

УИЛЯМ ФОКНЪР РЕКВИЕМ ЗА ЕДНА СВЕТИЦА

Част 7 от „Грях и спасение“

Превод от английски: Кръстан Дянков, 1993

chitanka.info

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

СЪДИЛИЩЕТО (ИЛИ ИМЕТО НА ГРАДА)

Съдилището е малко по-младо от града, родил се някъде в началото на века като търговска база на Агенцията за размяна на стоки с племето чикасо. Тъй продължило приблизително трийсет години, додето най-после открили не толкова, че им липсва място, където да си държат книгата и съвсем не че имат нужда от такова, а че само и единствено създавайки или поне обявявайки за създаването на нещо подобно, ще могат да се оправят с положение, което инак някому щяло доста пари да струва;

Поселището притежавало разни книжа; като се захване от простото обезземяване на индианците, положило основата на един нищожен архив, да не говорим за естествените хартиени отпадъци от хлабавия съюз на хората срещу обкръжението — в ония времена и в оная пустош — в нашия случай някое мизерно пожълтяло, оръфано, несвързано и понякога неграмотно листче я за отдаване на земя, я за прехвърляне и други поземлени дела, данъчни списъци и списъци на доброволните отреди, сметки от продажби на роби и банкови справки за фалшиви банкноти и валутни съотношения, актове, ипотеки и списъци на наградите за залавяне на избягали или откраднати негри и всякакъв друг добитък, всекидневно водени бележки за раждания, венчавки и погребения, публични обесвания и разпродажба на земи — всичко туй бавно се трупало за тия три десетилетия в нещо като пиратски железен сандък в задната стаичка на пощата, магазина и разменния център, които се намирали на едно място, додето дошъл онзи ден трийсетина години по-късно и тогава благодарение на едно бягство от затвора, станало с помощта на един дъвен чудовищен железен катинар, пренесен на кон на хиляда мили от Каролина, сандъкът бил преместен в новата малка пристройка, наподобяваща навес за дърва или сечива, скована два дни по-рано до външната стена на вече разклатения дървен и измазан с напукана кал затвор; така се родило съдилището на околията Йокнапатофа: по чиста случайност не само по-младо от затвора, а по начало дошло на тоя свят ей-така,

заради нещо непредвидено; и сандъкът, съдържащ документите, не че е бил местен от място на място, а просто пренесен само на едно място — от задната стаичка на разменния пункт, и то не заради някаква причина, криеща се в самата задна стаичка или в самия сандък, а напротив, защото той, сандъкът, не само никому не пречел в задната стаичка; там почнал да им липсва, когато го пренесли, тъй като служел за сядане сред буретата с барут и уиски и под каишите осолена сланина, окачани зимните ноци около печката; преместен бил по простата причина, че селището (за една нощ то щяло да се превърне в град, без изобщо да е било село, и една утрин след около стотина години щяло стреснато да се пробуди от своя задружен сън в един хаос от ротариански клубове, търговски камари и градски забележителности: в едно бясно тремоло на празни тъпани, водещи наникъде, но затрещели просто за да гърмят по-оглушително от всяко друго по-малко човешко сборище на север и на юг, на запад и на изток, наричайки се град, тъй както Наполеон се бе нарекъл император, и защитавайки своя напредък чрез натрупването на списъците от поредните преброявания — една треска, една лудост, която занаят пред вечно щеше да смесва пресяването с движение, а движението с прогрес. Но до това щеше да се дойде чак след стотина години; сега тук минавала границата, а мъжете и жените били хора — пионери, храбри, прости, издръжливи, дошли да дирят пари, приключения, свобода, или просто избягали, без много да му мислят как / открило изведнъж, че е изправено не толкова пред въпрос, който трябва да се реши, а по-скоро под един дамоклев меч, от който трябвало да се спаси;

Дори бягството от затвора било случайно: една банда трима-четирима бандити от Начез (двайсет и пет години по-късно легендата щеше да уверява, а след сто — все още да твърди, че двама от бандитите били самите братя Харп, най-малкото Големия, тъй като обстоятелствата, начинът на бягството оставили подире си нещо като миризма, като аромат, някаква гаргантюанска и едновременно безгрижна игривост, смешна и ужасяваща, сякаш селището бе станало измамена жертва на някой безработен и капризен великан. Което — че са Харп — е невъзможно, тъй като по него време Харпови, пък дори и последните разбойници от шайката на Мейсън са били вече мъртви,

пръснати и следователно крадците по всяка вероятност са принадлежали на Джон Мъреловата банда, ако изобщо трябва да ги причисляваме към нещо друго, освен към едно най-обикновено братство от грабители) била случайно пипната от една случайна група цивилни военни доброволци и докарана в затвора на Джеферсън, който се случил най-близо; доброволците били част от сбралите се два дни преди това в Джеферсън за шишовите на открито по случай Четвърти юли, а самият гуляй на втория ден бил вече поусмирен чрез изключването на едно пияно множество, в което и най-упоритите оцелели били достатъчно уязвими и затова цивилното население ги изхвърлило от селището, като групата, която щяла да залови бандитите, била откарана с фургон, все още в състояние на несвоят, до едно тресавище на четири мили от Джеферсън, известно като Дъното на вихрушките, където опънали бивак да си възстановят силите, или поне нозете, и където същата нощ четиримата — или може би трима — бандити, връщайки се от последния си подвиг, ненадейно налетели на лагерния огън. Тук сведенията се размножават: едни казват, че сержантът, командващ отряда, познавал един от бандитите като дезертър от неговата собствена част, други твърдят, че един от бандитите познал в сержанта един от предишните си преследвачи. И в двата случая на четвъртата сутрин всички, хванати и хващачи, се върнали вкупом в Джеферсън, според някои дошли заедно да търсят още нещо за пиене, а според други хващаните докарали хванатите обратно в селището за отмъщение, дето ги били изгонили. И тъй като всичко ставало в ония пионерски, погранични времена, когато личното своеволие и свобода били едва ли не физическо удоволствие като пожарите, или като наводненията, и когато някоя човешка общност не можела да се намеси в нравите на другите, доколкото неморалните практикували другаде, тъй и Джеферсън, бидейки нито свързан с пътя за Начез, нито с Реката, а захвърлен някъде по средата, напълно естествено не жelaел да има нищо общо с престъпния свят;

Сега обаче, няма как, трябвало да има нещо общо, понеже бил изненадан, без нищо да знае и без предупреждение да се пази. Натикали бандитите в дървения и измазан с кал затвор, който досега изобщо не знаел що е ключалка, тъй като неговите посетители бивали все любители — местни скандалджии, пияници и забегнали роби, —

за които тежкото бичме, затъкнато в жлебовете отвън през цялата врата като колец на ясли, било напълно достатъчно. Този път обаче имало трима-четирима Джеси Джеймзовци на епохата, за чиито глави давали награда. Ето защо заключили затвора; провъртели по една дупка във вратата и в гредата, прекарвали през дупките тежка верига и пратили човек да притича до пощенско-търговската станция и да донесе от там стария Каролинов катинар от последната поща, дошла от Нешвил — желязното чудовище, тежко почти осем кила, с ключ дълъг като байонет — не само единствения катинар в околията, но и най-стария катинар в този ъгъл на Съединените щати, донесен тук от един от тримата мъже, които трябвало да станат равноправните основатели на околията Йокнапатофа, завещавайки ѝ три от най-старите имена в този край — Александър Холстън, дошъл като полуконяр и полутелохранил на доктор Самуел Хабершам, полугледач и полуучител на осемгодишния докторов син — и тримата пристигнали на кон през Тенеси от Долината Къмбърленд заедно с Луи Грениър, хугенота, довел тук първите роби и получил първото земедарение, превръщайки се тъй в първия памукопроизводител; докато доктор Хабершам със своята черна износена торбица лекарства и всякакви ножове и своя набит и мълчалив телохранил, както и детето-полусираче, се превърнал в самото поселище (за някое време преди да го кръстят то било известно като Докторхабершамово, после само Хабершамово и накрая просто Хабершам; сто години по-късно, по време на спора между два женски клуба за наименованието на улиците с цел бърза и безплатна пощенска служба, било предложено първо да се възстанови името Хабершам, а след това, като не успели — градът да се раздели на две и едната половина да се нарече на името на Хабершам, едновременния пионер, доктор и основател) — приятел на Исетибиха, главатаря на племето чикасо (останало без майка, момчето на Хабершам, сега вече двайсет и пет годишен младеж, се оженил за една от внучките на Исетибиха и през трийсетте години избягал в Оуклахома с безимотните роднини на жена си), първо неофициален, а после и официален представител на чикасо до мига, когато си подал оставката с едно гневно изобличително писмо, адресирано до самия президент на Съединените щати, когато неговият заместник и ученик Александър Холстън станал пръв общественик на селището и основал механата, и досега известна като Къщата на Холстън, чиито

първоначални дървени стени и бичени подове с дялани на ръка шарнири и днес се крият заровени някъде под съвременните стъклокерамични фурнири и неонов тръби. Та катинарът бил негов;

Осем килограма безполезно желязо, мъкнато на хиляди мили през пустини, пропасти и мочурища, през води и суши, диви зверове, диви индианци и още по-диви бели хора, измествал сумата време други осем килограма, които биха могли да съдържат храна или семе за посев, или поне барут за защита, за да се превърне в условен знак за тезгяха на една забутана кръчма, без нищо да заключава и нищо да пази, защото зад тежките решетки и капаци нямало нищо, нуждаещо се от заключване и пазене; не можел да служи и за притискане на книжа, тъй като единствените хартии в Къщата на Холстън били усуканите хартийки в стария барутен рог над камината, с който припалвали тютюна; и все се пречкал, поради което постоянно го местели — от тезгяха на лавицата, от лавицата на камината, от там обратно на тезгяха, додето най-последно се смислили и решили да го окачат на пощенската чанта, появяваща се веднъж на два месеца: позната, известна, най-старата непроменена вещ в селището, по-стара от хората след смъртта на Исетибиха и доктор Хабершам, още преди Александър Холстън да се вдърви на стари години от артрит и още отпреди Луи Грениър да създаде на огромната си плантация своето собствено поселение, от което една част не била дори в Йокнапатофа; по-стара от града, в който сега имало нови имена, макар в жилите на някои да течала старата кръв — Сарторис и Стивънз, Компсън и МакКаслин Сътпен и Колфийлд — и макар че сега вече не можело да застреляш мечка, елен или дива пуйка от прага на кухненската си врата, да не говорим за самата поща — писма и дори вестници, — която идвала от Нешвил на всеки две седмици, носена от нарочен куриер, който с нищо друго не се занимавал и получавал заплата от федералната власт; такава била втората фаза в живота на чудовищния катинар от Каролина;

Пощенската чанта не винаги идвала до селището на всеки две седмици, а понякога се бавела и месец. Но рано или късно тя пристигала и това се знаело от всички, защото тя — този самар от говежда кожа, дори недостатъчно голям да смести една пълна премяна

дрехи, съдържащ три-четири писма и един-два зле отпечатани вестници от по един или два листа, вече остарели с три-четири месеца и обикновено полу или напълно лъжливи и неверни в своята информация — защото тази чанта представлявала Съединените щати, властта и волята за свобода, никому не задължена, донасяща в тази все още непрекосена от пътеки пустош тъничкия, ала непреклонен глас на една нация, извоювала свободата си от един от най-мощните народи на земята и след това, още в живота на същото поколение, успешно защитила тази свобода, тъй непреклонен и ясен за всяко ухо, че куриерът, който носел чантата с галопиращия си кон, не бил дори въоръжен, ако не се смята калаеният рог, и месеци наред безгрижно, предизвикателно и почти презрително прекосявал област, в която само заради ботушите на краката му хората биха заклали всеки пътник, биха го изкормили като мечка или елен, или риба и като напълнят корема с камънак, биха потопили веществените доказателства в най-близката вода; той дори смятал за недостойно да минава тихо през места, където другите, макар въоръжени и на групи, се мъчели да се движат крадешком или поне без викове, и вместо това оповестявал самотното си приближаване толкова преди себе си, колкото можел да се носи воят на рога му. Така не се минало много и катинарът на Александър Холстън бил преместен на пощенската чанта. Не че чантата имала нужда от катинар — тя и без катинар изминавала триста мили от Нешвил. (Най-напред възнамерявали катинарът завинаги да си остане на чантата, тоест не само когато тя е в селището, но и когато се намира на коня по пътя между Нешвил и селището. Куриерът отказал с три думи, една от които не била за пред хора. Оправдал се с тежестта на катинара, изтъкнали му, че този довод не струва, тъй като осемте килограма — куриерът бил крехко човече, не по-тежко от петдесет кила — и без това не биха увеличили тежестта му до тази на един нормален мъж и чисто и просто ще заместят липсващите пистолети, за които правителството на Съединените щати било сигурно, че той препасва и дори му плащало да прави това; на което куриерът отново отвърнал сбито, макар и не тъй плавно, а именно, че катинарът си тежал осем килограма както на задната врата на магазина в селището, така и на вратата на пощата в Нешвил. Но тъй като Нешвил и селището се намирали на триста мили разстояние, докато конят го отнесе от едното място до другото, катинарът щял вече да тежи осем

килограма, умножени по триста мили, или две хиляди и четиристотин килограма. Това било очебийна глупост, физически невъзможна нито за самия катинар, нито за коня. И все пак нямало съмнение, че осем по триста прави две и четиристотин, било килограми или мили — додето пресмятали и не били на ясно кое точно, куриерът повторил първите си три думи, две от които не били за пред хора.) Тъй щото чантата най-малко щяла да се нуждае от катинар в задната стаичка на пощенско-търговския пункт, в пъпа на една цивилизация, където нейната цялост и присъствие доказвали, че няма нужда от такъв, щом е изминала тези триста мили по тоя пълен с разбойници път; едно, дето нямала нужда от катинар и, второ, не била пригодена за него — налагало се от двете страни на отвора да се направят разрези с нож, през които да минава желязната челюст на катинара, при което всяка друга въоръжена с нож ръка би могла да изреже целия катинар от чантата със същата леснина, с която бил и поставен. Така старият катинар нямало да бъде никакъв символ на сигурността, а по-скоро жест, поздрав от свободни люде до свободни люде, от цивилизация до цивилизация, откъсната не само на триста мили от Нешвил, но и на хиляда и петстотин от Вашингтон: жест на уважение без сервилност, на вярност без безличие пред една власт, за чието укрепване са помагали и са я приели с гордост, ала като свободни хора, все още свободни да се отдръпнат от нея в мига, когато се установи, че двете страни са станали вече несъвместими; и тъй вехтият катинар посрещал пощенската чанта, за да я заключи в своя железен и ненарушим символизъм, а в това време бездетният ерген Алек Холстън стареел и побелявал, схващал се не само в плът, но и в нрав, вдървявали се не само костите, но и гордостта му, тъй като катинарът все още бил негов — той просто го бил дал назаем и тъй в известен смисъл се чувствал прадядо не само на неприкосновеността на пощата, но и на свободното правителство от свободни хора, стига само да помнело, че всички трябва да живеят свободни не под, а успоредно с неговата власт;

Ето какво представлявал катинарът; поставили го на затвора. И свършили това бързо, дори не изчакали завръщането на пратеника от Къщата на Холстън с разрешението на стария Алек за преместването на катинара от пощенската чанта на новото му предназначение. Не че той би имал принципни възражения, нито пък би отказал да си даде

разрешението, освен ако не го подтикнел чистият инстинкт, тоест възможно било той пръв да предложи катинара, ако се сети за това, но би отказал, ако му хрумнело, че решението е взето, без да го попитат. А това знаели всички в селището, макар че не по тая причина не дочакали пратеника. В действителност пратеник изобщо не бил пращан; нямали време да пращат пратеник, камо ли да го чакат да се върне; катинарът не им трябвал, за да заключат с него бандитите, понеже (както се оказало по-късно) старото желязо не би ги спряло по-добре от обичайното бичме. Катинарът не им бил нужен, за да предпазят селището от бандитите, а да предпазят бандитите от селището. Защото още не стигнали до първите къщи и станало ясно, че едни били склонни веднага да ги линчуват, ей така, направо, без никаква подготовка — това била малка, ала твърдо решена група от хора, които се опитали да отвлечат задържаните от задържалите ги, докато доброволният отред все още умувал кому да ги предаде, и за малко щели да успеят, ако не бил човекът, наречен Компсън, дошъл в селището преди няколко години с един състезателен кон, който сетне дал на Икемотуби, наследника на главатаря Исетибиха, срещу една квадратна миля, оказала се най-ценната земя в бъдещия град Джеферсън; та той именно, както гласи легендата, измъкнал пистолет и задържал новите похитители на разстояние, додето напъхат бандитите в затвора, додето провъртят дупките и донесат катинара на Алек Холстън. Защото по него време в селището наистина вече имало нови лица и нови имена, за чийто произход старите жители нищо не можели да изровят, освен може би туй, че и те са млекопитаещи; може да се каже, че този ден в селището имало доста повече хора от сержанта на отреда, когото ако не всички, то поне един от бандитите сигурно познавал;

И тъй Компсън заключил дранголника, а куриер с два коня — най-добрите коне в селището, единият за езда, другият за смяна — резнал през горите да изпрепуска стоте мили и нещо до Начез с вестта за залавянето и с пълномощие да се пазари за наградата; същата вечер в кухнята на Холстъновата механа се състояло първото общинско събрание на селището, предшественик не само на градския съвет в бъдещия град, но и на Търговската камара в бъдещия околийски център, под председателството на Компсън, а не на стария Алек, който

бил вече твърде грохнал, мрачен и смълчан и дори в тази гореща юлска вечер седял пред тлеещия дънер в огромното огнище с гръб към масата (разискванията не го интересували; задържаните били негови, тъй като били заключени с неговия катинар; каквото и да било решението на събралите се, то трябвало преди всичко да се одобри от него и чак тогаз да се позволи някому да пипне катинара); около масата седели прародителите на Джеферсън като на военен съвет и разисквали не само прибирането на наградата, но и нейното запазване и охрана. Защото сега вече се били оформили две опозиционни фракции: не само тая за линчуването, но и доброволният отряд, който твърдял, че като разменен артикул за наградата задържаните все още принадлежали на ония, които са ги задържали, че те — доброволците — просто предали задържаните на съхранение, но не и правото си на награда, при мисълта за която отредът взел допълнително уиски от магазина и наклал неவிждан огън пред затвора: край този огън отредът и привържениците на линча се събрали на отцепническо събрание. Или по-скоро тъй си мислели. Защото в действителност Компсън, с цел разрешаването на кризата в обществения ред и законност, бил поискал официално докторската чанта на Пийбоди, наследника на доктор Хабершам, и заедно с него и търговеца (чието име било Ратклиф; сто години по-късно то още съществувало в околията, само че преминало през две поколения, щяло да изгуби „к“-то и да се чете Ратлиф) сложили в бурето с уиски тинктура опий и го проводили като подарък от селището на изненадания сержант, след което се върнали в кухнята на Холстън да почакаат стихването на последния шум; тогава привържениците на реда и законността извършили светкавичен набег, събрали цялата налягала в несвоят опозиция — отред и линчуватели — и ги натикали в затвора при задържаните, отново заключили и се прибрали по домовете си да спят до другата утрин, когато първите минувачи били посрещнати от гледка, напомняща декори за сцена на открито (така именно се зародила легендата за лудите Харп: нещо не само фантастично, но и неразбираемо, не просто плод на хрумване, а и малко страховито, макар че се минало без кръв, от което нито един от двамата братя Харп не би останал доволен): липсвал не само катинарът от вратата, липсвала дори не само самата врата, липсвала и цялата стена от дялани с брадва греди и напукана кал; педантично и тихо тя била разглобена през нощта и сега стояла прилично облеганата до

другите стени, от което затворът зеел към света подобно сцена, на която все още лежали разхвърляни в едва ли не мъртвешки сън дръзналите да застават в опозиция. Събрало се цялото селище да гледа Компсън, който се мъчел с ритници поне един от тях да събуди и в това време сред тълпата долетял един от робите на Холстън, мъжът на готвачката му, коняр и прислужник на масата, долетял и се развикал: „Къде е катинарът, къде е катинарът? Господарят пита къде е катинарът!“

Бил изчезнал, както били изчезнали и три коня, собственост на трима от линчовата партия. Не могли да открият дори тежката врата и веригата и в началото едва не решили, че бандитите са задигнали вратата, за да могат да отмъкнат синджира и катинара, но в последния момент се усетили и здравият разум ги накарал да се откажат от подобно нелепо обвинение. Но все пак катинарът липсвал; не се минало много и селището схванало, че бедата не е в избягалите бандити и пропадналата награда, а в катинара, и то не простата ситуация, в която били изпаднали, а проблемът, който се очертавал — робът хукнал обратно към Къщата на Холстън и тутакси дотърчал отново, проврял се в тълпата и лично на Компсън предал: „Господарят каза да намерите катинара.“ И то не да му го прати, а лично да му го занесе. Тук именно почва да се явява, или по-скоро да изниква и самият пощенски куриер — тази крехка човешка тресчица без възраст, без коса и без зъби, която изглеждала твърде немощна дори да се приближи до кон, камо ли да го язди по шестстотин мили всеки две седмици, макар че наистина правела това и дори намирала в себе си достатъчно въздух не само да предизвести, но и подире си да остави игровото тържество на своя рог, изпълнена с презрение към всякакви възможни, дори вероятни обирници, равняващо се само на презрението към официалните хартишки, които биха могли да му смъкнат, нищо друго, презрение, задържано в рамките на възпитанието, доколкото обирниците проявяват вкус и се въздържат. И така Компсън и неговите другари отишли в кухнята, където старият Алек все тъй седял пред своя тлеещ дънер все тъй с гръб към стаята, без да се извъръща. И това било всичко. Той им наредил незабавно да върнат катинара. Не било дори ултиматум, а най-обикновена заповед, декрет, към никого лично неотправен, не и към куриера, който бил вече

в групата. И нищо повече не рекъл, но и нищо не пропуснал, подобен на безтегловна изсъхнала или вкаменена птица, не, разбира се, лешояд, нито дори ястреб, но да кажем току-що излюпило се птеродактилче отпреди десет ледникови периода, толкова стар в простоватата си детинщина, че ти е чудно как може да бъде начало на целия следващ живот. Обяснили на стария Алек, че едничката причина за липсата на катинара е може би дето бандитите не разполагали с време и не могли да го измъкнат от вратата, че дори трима бягачи идиоти на крадени коне не могат да отнесат една дъбова врата шест стъпки висока твърде надалече и че група от младите индианци на Икемотуби вече са по следите на конете на запад към Реката и че, без съмнение, катинарът ще бъде намерен всеки момент, може би още в първия храст извън селището; но всъщност знаели отлично, че фантастичното, ужасното и нечуваното, на което хората са способни, нямат граници, а тези хора, само за да побягнат от един дървен затвор, вече били откачили цяла стена, дори я били щателно облегли край пътя; знаели, че нито те, нито старият Алек някога ще видят отново катинара;

Така и станало. Цял следобед и още цял ден, докато старият Алек пушел лулата си пред тлеещия дънер, овчедушните побеснели граждани на селището го търсили, накрая вече и с помощта на чикасите или поне в тяхно присъствие и под тяхното наблюдение: тези диваци, тези неукротими деца на природата, от която вече са изтръгнати, с още по-див и бездомен вид поради басмите, бархета, филца и сламата на белите, с които вече се обличали, застанали или клекнали, или вървящи отзад, сериозни, внимателни и заинтригувани, додето белите се потят и псуват из граничните храсталаци на тяхната едва удържана територия, и винаги куриерът Питигру, вездесъщ, навсякъде, без да помага при издирването, но никому непречещ, вечно присъстващ, непроницаем и свъсен, нищо непропускащ; додето найсетне някъде към заход слънце Компсън се измъкнал с трясък от последния храст, отърсил потта от челото си с движение, което би могло и трон да гътне, и бесен изрекъл:

„Добре де, по дяволите! Ще му го платим!“

Защото и тази последна възможност била вече обмислена. Съзнавали сериозността на положението и това проличало, когато

Пийбоди направил опит да се пошегува, а всеки знаел, че и Пийбоди не приема нещата хумористично:

„Да, и то час по-скоро, преди да се е посъветвал с Питигру, че ще ни го сметне на кило!“

„На кило ли?“ — учудил се Компсън.

„Нали Питигру го изчисляваше по триста мили от Нешвил! Алек може да почне от Каролина, а това прави осем хиляди килограма.“

„О!“ — казал Компсън. И събрал хората си с рога, който висял на врата на един от индианците, и отново всички решили да се посъветват. Пийбоди пак ги спрял:

„А кой ще плаща? Нали го знаете, ще поиска по долар на килограм, макар че както казва Питигру, го е намерил в пепелта на огнището си.“

Ако не другите, то поне Компсън положително бил обмислил и това; ето защо, пък и подтикван от присъствието на Питигру, бързал да ги заведе при стария Алек с подобно предложение, преди още някой да е намерил кураж и да се откаже от пропорционалното разхвърляне на сумата. Но ето че Пийбоди всичко развалил. Компсън ги изгледал запотен и сериозно ядосан.

„Туй значи Пийбоди да плати един долар — рекъл той. — А кой ще плати другите седем? Аз ли?“

Тогавя Ратклиф търговецът, собственикът на магазина, решил въпроса — решение тъй просто, тъй неограничено в маневреността си, че дори не се почудили, дето никой не се е сетил преди него; решение, което не само уреждало проблема, но го и ликвидирало; и не само този, но и всякакви други проблеми отсега нататък вовеки веков, разкривайки пред очите им, сякаш бил вдигнал някакво було, славно пророчество, грамадната, великолепна и безгранична панорама на Америка: тази земя на неограничените възможности, това отроче, създадено не от и не чрез народа, а за народа, също като едновременната манна небесна, неискащо нищо в отплата, освен да дъвче и да гълта, тъй като в несравнимата си вседоброта ще наложи да го подкрепят и ще увековечи масата на тружениците, посветили се на едничката цел да събират манната и да я слагат в отпуснатата му шепа или дори направо между челюстите — на невъзспираема, огромна земя, без начало и без край, не дарба и не отработена, а направо

благоволение, каквито са слънцето, дъждът и въздухът, неотменимо и неизменно.

„Да ги запишем в Книгата“ — рекъл Ратклиф. Книгата! Не какъв да е тефтер, а Тефтерът, тъй като бил може би единствен по рода си между Нешвил и Начез, освен ако случайно няма нещо подобно само няколко мили по-южно в разменния пункт за племето чоктоу — една начертана тетрадка с меки корици, каквито се срещат по училищата, в която начело със Съединените щати като длъжник и в името на Мохатаха (матриарх на племето чикасо, майка на Икемотуби и сестра на стария Исетибиха, която, понеже не можела да пише името си, изписвала някакви знаци с перото или калема, които по общо съгласие били смятани за валиден и законен подпис) се трупал разкритичен и уморителен списъкът на басми и барут, уиски и сол, тютюн и дочени гащи и дългнести сладкиши, измъквани от рафтовете на Ратклиф заради нейните наследници, поданици и черни роби, поради което тя подписвала не само тях, но и всички отстъпки на земя от царството на сина си, преминаваща във владение на белите и така завинаги узаконена. Ето какво трябвало да стори селището: да прибави към списъка и катинара. При това щяло да е без значение на каква стойност ще го запишат. Можело да го изчислят съгласно таблицата на Питигру, тоест осем килограма, умножени по разстоянието, и то не само до Каролина, но и до Вашингтон, и никой никога нищо не би забелязал; могли да задължат Съединените щати със седемнайсет хиляди и петстотин долара и пак никой не би обърнал внимание. Така всичко било решено, изпълнено, приключено, ликвидирано. Нямащо да го обсъждат. Повече и не помислили по въпроса, освен може би сегиз-тогиз (вероятно с умисъл), колкото да се дивят на собствената си умереност, понеже нищо не поискали — най-малкото пък да избягнат справедливото обвинение — нищо, освен едно честно и прилично уреждане на въпроса с катинара. Върнали се при стария Алек, който седял с лулата си пред гаснещото огнище. Само че го били надценили; той изобщо не им искал пари, искал си катинара. При което и малкото останало търпение на Компсън се изчерпало:

„Твоят катинар е загубен — грубо рекъл той на стария Алек. — За него ще получиш осем долара — добавил и гласът му взел да тънее, защото дори и гневът познава безизходицата, стига да я забележи. И все пак гневът, безсилието, потта, многото работи, каквито и да били

те, придали на гласа му сила за още едно слово: — Или...“ След което млъкнал и оставил Пийбоди да продължи.

„Или какво? — попитал Пийбоди, обръщайки се не към стария Алек, а към Компсън. — Или какво?“

Тогаз се обадил Ратклиф:

„Почакайте — казал. — Чичо Алек ще получи за катинара петдесет долара. Гаранция за петдесет долара. Ще ни даде името на ковача в Каролина, който му го е направил, а ние ще поръчаме нов. Отиване, връщане и прочее ще струва около петдесет долара. Даваме на чичо Алек тия петдесет долара като гаранция, а като донесат новия катинар, той ще ни ги върне. Нали така, чичо Алек?“

И с това щяло да се свърши. Щяло да се свърши, но там бил и Питигру. Не че го били забравили или пък приобщили. Никой не го бил забелязал, а ето че той сега се оказал в средата, изправен редом с Компсън, Ратклиф и Пийбоди пред стола на стария Алек. Човек би казал, че просто се е прелял тук, ако не знае тая негова твърдост, която наистина в краен случай може да става невидима, ала никога безпътна и за нищо на света течна; заговорил с равен, разумен и безличен глас, застанал отпред всички да го гледат, крехък и не по-голям от дете, непроницаем като елмаз, лъхашч знамения и довел в тази загубена стаичка някъде на хиляди мили из тия непрекосени от пътека дивотии цялата неизмерима тежест на федерализма, без да представлява властта, нито сам да се чувства власт; за този миг поне той бил самите Съединени щати:

„Чичо Алек не е загубвал никакъв катинар — рекъл той. — Загубил е чичо Сам.“

След миг някой се обадил: „Какво?“

„Точно така — додал Питигру. — Онзи, който е поставил Холстъновия катинар на пощенската чанта, или е направил доброволен дар на Съединените щати, а за Съединените щати важи същият закон, който важи и за малките деца: можеш нещо да им дадеш, но не можеш да си го вземеш; или пък е направил нещо друго...“

Всичко го изгледали. След това отново някой се обадил, този път Ратклиф: „Какво друго?“ Все тъй равно, безлично и без да се горещи, Питигру отвърнал:

„Нарушил е един закон на Конгреса, нарочно съставен и приет за накърняване на правителствено имущество, който предвижда глоба от

пет хиляди долара или не по-малко от една година във федералния затвор, или и двете. Защото оня, който е пробил чантата на две места и е пъхнал там катинара, попада под закона за повреда или унищожаване на правителствено имущество с наказание десет хиляди долара или до пет години затвор, а може и двете. — Той все още не помръдвал, говорел право на стария Алек: — Рано или късно ще поискате може би да вечеряте както обикновено, малко или много...“

„Почакай — обадил се Ратклиф и се обърнал към Компсън. — Вярно ли е това?“

„Има ли, по дяволите, някакво значение дали е вярно или не? — казал Компсън. — Каква, според теб, ще му е първата работа, като се върне в Нешвил? — И гневно се обърнал към Питигру: — Нали вчера трябваше да заминеш за Нешвил? За какъв дявол още висиш тука?“

„Нямам за какво да ходя в Нешвил — отвърнал Питигру. — Не искате поща, нямате с какво да я заключвате.“

„Вярно — казал Ратклиф. — Значи ще оставим Съединените щати да намерят катинара на Съединените щати, а?“ Този път Питигру никого не погледнал и към никого не се обърнал, досущ като стария Алек, когато нареждал да му върнат катинара:

„Според закона преместването без разрешение и или умишлената употреба или злоупотреба или загуба на правителствено имущество се наказва с глоба в размер стойността на имуществото плюс петстотин до десет хиляди долара или от трийсет дни до двацет години затвор, а може и двете. А като прочетат, че сте прехвърлили стойността на един катинар от пощите към Бюрото по индианските въпроси, може и нов закон да гласуват. — И се размърдал. Сега вече говорел пак на стария Алек: — Отивам си при коня. Като свърши събранието и дойде време за готвене, пратете негъра да ме повика.“ Подир него излязъл. След малко Ратклиф казал:

„Според вас какво възнамерява да измъкне от тая работа? Награда?“ Но нямало защо да го казва, защото всички били наясно.

„Това, което иска, вече му е вързано в кърпа — обадил се Компсън и изругал. — Бъркотия. Просто една адска бъркотия.“ Но и това не било вярно и всички знаели, че не е, макар че само Пийбоди продумал:

„Не. Не бъркотия. Човек, който язди по шестстотин мили всеки две седмици и с нищо не се пази, освен с един рог, няма никакъв

интерес нито от бъркотия, нито от пари.“

И така те още не разбирали какво има Питигру в ума си. Но знаели какво ще стори. Тоест знаели, че изобщо не знаят нито какво ще стори, нито как ще го стори, нито кога, знаели, че нищо не могат да направят, додето не открият защо е необходимо. И сега разбирали, че по никакъв възможен начин не могат да направят това откритие. Сега схващали, че го познават вече цели три години, през които, крехък, недосегаем и праволинеен, предшестван на миля и повече от силните и сладостни сигнали на рога, той е яздил своя здрав и неуморен кон два пъти в месеца от Нешвил до селището, където три-четири дни ще живее сред тях, а те и досега нищичко не знаят за него и дори сега разбирали единствено, че не са посмели, просто не са дръзнали да узнаят нещо повече в стъмняващата се стая, където старият Алек продължавал да пуши с гръб към тях и към тяхната обърканост; после се пръснали по своите хижи да похапнат за вечеря с колкото апетит им е останал и подир туй веднага се върнали в летния мрак, когато по навик би трябвало вече да са в леглата, за да се сберат отново, този път в задната стаичка на Ратклиф, и там отново да насядат, докато Ратклиф се мъчел да направи някаква рекапитулация в смесицата си от недоумение, тревога (и още нещо, което другите приели за уважение, схващайки, че той, Ратклиф, е твърдо убеден в паричната цел на Питигру; според него Питигру съчинил и разработил един тъй богато възнаграждаващ план, че Ратклиф не само не бил в състояние да го провери, но дори не успял да се досети), но накрая Компсън го прекъснал:

„По дяволите — рекъл. — Всеки знае, че той не е в ред. Много е етичен. Проклет моралист.“

„Етичен? — удивил се Пийбоди. Гласът му прозвучал едва ли не сепнато и бързо добавил: — Много лошо. Как да развалим един етичен човек?“

„Че кой иска да го разваля? — попитал Компсън. — Искаме от него да си седне на коня, да си събере останалия в гърдите въздух и да надуе оня шантав рог!“ Но Пийбоди изобщо не чул. Едва ли не като в сън повторил:

„Етичен?“ После скокнал. „Чакайте! — Всички се обърнали към него. А той ненадейно, на Ратклиф: — Чувал съм го някъде. И ако някой от нас го знае, това си ти! Как му е името?“

„Името? — дръпнал се Ратклиф. — На Питигру? О! Малкото му име ли? Защо?“

„Нищо — рекъл Пийбоди. — Аз си тръгвам. Има ли някой с мене?“ Уж към никого не се обърнал и уж дал вид, че повече нищо няма да рече, но това било достатъчно; всички се умислили, а Компсън се изправил и продумал на Ратклиф:

„Тръгваш ли? — И тогава тримата поели заедно, а като се оказали на разстояние, откъдето никой нямало да ги чуе, Компсън казал: — Та какво?“

„Може и нищо да не стане — казал Пийбоди. — Но от вас двамата искам да ме подкрепите. Говоря ли от името на цялото селище, ти и Ратклиф ще потвърждавате. Ясно?“ Компсън изругал.

„Поне кажи какво трябва да потвърждаваме.“ Пийбоди им казал две-три думи, а на другата сутрин се озовал право в яхъра на Холстън, където Питигру чешел и пригладвал своя грозен тъпоглав кон с чиличени мишци.

„Решихме да не прехвърляме катинара на старата Мохатаха“ — подел Пийбоди.

„Така ли? — казал Питигру. Никой във Вашингтон нямаше да ви разбере. Поне тия, дето могат да четат.“

„Сами ще го заплатим — продължил Пийбоди. — Всъщност намислили сме още нещо. И тъй и тъй трябва да поправяме стената на затвора; при всички случаи ще трябва да издигнем нова стена. А като направим още три, ще се получи още едно помещение. Една и така и така ще правим. Направим ли още три, ето ти още едно помещение с четири стени. И това ще бъде съдилището.“ Питигру, който през цялото време тихичко съскал през зъби и размахвал чесалото като истински ирландски коняр, на това място спрял, ръката му с чесалото замръзнала наред път, и извърнал глава.

„Съдилище ли?“

„Нали ще ставаме град — казал Пийбоди. Църква вече си имаме, хижата на Уайтфийлд. И щом ни остане време, почваме да строим училище. Но съдилището днес ще го направим; и без това вече имаме какво да сложим в него, за да стане съдилище: железния сандък, дето все го подритваме от десет години в магазина на Ратклиф. И тогава се обявяваме за град. И на името вече се спряхме.“ Тук вече Питигру

бавно, много бавно се изправил. Изгледали се продължително, а Питигру рекъл:

„Нима?“

„Ратклиф разправя, че твоето име било Джеферсън.“

„Вярно — съгласил се Питигру. — Томас Джеферсън Питигру^[1]. Аз съм от Вирджиния.“

„Роднини ли сте?“ — попитал Пийбоди.

„Не. Майка ми ме кръстила на негово име, та дано и аз изляза човек с късмет.“

„С късмет?“

Питигру не се усмихнал. „Точно така. Тя беше неука женица, може да не е искала тъкмо това да каже, ама нали не е знаела...“

„Е, провървя ли ти? — рекъл Пийбоди. Питигру и сега не се усмихнал. — Извинявай — сепнал се Пийбоди, — аз само така, на шега... Та сме решили да кръстим града Джеферсън.“

Сега Питигру сякаш загубил дъх. Стоял мъничък и крехък, от момче по-дребен, един детинест ерген, непоправимо самотен и без всякакви близки, стоял и гледал Пийбоди. Сетне си поел дъх и като вдигнал чесалото, обърнал се към коня, а Пийбоди за миг помислил, че ще продължи да го чеше. Но вместо да замахне, Питигру облегнал ръката с чесалото о хълбока на коня, постоял така с обърнато лице и поприведена глава, после вдигнал очи и погледнал Пийбоди.

„Значи по индианския тефтер, катинарът се превърна в катран за колела.“

„Катран за петдесет долара?“ — почудил се Пийбоди.

„Да се смажат колелата на фургоните за Оуклахома“ — рекъл Питигру.

„Може — съгласил се Пийбоди. — Само че името му ще бъде Джеферсън. И това вечно ще се помни.“

Така се стигнало до съдилището — съдилището, което осъзнали, че нямат едва след като минали трийсетина години, когато схванали и че досега дори не им е трябвало, не им е липсвало; съдилището, което само шест месеца по-късно се оказало крайно недостатъчно. Защото някъде по средата между мрачината на първия ден и утрото на втория с тях нещо се случило. Почнали още същия ден. Възстановили стената на затвора, издялали нови греди, нацепили дъски и допрели до него

още една пристройка без под, след което пренесли железния сандък от задната стаичка на Ратклиф. Всичко станало само за два дни и нищо не им струвало, освен труда, а и той не бил много на глава от населението, защото на строежа се стекли всички мъже на селището, да не говорим за двамината роби — негъра на Холстън и оня на немския ковач; Ратклиф също: всичкото, което сторил, било да залости отвътре задната си врата, тъй като сега цялата му клиентела се виждала ясно като на длан как се поти и ругае сред гредите и дъските на полусъборения затвор отсреща, в това число и чикасите на Икемотуби, макар че те нито се потели, нито ругаели: сериозните червенокожи мъже, облечени с празничните си дрехи, но без гащите и панталоните, които носели грижливо навити под мишница, или завързани с крачолите на шията като наметала, като хусарски жакети, защото е трябвало да прегазват потока, били налягали и наклекали в сянката, любезни, заинтригувани, отпуснати (тук била дори самата Мохатаха, матриархът, босонога, с пурпурно копринено наметало и шапка с пера, седяла на стол ампир, позлатен с брокат и качен на фургон с двоен мулешки впряг, а момиченцето-робиня държало над главата ѝ парижки чадър със сребърна дръжка); това виждал Ратклиф, а другите бели, неговите събрата, или в първия ден — негови жертви, все още не били забелязали едно нещо, или по-скоро едно качество, нещо скрито и особено в неговото поведение и маниери — не че им се бъркал в работата и не че им пречел, нито дори на втория ден, когато се досетили каква ще е работата, защото Ратклиф бил все с тях, все много зает, също се потял и ругаел, но някак единично, на дребно и незабележимо в този неспирен поток — една едничка субстанция, чужда и непримирима, един едничък едва чут гласец, който се изцеждал в грохота на тълпата: „Чакайте... виште какво... чуйте ме...“.

Защото всички били страшно заети и енергично ръсели потта си посред съборените греди, мъкнели нови трупи от близката гора, дялкали и рендосвали, забърквали рядката глинена кал, с която сетне споявали и замазвали дъските; и чак на втория ден открили какво измъчва Ратклиф, защото едва сега имали време, макар че работата с нищо не се забавяла, нито дори ръсели по-малко пот — напротив, нищо подобно, работата сега вървяла дори малко по-бързо, защото вече им споряло: нямало вече припряност и яд, тъй като някъде между сумрака на първия и утрото на втория ден с тях нещо се случило —

мъжете, които изкарали първия безкраен и задушен юлски ден в пот и бяс заради разбития затвор и диво, кой където свари, пращали откачените дъски и заприличалите на дъски, съборени от опиума заключеници, за да построят нов, псувайки стария Холстън, катинара и тримата-четирима бандити и единайсетте доброволни отредници, които ги били арестували, псувайки Компсън, Питигру, Пийбоди и Съединените американски щати, — същите тия мъже се срещнали на строежа още преди изгрева на втория ден, който от рано обещавал също да е задушен и безкраен, но сега вече яростта и припряността ги нямало, всички били стихнали, не толкова сериозни, колкото поотрезнели, малко смаяни, кротки, може би и примигващи и несмеещи да се погледнат в очите, малко чужди помежду си в тази нова жълтеникава светлина, и се огледали наоколо в мизерната купчина от грубо сковани хижи, издигнати без ред и нито една несъобразена с останалите, а всички заедно приличащи на куклени къщи в сравнение с исполинската стена на лесовете, които ги ограждали; нищожната поляна била едва-едва разчистена не само в единия край на тази непрекосена от пътеки пустош, тя била някакво петънце в слабините на природата, ала представлявала винаги хвърленият зар на техния живот, съдби, минало и бъдеще; в началото те дори не си говорели, защото всеки може би вярвал (и малко се срамувал), че само той мисли така, додето най-после един заговорил от името на всичките и тогава всичко се прояснило, словото било изречено на един дъх, тихо, предпазливо, опипом, както обикновено се духва за първи път в мундщука на нов и неопитан рог:

„За бога! Джеферсън.“

„Джеферсън, щат Мисисипи“ — добавил втори.

„Джеферсън, околия Йокнапатофа, щат Мисисипи“ — поправил ги трети, но кой бил той този път не било важно, защото думата все още била само дъх, едно общо сънно състояние, отнесено и неподвижно, което можело да продължи и след изгрева, но там бил Компсън: кърлежът, бодилът, катализаторът.

„Още не е. Първо да свършим с тая работа — рекъл той. — Хайде да почваме!“ Ето как този ден всичко било свършено: сега работели бързо, с леко сърце, съсредоточени, но и невнимателни — само и само всичко да завършат, при това бързо, и не само да го завършат, но и да се отърват от него; не да го свършат бързо, за да

могат час по-скоро да го притежават, а да могат да изтрият, колкото може по-скоро да премахнат тази мисъл, сякаш в тази първа жълтеникава светлина на утрото са разбрали, че това далеч няма да е достатъчно, че това не е дори началото, че малката пристройка нито ще бъде модел, нито тяхно бъдеще. Работили до обед, дошло време да починат и похапнат. По това време пристигнал Луи Грениър от Завоя на французина^[2] — там била неговата плантация, неговата къща, кухните и яхърите, кучешките колиби и робските хижи, градини, алеи за разходка и поляни, които само след сто години щели да изчезнат заедно с името и кръвта му и да не оставят нищо, освен наименованието на тази плантация и легендата за него, избледняваща и силно променена, подобно тънкия слой роден, неуловим и все пак неизбежен прахоляк, който ще се стеле край един загубен, небоядисан и вдигнат на кръстопът дюкян. Та пристигнал той от двайсетте мили до Завоя на французина с английска каляска, двама роби-кочияши и един спешен водач на впряга, който минавал за най-добрия вън от Нешвил и Начез, а Компсън казал: „Мисля, че това стига.“ Всички знаели какво иска да каже: не да изоставят работата, а да я довършат, но сега оставало толкова малко, че и двамата роби можели да се справят. Всъщност четиримата, тъй като макар че веднага щом станало ясно, че могат да използват двамата негри на Грениър, Компсън взел да се колебае, казвайки, че не смее да нарушава твърдо установения протокол на робството, нареждайки на роб-коняр и най-вече на домашен прислужник да се занимават с ръчен труд, още по-малко пък да си позволи да поиска подобно нещо от стария Луи Грениър. Тук Пийбоди веднага се намесил.

„Единият може да стои в моята сянка — казал. — Тя никога не намалява“ и дори предложил да стане посредник на стария Грениър, само че Грениър побързал да им намери работа. Отишли тогаз да обядват в механата на Холстън, а чикасите, неподвижно наклевали под жестокия пек на юлското слънце, тъй като сянката се била вече изместила дори от фургона, където старата Мохатаха продължавала да седи под парижкия чадър на робинята, наизвадили храна (обедът на Мохатаха и на свитата ѝ се намирал в една бяла кошница от лико на бял дъб), явно донесена от тяхната собствена плантация, както вече се изразявали, имитирайки белите; храната им била под мишниците, в насуканите на фитил панталони. После всички се преместили към

предния навес и не вече селището, а градът — то било град вече цели трийсет и един часа — се наредил да гледа как четиримата роби издигнали последната греда, ударили последния клип на покрива и закачили вратата, след което Ратклиф, държейки се едва ли не като дворцов камердинер в двора на средновековна крепост, се отправил към магазина, влязъл и излязъл от там с железния сандък; сериозните чикаси и потните роби на белите видели как тежката и неразгадаема вещ заела мястото си в своя нов олтар. И едва сега имали време и могли да научат какво тревожело Ратклиф.

„Тоя катинар!“ — рекъл Ратклиф.

„Е, та?“ — обадил се някой.

„Тая индианска смазка за колела!“ — казал Ратклиф.

„Е, та?“ — повторили неколцина. Но сега вече разбирали. Не ставало дума нито за катинара, нито за катрана; всичкото било до осемте долара, които могли да прехвърлят към държавното бюро за червенокожите чрез тефтерите на Ратклиф, където никой нямало нито да ги открие, нито да ги забележи. Не било алчност от страна на Ратклиф, най-малкото имал намерение да проповядва корупция. Дори мисълта му не била нова и съвсем нямало нужда от някакъв случаен човек, който на две-три седмици препуска на кон до селището, за да му разкрие възможността; за тия неща той бил мислил още първия път, когато вписал в тефтера първото пликче ментови бонбони за първия от четирийсетгодишните внуци на Мохатаха, но се въздържал да прибави още две нули към десетте цента цели десет години, питайки се всеки път защо се въздържа, удивен на собствената си добродетел, на силната си воля. Въпросът бил принципен. Той, те, селището, сега градът — именно те смятали да прехвърлят стойността на катинара върху Съединените щати, пък каквото ще да става после, когато някой федерален инспектор реши да се занимава с въпросите на племето чикасо; в края на краищата именно Съединените щати доброволно предложили да им покажат как катинарът може да се превърне в недоказуем, измислен катран за колела — малкият, суховат, подобен на дете човечец, невъоръжен, неприкосновен и спокоен, дошъл не да ги предизвиква и дори не като адвокат или представител на някакви съединени щати, а на самите Съединени щати, все едно, че Съединените щати, са им рекли „Молим, приемете този дар от осем долара“ (градът вече бил платил на стария Алек осем долара за

катицара; повече той не пожела да приеме), а те дори не са отклонили това предложение, а просто са махнали с ръка, тъй като още неизрекъл Питигру каквото имал да изрича, Съединените щати вече ги били загубили завинаги; излизало, че Питигру пуснал осем златни монети в ръцете на Компсън, или да кажем Пийбоди, а те на свой ред са ги пуснали в някой кладенец или миша дупка, без никому добро да сторят, нито да възстановят загубата, нито да заплатят на оня, който я е причинил, оставяйки по тоя начин цялата човешка раса във вечен и невъзстановим дефицит от осем долара, осем долара на червено;

Ето каква била тревогата на Ратклиф. Но те изобщо не го изслушали. Разбира се, чули го, но не го изслушали. А може би изобщо не го чули — насядали в сянката на Холстъновия навес, те вече гледали и виждали една година напред; било едва десети юли, предстояло дълго лято, светла мека и суха есен до ноемврийските дъждове, но този път нямало да се мине само с два дни — те имали нужда от две години, ако не и повече, от една зима, през която планове да чертаят и предварително да се готвят. На свое разположение имали изпълнител, който само чакал, едва ли не живо провидение: един човек на име Сътпен, дошъл в селището същата пролет, един грамаден, жилест и саможив, изхабен от страсти и мълчалив човек, който се носел в някаква бледа аура на безименност и жестокост, досущ като човек, току-що влязъл в топла стая, или най-малкото подслонил се где да е от снежната буря, довеждайки със себе си трийсетина роби, още по-диви и още по-съмнителни от местните диваци, чикасите, с които селището било вече свикнало; новите негри не знаели английски, говорели — според Компсън, който бил ходил в Ню Орлеанз — нещо средно между караибски, испански и французки; Сътпен бил купил, може би заграбил, или по някакъв начин получил парче земя в точно обратната посока и очевидно имал намерение да основе плантация на още по-амбициозни и грандиозни основи от Грениър; със себе си бил довел дори един парижки архитект, по всяка вероятност негов пленник, защото в задната стаичка на Ратклиф се говорело, че човекът спи в нещо като яма до строежа на двореца, който лично проектирал, завързан китка с китка о един от караибските роби на господаря си; и наистина стигало му на селището да го види само веднъж, за да разбере, че съвсем не е по-глупав от своя похитител — така

невестулката и гърмящата змия съвсем не са по-малко диви от вълка или мечката, пред които отстъпват, докато не бъдат напълно и безнадеждно сгасчени; архитектът не бил по-едър от Питигру, имал духовити, сардонични и нетрепкащи очи, които всичко са видели, ала на нищо не са повярвали, носел широкопола скъпа шапка, брокатена жилетка и дантелени ръкавели на полухудожник и полубулеварден лъскач; те — може би Компсън и положително Пийбоди — си го представяли в окаляни и раздърпани от храстите брокати и дантели как стои сред тия непребродени самотии и мечтае за колониади, фризове и фонтани в стила на Давид, а до всеки негов лакът — по един огромен полугол негър, двама абсолютно еднакви негри, които дори не го поглеждат, а само дишат и го следват стъпка по стъпка като двойна негова сянка, увеличена в гигантски размери;

Сега имали дори архитект. За една минута ги изслушал в задната стаичка на Ратклиф. Сетне замахнал в някакъв неразбираем жест и рекъл: „Хм, та вие нямате нужда от съвет. Много сте бедни. Имате само едни ръце и кал за тухли. А пари никакви. Няма дори от какво да гледате, как тогава може да сгрешите?“ Но ги научил как да вадят тухли от калъп, начертал и построил пещ за тухлите, каквито сега имало колкото щещ, сякаш в оная първа жълтеникава утрин им станало ясно, че само с една постройка няма да се мине. И макар че градът и съдилището били замислени в един и същи миг, проектирани едновременно още същата зима и строени в продължение на следващите три години, съдилището, естествено, било готово първо. През март архитектът грабнал колчета и макари с рибарска връв и в дъбака срещу механата и магазина очертал квадратните и прости основи, този неумолим план не само на съдилището, но и на града, и само толкоз им казал: „След петдесет години ще се мъчите да промените всичко това в името на тъй наречения прогрес. Но няма да успеете. Никога няма да се отървете.“ Но изправени до кръста в гъсталаците, те вече виждали или по-скоро знаели, че виждат — нали имали вече колчета и рибарска връв! — не, да кажем петдесет, но може би двайсет и пет години напред, а може и по-малко; виждали един площад, в центъра съдилището, всичко останало наредено наоколо в квадрат: магазините, двуетажните постройки с адвокатските кантори, лекарските и зъболекарските кабинети, а над тях стаите и залите на

ложата; училище, църква, механа, банка и затвор — всяко на своето място; четири широки улици, тръгващи прави като стрели в четирите посоки, за да се превърнат в координатната система на други улички и пътечки, додето всичко бъде покрито от тях: тези ръце, тези всичко хващащи пръсти, пъплещи и драпащи към светлината от сърцето на една изчезнала пустош, сякаш от година на година измъкващи се от дъното на едно отдръпващо се море, ширните и плодородни избуяли нивя, които от година на година настъпват все по-навътре в дивотиите и в гъсталака, чиито обитатели — дивата мечка, еленът, пуякът — бягат заедно с дивите хора (а може би вече не толкова диви, вече познати, вече безопасни, просто вече безинтересни, един анахронизъм, останал от едно мъртво време, от една мъртва епоха; достойни за съжаление и дори истински съжалявани от старците — пламенно като стария доктор Хабершам, или не толкова запалено, но при все това неутешимо и упорито като стария Алек Холстън и неколцина други, докато след година и друга и последният от тях ще си замине по реда; та това е страна на белите хора и такава им е съдбата, така им е писано); и това ще бъдат вените и артериите, потоците на пулса и на живота, по които ще тече богатеещата реколта: златото: памукът и зърното;

Но преди всичко съдилището: центърът, събирателната точка, пъпът — извисено в средата на градския кръг като самотен облак в пръстена на хоризонта, мятащо обширната си сянка до самия хоризонт, умислено, сериозно, символично и тежко, високо като облак, масивно като чукар, възправено над всичко: пазител на слабите, съдия и ограничител на страстите и сладта, съхранител и пазач на възжеленията и надеждите; надигащо се през това първо лято тухла по тухла, обикновен квадрат в колониалния стил на крал Джордж (нарочно проектирано така от парижкия архитект — а той по това време строил при Сътпен нещо като крило на двореца във Версай, само че видно в кошмарите на някой лилипут, — нарочно, за отмъщение, както щеше сто години по-късно да се изразява Гейвин Стивънз, когато към легендата за Сътпен щяха да прибавят и случая от онова време: архитектът някак сполучил да се измъкне от своя строеж и да побегне, а Сътпен, неговият надзирател и ловец го догонили с кучета в тресавищата и го върнали обратно); нали архитектът им бил казал, че

нямат достатъчно пари, за да си купят лош вкус, нито пък имат модел за имитация на лошия вкус, дотук все още нищо не им струвало, освен труда, а на втората година използвали само робски труд, тъй като в селището имало все повече и повече собственици на роби; селището, което било вече град с име още в оная жълтеникава утрин преди две години, когато се пробудили първите. Имало нови хора — не само Холстън и ковачът (сега Компсън бил ковач), които притежавали двама-трима негри, не само Грениър и Сътпен издигнали лагери край потока в ливадите на Компсън, за да настанят там негрите си до завършването на съдилището и затвора. Но се трудили не само робите, окованите, несвободните, защото все още имало и бели, същите ония, които в една гореща юлска утрин преди две, а сега вече преди три години, се били сбрали в своя бяс да доразрушат с гневната си пот и безвредна ярост тристенната пристройка — същите бели мъже (всеки със своята собствена работа, която би могъл да гледа и за която да му плащат), стоящи или излегнали се около скелето и купищата тухли и локвите глинен хоросан, докато само час-два или половин ден подир туй не скокнат да изблъскат някой негрър и да застанат на негово място било с мистрия, трион или длето в ръка, от никого невикани и от никого непоправяни, тъй като нямало кой от присъстващите да заповядва или да отхвърля; чуждият човек би казал, че тъкмо затова се залавяли с тая работа — просто защото нямало защо; само че не било точно така: сега се работело спокойно, нямало гняв и пристрастия, работело се двойно по-бързо — просто нямало защо да се бърза, понеже туй не приличало на натежала реколта (този парадокс никой не би могъл да обясни на хората, освен може би на Грениър, Компсън и Пийбоди, които от деца израснали с роби, дишали същия въздух и дори сукали от същата гръд заедно със синовете на Хам: черни и бели, свободни и несвободни, рамо до рамо в един и същ неуморен ритъм, сякаш имат еднакви цели и еднакви надежди, каквито в същност имали, доколкото негрърът е способен на това; та дори и на Ратклиф, издънка на много стар и чист англосаксонски планински род, по каприз на съдбата баща на също тъй дълъг и чист род от бели сиромаси, фермери изполичари, които никога не са имали роби и никога не биха имали, тъй като още с майчиното си мляко всеки от тях се пропива не толкова от антипатия към робството, колкото към черната кожа; простите детински разсъдъци на робите тутакси

схващали, че помагат в изграждането не само на най-голямата постройка в околността, но може би и най-голямата изобщо; и това било всичко, но било достатъчно); то било тяхно, на белите, по-голямо от всичко останало, защото всичко събирало в себе си и бидейки такъв сбор, трябвало да извиси техните надежди и възжеления ведно с извисяващия се в небето купол; и така, запотени и неуморни, те се споглеждали някак срамежливо, малко смаяни, малко неловко, сякаш схващали или най-малкото в момента можели да повярват, че хората, всички хора, включително и те самите, са станали малко по-добри, може би малко по-чисти дори отколкото са ги мислели, очаквали или било необходимо. Все още малко ги смущавал Ратклиф с неговата тревога: парите, осемте долара за катинара-катрана; то не било вече истинска тревога, защото не им пречело с нищо, както и преди три години, когато историята била далеч по-близка; сега, три години по-късно, тревогата била невидима, тоест нечута, защото истинска жертва се оказал самият Ратклиф: той бил страдалецът — докато у другите имало безгрижие, малко хумор и сегиз-тогиз избледняваща досада и нетърпение, у него останал срамът, объркването, мъничко отчаяние като у човек, който се бори с някакъв вроден грях, безнадежден, непобедим, вече бит. Сега вече не ставало и дума за парите, за осемте долара. Сега оставал фактът, че ги отказали и вероятно по този начин са допуснали фатална, непоправима грешка. Той се мъчел да обясни: „Представете си сега горе господ и останалите, от които зависи късметът човешки, гледат надолу и си казват: Ето, тия проклети никакъвци не пожелаха осемте долара, дето им ги давахме ей тъй, за нищо. Значи, от нас нищо не искат. Тогаз да ги оставим както си е — да се потят и трудят и каквото направят, сами да си го направят.“

Градът така и постъпил, макар че съдилището още шест години не могло да се довърши. Но те вече го смятали за готово: просто и четвъртито, с наковани подове и с покрив, с готови прозорци, централен хол и четири кабинета — за шерифа, данъчния, за околийския канцлер (при когото щели да бъдат избирателните кабинети и урните), а на горния етаж — съдебната зала, стаята за съдебните заседатели и за съдията, та чак гълъбите и врабчетата, дошли от всички краища на атлантическия бряг, веднага щом градът станал град с име, преселници с градски дух — те обсебили стрехите и улиците

още преди последния удар на чука, едните влюбени в женските си и вечно размножаващи се, другите — бърбиви и безбройни. На шестата година старият Алек Холстън се поминал и върнал на града осемте долара от катинара; две години преди него умрял и Луи Грениър, а неговите наследници все още не били получили хиляда и петстотинте долара, оставени им по волята му до поискване. В околията имало и един новодошъл на име Джон Сарторис, човек с роби, с коли и с пари като Грениър и Сътпен, но той се оказал за Сътпен много по-непреодолим от Грениър, защото веднага станало ясно, че Сарторис е от ония хора, които могат да се справят дори със Сътпен, тоест както човек със сабя и достойно за нея сърце е в състояние да надвие човек с брадва; същото лято бил съставен комитет (парижкият архитект на Сътпен отдавна се бил върнал там, отдето е дошъл, но неговата тухлена промишленост продължила непрестанно да расте: неговите калъпи и пещи изградили затвора, сега издигали стените на две църкви, а до средата на века щели да издигнат онова, което в цял Северен Мисисипи и Източен Тенеси е известно под името Академията, Института за момичета): в комитета влизали Компсън, Сарторис и Пийбоди (и Сътпен, но задочно; градът никога нямало да узнае колко точно от допълнителните разноски били поети от Сътпен и Сарторис). На следната година един италиански кораб стоварил в Ню Орлеанз осем мраморни колони на части, оттам ги качили на параход, който ги откарал по Мисисипи до Викзбърг, оттам ги поел по-малък параход и по реките Язу, Сънфлауър и Талахачи ги докарали до старото пристанище на Икемотуби, сега собственост на Сътпен; оттук волове ги откъмнали до Джеферсън. Двата еднакви четириколонни входа били поставени на съдилището — единият на север, другият на юг, всеки с балкон от ковано нюорлеанско желязо, на един от които, южния, през 1861 година Сарторис щял да застане в първата за града конфедерационна униформа, а долу на площада строевият офицер от Ричмънд щял да записва и заклева войниците за полка, който Сарторис като негов полковник щял да поведе към Вирджиния, за да стане там ляв фланг на генерал Джексън^[3]; от тия два балкона в продължение на сто години мировите съдии по наследствен ред щели да се провикват без падежи, лица и числа и дори без препинателни знаци „Елате, елате, окръжен съд на Йокнапатофа, и ще бъдете изслушан!“; под тях пък, с изключение само на седемте години от 63-а до 70-а — което не са

чисти сто години, особено за някои непримирими възрастни дами — бялото мъжко гражданство на околията щяло да се изрежда, за да гласува за околийски и щатни чиновници (в 63-а, когато войските на Съединените щати^[4] изгорили площада и търговския квартал, съдилището оцеляло: по-здрово от топорите, по-упорито от огъня, по-силно от динамита; заобиколено от съборени и почернели развалини, то продължавало да стои, продължавали да стърчат опушените колони, макар и без капители, без покрив и надупчени, но все пак непокътнати, нито на косъм встрани от канапа на отвеса, с който ги бил вдигнал вече забравеният парижки архитект); тъй че сега не им оставало нищо друго (девет години го строили, двайсет и пет го възстановявали), освен да сложат нови подове на двата етажа и нов покрив, а на купола този път да инсталират часовник с четири лица и камбана, която да отмерва часовете и да бие за тревога; по това време площадът — банките, магазините, адвокатските кантори, лекарските и зъболечителските кабинети — всичко било вече възстановено, врабците се били върнали, защото изобщо не били бягали — това шумно и бърливо независимо множество, съпътстващо и неделимо от всекидневните човешки кавги, си присвоило корнизите и улуците още преди да забият и последния гвоздей; върнали се и гълъбите, нескончаемо гугукащи, засвивали гнезда и окупирали камбанарията на часовника, макар да изглеждало, че няма да свикнат с камбаната, защото при всеки удар се пръскали от купола като пощурял облак, трепкали и подскачали, додето ударите утихнат, и после отново се шумгували между наклонените греди, за да не остане нищо, освен неспирното шепнещо гукане, напомнящо стопяването на камбанното ехо, забравили причината на своята тревога, тъй както и въздухът забравя и не помни оня звън, който го кара да трепти. Това е така, защото врабците и гълъбите са издръжливи и са издържали сто години, най-старото нещо, освен самото съдилище, което се извисява безметежно над града, повечето от чиито жители вече не знаят кои са били доктор Хабершам, старият Алек Холстън и Луи Грениър; стогодишно и безметежно над всякакви промени: електричеството и бензина, неона и какофонния сгъстен въздух; издържали са дори негрите, минаващи под балконите, за да пуснат гласа си за същите белокожи негодници и демагози и привърженици на бялото господство, за които гласуват и белите. На всеки няколко години

белите старейшини на околията, мечтаещи за бакшиш, почват движение за събарянето на съда и построяването на нов и модерен, но в последния момент все търпят поражение. Опитват се пак и, разбира се, губят, губят дважд и толкова. Защото съдбата на съдилището е да стои тук, в сърцето на Америка: негова присъда е неговата дълговечност; както и у човека неговата проста възраст се измерва със собствената му вина, а тя след сто години ще стане вече непоносима. Но за сега все още не; за сега все още врабците и гълъбите — едните бърливо и независимо множество, другите — вечно влюбени в женските — ще продължават да живеят тук, ту пощурели, ту спокойни до новите удари на часовниковата камбана, с които дори подир сто години те едва ли ще свикнат и ще се пръснат в своята разпиляна експлозия от камбанарията, сякаш часовете, вместо да прибавят една нищожна частица към отколешния уморен свят от Битието насам, са разклатили девствения чист въздух с първия оглушителен звън на Второто пришествие.

---

[1] Думата е за Томас Джеферсън (1743–1826), известния американски държавник и трети президент на САЩ. — Б.пр. ↑

[2] Персонажът и местата у Фокнър често се повтарят. За Завоя на французина се говори в „Селцето“, първата книга от голямата трилогия за Флем Сноупс. Познаващият преведеното от Фокнър ще открие и други повторения на герои и ситуации. — Б.пр. ↑

[3] Събития, свързани с Гражданската война (1861–1865). — Б.пр. ↑

[4] Северните въоръжени сили през Гражданската война. — Б.пр. ↑

СЦЕНА ПЪРВА

Съдебната зала. 17 и 30 часа. Тринайсети ноември. Завесата е спусната. Със запалването на светлините се чува иззад завесата.

МЪЖКИ ГЛАС:
Подсъдимата да стане!

Завесата се вдига, символизирайки изправянето на затворничката на подсъдимата скамейка, и разкрива част от съдебната зала. Тя не заема цялата сцена, а само горната лява половина, при което останалата половина и дъното са в мрак, тъй щото видимата част е не само в центъра на светлината, но изглежда и леко издигната във въздуха — още един символ, който става ясен в началото на второ действие — символът на възвисения трибунал на справедливостта, от който настоящият околийски съд е само етап и далеч не най-висшата инстанция.

Виждаме част от залата — масата на съда, съдията, чиновниците, адвокатите, съдебните заседатели. Защитник на обвиняемата е адвокатът Гейвин Стивънз, човек около петдесетте. Прилича повече на поет, а не на юрист, и наистина е: ерген, издънка на едно от първите семейства в околията Йокнапатофа, завършил Харвард, а после и Хайделберг, върнал се на родна земя, за да стане нещо като един селски Цинцинатус^[1], борец не толкова за истината, колкото за справедливостта, често замесващ се, понякога и без хонорар, в страстите и дори престъпленията на ближните си, и бели, и негри, нещо, което в някои случаи е пряко противоположно на поста му като околийски адвокат, на който се намира от години.

Подсъдимата се е изправила. Всички други в залата са седнали. Негърка, около трийсетгодишна — в същност може да е между двайсет и четирийсет, — със спокойно, непроницаемо, почти вгълбено лице, тя е най-високата точка и всички очи са обърнати към нея, но тя никого не поглежда, а гледа някъде навън и нагоре, като че е невидим и далечен ъгъл на залата, в която сякаш се намира сама. Доскоро, по-точно допреди пет месеца, тя е била домашна прислужница, бавачка на две бели деца, второто от които, още бебе, преди пет месеца е удушила в люлката му. По тази причина сега ще бъде лишена от живота си. Но тя вероятно е вършила и много други неща: брала е памук, готвела е храна за полските работници — едва ли не всичко, което е било във възможностите ѝ, или по-скоро доколкото ѝ е позволявало времето и случаят. В малкия град на щата Мисисипи, където е родена, се е славела като скитница, обичала да попейва, навремени се залавяла с проституция, била е пребивана от някакъв мъж, а неговата съпруга, или може би втора любовница, се е опитвала да я коли. Може би е била и омъжвана, най-малкото веднъж. Името ѝ, както го изрича самата тя, е Нанси Манигоу.

В залата цари пълна тишина, всички са вперили погледи в нея.

СЪДИЯТА:

Имаш ли какво да кажеш преди прочитането на присъдата?

(Нанси не продумва и не помръдва; изглежда, че дори не чува какво ѝ се казва.)

Ти, Нанси Манигоу, на деветия ден от месец септември, умишлено и по своя воля си отнела живота на бебето на мистър и мисиз Гауън Стивънз в град Джеферсън, околия Йокнапатофа... Съдът постанови да бъдеш отведена в околийския затвор на Йокнапатофа и там, на тринайсетия ден от месец март, да бъдеш обесена. Нека бог се смили над душата ти!

НАНСИ:

Дай боже!

(Тя е спокойна и неподвижна. От невидимата публика се понася общо ахване, всички са шокирани от това нечувано нарушение на процедурата: почва нещо като шепот, като смут, като общ рев, сред който или по-скоро над който Нанси стои неподвижна. Съдията звъни със звънеца си, един от чиновниците скача, а завесата почва бавно и на пресекулки да пада, сякаш съдията, съдът искат час по-скоро да скрият този срам; някъде откъм невидимата публика в съдебната зала прозвучава женски глас — стон, плач, може би хленч.)

ЧИНОВНИК:

Моля за ред! Тишина в залата!

Завесата бързо се спуска, скрива сцената, светлините моментално угасват. Настъпва миг пълна тъмнина. Сетне завесата плавно и нормално се вдига.

---

[1] По името на римския пълководец Лициус Квинкциус Цинцинатус (5 в. пр.н.е.) — Б.пр. ↑

СЦЕНА ВТОРА

Домът на семейство Гауън Стивънз. 18,00 часът. Тринайсети ноември. Всекидневна, в средата маса с лампа, столове, канапе в левия заден край, още една лампа, но стояща на пода, други лампи на стените. Вратата вляво води към хола, в дъното отворена двойна врата разкрива трапезария, вдясно се вижда камина с газ. Обстановката е приятна, модерна, съвременна, и все пак в стаята се носи полъхът на друго време — високият таван, корнизите, някои от мебелите. Имаме чувството, че се намираме в стара къща отпреди Гражданската война, преминала най-сетне в наследство на някоя стара мома, която се е помъчила да я модернизира (газификацията в камината и двете издути кресла) и превърне в апартаментчета за даване под наем на млади двойки и семейства, които могат да си позволяват този лукс, само и само да живеят на същата улица, където живеят и други млади двойки, членуващи в съответния клуб и посещаващи съответната църква.

Чуват се стъпки, лампите се запалват, като че онзи, който е влязъл в къщата, е докоснал всички електрически ключове, вратата вляво се отваря и влиза Темпъл, следвана от мъжа си Гауън и адвоката Гейвин Стивънз. Около двацет и пет годишна, тя е с много приятна външност, гримирана, с разкопчано кожено палто, шапка, ръкавици. Носи чанта. Напрегната и раздразнена, тя обаче съумява да се владее. По лицето ѝ, докато приближава масата и спира, не може нищо да се прочете. Гауън е три-четири години по-възрастен от нея, от тъй наречените „типични“ младежи, каквито в Америка и най-вече в Юга има с хиляди: единствени деца на финансово подсигурени родители, обикновено живеещи в апартаментите на градските хотели, завършили едни от най-добрите колежи в южните или източните щати, откъдето са и членове на съответните клубове; женени и вече бащи, те все си остават колежани, упражняват приемливи професии, които не са им по вкуса, но тъй или иначе винаги са свързани с парите: било продажба на памук или борсови акции. Но това лице тук е малко по-различно, в него има нещо повече. Нещо му се е случило, някаква трагедия, за която не е бил подготвен и е нямало как да се справи с нея; все пак той е приел нещата и искрено се мъчи (може би за първи път в живота си) да ги надмogne съгласно общоприетите норми. Той и Стивънз са с палта, шапките им са в ръцете. Адвокатът се спира току до вратата. Гауън хвърля шапката си на канапето и приближава Темпъл до масата. В момента тя почва да сваля едната си ръкавица.

ТЕМПЪЛ:

(Взема цигара от кутията на масата, после се мъчи да имитира обвиняемата от съда. Гласът ѝ, остър и сух, едва сега издава потиснатото напрежение.)

Дай боже! Виновна съм! Благодаря ти, господи. Щом така посрещаме вестта, че ще ни бесят, какво ли може да се очаква от съдията и съдебните заседатели...

ГАУЪН:

Стига, моля те! Млъкни! Запалвам камината и ще донеса нещо за пиене. *(Към Стивънз)* А може би Гейвин ще запали огъня, пък аз да се заема направо с напитките.

ТЕМПЪЛ:

Аз ще го запаля. *(Взема запалката.)* Ти донеси алкохол. Тогава чичо Гейвин няма защо да остава. Доколкото виждам, ще му се единствено да каже сбогом и после да ми прати илюстрирана картичка. Пък ако се постарее, може и с две думи. И да си ходи у дома.

(Приближава камината, коленичи, пуска кранчето на газта, приготвила запалката в другата си ръка.)

ГАУЪН:

(Ядосано) Е, де!

ТЕМПЪЛ:

(Щраква запалката и поднася пламъка до кранчето.) За бога, ще ми донесеш ли нещо да пийна?

ГАУЪН:

Разбира се, скъпа. *(Към Стивънз)* Хвърли си някъде палтото.

(Излиза през трапезарията. Стивънз остава неподвижен и наблюдава Темпъл. Пламъкът постепенно се усилва.)

ТЕМПЪЛ:

(Все още коленичила, с гръб към Стивънз.)

Щом ще оставаш, защо не седнеш? Или обратно. Отзад напред. Щом не сядаш, защо не си тръгваш? Остави ме, аз съм и ограбена, и бита, но ме остави да го преживявам насаме. И бог знае, че мръсотииите се изхвърлят насаме. Удовлетворението е също мръсотия...

(Стивънз я наблюдава. После се приближава до нея, изважда носна кърпа от вътрешния си джоб, спира зад гърба ѝ и протяга кърпата пред очите ѝ. Тя поглежда най-напред кърпата, после него. Лицето ѝ е съвършено спокойно.)

За какво ми е?

СТИВЪНЗ:

Ще ти свърши работа. Суха е. *(Продължава да държи кърпата.)*
Тогава за утре.

ТЕМПЪЛ:

(Живо се изправя.) О, за саждите от влака! Не, ще вземем самолет, Гауън не ти ли каза? В полунощ излитаме от Мемфиското летище; ще тръгнем чак след вечеря. А утре сутринта — Калифорния. Напролет може и до Хаваите да прескочим. Всъщност не, сезонът е неподходящ. Тогава Канада. Май и юни на езеро... *(Млъква, слуша се към вратата за трапезарията.)* Тъй че носна кърпа няма да ми е нужна. Нали не ме заплашваш, ти и без това нямаш с какво да ме заплашиш. И понеже е така, не ми трябва нищо твое, току-виж после си рекъл, че съм приела подкуп.

(И двамата чуват шума отвъд вратата на трапезарията, означаващ, че Гауън се приближава. Темпъл снижава глас и заговаря бързо.)

Или да го вземем другояче. Не зная какво искаш, защото не ме интересува. Каквото и да е то, няма да ми го вземеш. *(Шумът е вече по-близък, чуват се стъпки, звън на стъкло.)* Сега той ще ти предложи нещо да пийнеш и след това също ще поиска да узнае какво искаш и защо си дошъл с нас дотука. Вече ти отговорих. Не. Ако си дошъл, за да ме видиш, как плача, имаш много здраве! Но и нищо повече няма да получиш. От мене нищо! Разбираш ли?

СТИВЪНЗ:

Чувам.

ТЕМПЪЛ:

Искаш да кажеш, че не ти се вярва. Добре, трогната съм. *(Още по-бързо и припряно.)* Отказах да отговоря на твоя въпрос. Сега аз ще ти задам един...

(С влизането на Гауън тя моментално сменя темата и то тъй гладко наред изречението, че никой новодошъл не би доловил разликата в тембъра.)

... от нейните адвокати, сигурно ти е разправяла; дори една такава наркоманка, която избива малки деца, дори тя има може би някакво свое оправдание. Черна наркоманка и бяло бебе!...

ГАУЪН:

Нали ти казах, млъкни!

(Носи поднос, на който е наредил кана с вода, купа с лед, три празни високи чаши и три чаши, вече пълни с уиски. Бутилката се подава от джоба на сакото му. Приближава Темпъл и протяга подноса към нея.)

Нищо, нищо! Този път за разнообразие и аз ще пия. След осем години пауза! И защо не?

ТЕМПЪЛ:

Защо не?

ГАУЪН:

(След като тя взима една от пълните чаши, той подава подноса на Стивънз, който посяга към втората. После оставя подноса на масата и вдига третата чаша.)

Цели осем години нито една глътка! Сега е може би моментът пак да се почне. В края на краищата, не е малко. *(Към Стивънз)* Пий. Малко вода не щеш ли?

(Като че несъзнаващ какво е сторил, той оставя недокоснатата си чаша на подноса, налива вода от каната в една от празните чаши и я подава на Стивънз тъкмо когато оня е изпразнил първата си чаша и я сваля. Тогава Стивънз поема водата. Темпъл също не се е докоснала до чашата си.)

А сега може би околийският адвокат Гейвин Стивънз ще ни каже защо е дошъл?

СТИВЪНЗ:

Жена ти вече каза. Да си взема сбогом.

ГАУЪН:

Вземай! Пожелай ни добър път и си грабвай шапката!

(Изтръгва водата от ръката на Стивънз и връща чашата на масата.)

ТЕМПЪЛ:

(Оставя чашата си на подноса) Сложи ми малко лед и вода. Но първо вземи палтото на чичо Гейвин.

ГАУЪН:

(Вади бутилката от джоба си и прави поръчаното плюс втора чаша за Стивънз.) Не е необходимо. Щом може да вдига ръка в една бяла съдебна зала, за да защити една черна убийца, значи ще може да я сгъне и в по-твърд ръкав, поне колкото да вземе едно уиски от майката на жертвата. *(Към Темпъл)* Прощавай! Излиза, че може би ти винаги си била права, а аз съм грешал. И сигурно ще трябва да повтаряме тия неща, додето се отърсим от тях, не от всичко, но от някои...

ТЕМПЪЛ:

Добре, защо не? *(Обръща очи към Стивънз, който на свой ред я гледа мрачно и загрижено.)* Не забравяй и бащата, скъпи!

ГАУЪН:

(Приготовлява напитките) Разбира се. Та как да го забравя? Бащата на детето и без това като човек е нещастен. В очите на закона мъжете не бива да страдат, те са или ищци, или ответници. Законът е нежен само към жените и децата и особено към жените, а най-вече към черните наркоманки и курви, които убиват бели деца. *(Подава чашата на Стивънз.)* Тогава защо да очакваме от околийския адвокат Стивънз състрадание към един мъж и една жена, които по една случайност са родителите на убитото дете?

ТЕМПЪЛ:

(Сухо) Няма ли, за бога, да млъкнеш най-последно?

ГАУЪН:

Прощавай. *(Обръща се към нея, вижда пълната ѝ чаша.)* Няма ли да пиеш?

ТЕМПЪЛ:

Не искам. Донеси ми мляко.

ГАУЪН:

Веднага. Разбира се, горещо.

ТЕМПЪЛ:

Да, ако обичаш.

ГАУЪН:

(Обръща се) Дадено. Но нали съм от досетливите, още като наливах уискито и сложих млякото на печката. *(Тръгва към трапезарията)* Не пускай чичо Гейвин да си ходи, докато не се върна. Ако трябва, заключи вратата. Или по-добре телефонирай на оня, как му беше името, дето се бори за свобода на негрите...

(Излиза. Останалите се размърдват чак когато чуват захлопването на кухненската врата.)

ТЕМПЪЛ:

(Припряно) Какво знаеш? Не ме лъжи, не виждаш ли, нямаме време!

СТИВЪНЗ:

Време? За какво? До отлитането на самолета? Тя има време — до месец март, до тринайсети март има четири месеца.

ТЕМПЪЛ:

Знаеш какво искам да кажа... нейн адвокат... виждаш я всеки ден... тя негърка, а ти бял... дори ако трябва с нещо да я сплашиш... с малко кокаин или нещо друго от нея всичко можеш да купиш... *(Млъква, гледа го учудена, но и с отчаяние; гласът ѝ съвсем е притихнал.)* О, господи боже! Тя не ти е разказала всичко. Аз! Аз съм... аз съм тая, която... Не разбираш ли? Само че не мога да повярвам, няма да повярвам, невъзможно...

СТИВЪНЗ:

Невъзможно е да повярваш, че не всички човешки същества миришат на лошо, както ти се изразяваш. И дори една, според теб черна наркоманка и уличница? Не, нищо повече не ми е казала.

ТЕМПЪЛ:

Дори и да е имало нещо повече?

СТИВЪНЗ:

Дори и да е имало.

ТЕМПЪЛ:

Тогава какво мислиш, че знаеш? Няма значение откъде си го научил, само ми кажи какво е то!

СТИВЪНЗ:

Оная нощ тук е имало някакъв мъж.

ТЕМПЪЛ:

(Избързва да отговори) Гауън!

СТИВЪНЗ:

Оная нощ? В шест часа същата сутрин Гауън и Бъки тръгнаха с колата за Ню Орлеанз.

ТЕМПЪЛ:

Значи съм била права! Заплаши ли я или просто я подкупи?... Мъча се, истински се мъча и сигурно няма да ми е много трудно да разбера защо не миришат на лошо, по каква причина не миришат...

(Замлъква. Или е чула шум, от което е решила, че Гауън ще влезе, или може би, познавайки отлично къщата си, знае колко е необходимо, за да се притопли една чаша мляко. След миг продължава, бързо, по-тихо.)

Тук не е имало никакъв мъж. Ясно ли ти е? Казах ти, предупредих те, че от мен нищо няма да измъкнеш. О, знам си аз, готов си да ме изправиш ей-сега на подсъдимата скамейка, под клетва! Естествено, твоите съдебни заседатели никак няма да са доволни от подобно своеволно разпъване на една ограбена майка, но какво значи това в сравнение със справедливостта? Питам се, защо още не си го направил. Или пък имаш това намерение и ще ни причакаш, като прекосяваме границата с Тенеси довечера?... Окей, съжалявам! Ясно ми е. В крайна сметка сигурно ми е невъзможно да се съмнявам единствено в своята собствена лоша миризма. *(Кухненската врата*

хлопва, и двамата я чуват.) Защото кажа ли лека нощ и тръгна ли веднъж по стълбата, и Гауън дори няма да взема. Пък кой знае...

(Млъква. Гауън влиза, носейки по-малък поднос, на който има чаша мляко, солница и салфетка, и приближава до масата.)

ГАУЪН:

За какво си приказвате?

ТЕМПЪЛ:

За нищо. Казвам на чичо Гейвин, че има в себе си нещо от благородството на Вирджиния, може би го е наследил от дядо ти. Ще се кача горе да изкъпя Бъки и да му дам да вечеря.

(Пипва чашата да провери колко е топло млякото, после я взема. Към Гауън.)

Благодаря ти, скъпи.

ГАУЪН:

Нищо, мила. *(Към Стивънз)* Виждаш ли? Не каква да е салфетка, а точно салфетката за мляко! Това се казва обучение.

(Ненадейно спира, защото е забелязал Темпъл; тя не прави нищо особено, просто е застанала с млякото в ръка. Но той вероятно знае какво значи това и я пита.)

Какво има?

ТЕМПЪЛ:

И аз не знам.

(Той отива до нея, целуват се: не продължително, а най-обикновено, целувка между мъж и жена. Сетне, отнасяйки чашата с мляко, Темпъл се отправя към вратата за хола. Към Стивънз.)

Довиждане до юни. Бъки ще ти прати картичка. На Маги също. А може би греша и по отношение миризмата на Темпъл Дрейк. Ако ти падне да чуеш нещо, което не си чувал, но знаеш, че е вярно, готова съм да се съглася. Стига да вярваш, че можеш да чуеш нещо, което още не си чувал.

СТИВЪНЗ:

Ти не вярваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Не, чичо Гейвин. Ако някой иска да иде на небето, коя съм аз да му преча? Лека нощ и довиждане.

(Излиза и затваря вратата. Стивънз се обръща мрачен и оставя чашата си на масата.)

ГАУЪН:

Защо не пиеш? И без това трябва да вечерям, багаж да стягам... Какво ще кажеш?

СТИВЪНЗ:

За кое? За багажа или за уискито? Ти няма ли да пийнеш? Поне една чаша...

ГАУЪН:

Може, разбира се. *(Взема първоначално напълнената по-малка чаша.)* Не е ли по-добре да си тръгваш? Остави ни да си кроим отмъщението.

СТИВЪНЗ:

Иска ми се поне то да те утеши.

ГАУЪН:

Дай боже! Бих искал да се окаже, че отмъщението ще е краят! „Око за око!“ Имало ли е по-празни думи? Но да разбереш, че са празни, трябва поне едного да си загубил.

СТИВЪНЗ:

И все пак тя ще трябва да умре.

ГАУЪН:

Защо не? Кой ще загуби — една негърка, уличница, пияница, наркоманка...

СТИВЪНЗ:

... скитница, загубила всякакви надежди, докато един хубав ден мистър и мисиз Гауън Стивънз я вдигат от локвата и от чисто съжаление и човечност ѝ предлагат един последен шанс...

(Гауън е неподвижен, само пръстите му стягат чашата още по-силно. Стивънз вижда това и без да го изпуска от очи, продължава)

И изведнъж, за отплата...

ГАУЪН:

Виж какво, чичо Гейвин, защо наистина не си тръгваш? Иди си у дома, по дяволите, където искаш...

СТИВЪНЗ:

Още малко, тръгвам. Затова ли мислиш, че тя е длъжна да умре?

ГАУЪН:

Не аз. Аз нямам нищо общо с тая работа. Не съм аз прокурорът. Нито пък съм инсценирал — така ли се казваше — този процес. Едничката ми връзка с тая история е, че по една случайност съм баща на детето, което тя... Кой, за бога, е нарекъл тази гадост напитка?

(Захвърля уискито заедно с чашата в купата за лед, моментално грабва една от празните чаши и вдига пълната бутилка да я напълни. В началото уж мълчи, но внезапно става ясно, че се смее: смях, който почва достатъчно нормално, но в следващия миг е вече извън неговия контрол, превръща се в истерично хихикане; уискито продължава да тече и чашата всеки миг ще прелее. Стивънз се пресяга, отнема му бутилката.)

СТИВЪНЗ:

Спри де! Стига ти толкова!

(Оставя шишето на масата, вдига пълната чаша и прелива половината ѝ съдържание в другата; сега вече подава на Гауън една далеч по-разумна доза. Гауън я взима, млъква. Очевидно се е овладял.)

ГАУЪН:

(Без да вкуси от питието) Осем години. Осем години въздържание и ето каква отплата: детето ми да умре от ръцете на една

черна наркоманка, уличница и прочие, която и да бяга дори не е посмяла, та поне да я беше застрелял някой полицаи като бясно куче... Разбираш, нали? Осем години без капка. Каквото ми трябваше, получих, но си го и платих и сега отново мога да се пропия. Нали? А не ми се пие. Сякаш онова, което съм получил, не е било това, което искам, сякаш съм платил за нещо, което нищо не е струвало. И ми става смешно. Това е то да тържествуваш: сделката е отлична, без да си я искал. С намалена лихва. Две деца имах. И трябваше да заплатя за едното, та да осъзная, че всъщност нищо не ми е струвало. Половин цена: едно дете и една черна уличница на бесилото. Толкова ми струва имунитетът.

СТИВЪНЗ:

Няма такова нещо.

ГАУЪН:

В миналото. В лудата ми глава. В моето пиянство, в страха ми ако искаш...

СТИВЪНЗ:

И минало няма.

ГАУЪН:

Как сега да не се смееш? Само че по-тихо, нали? Да не смущаваме дамите, да не смущаваме мис Дрейк, мис Темпъл Дрейк... Разбира се, защо не и страх? Само че за благозвучие да го наричаме чисто и просто пре-трениране. Знаеш, нали? Гауън Стивънз, научен във Вирджиния да пие като джентълмен, се напива като джентълмен, като десет джентълмени и повлича една селска колежанка, момиче, а кой знае, може би и девствено, повлича го с колата си на мач в колежа от съседната околия, напива се повече и от двацет джентълмени, изгубва пътя, още пие, повече от четирийсет джентълмени, блъска автомобила, с което надминава осемдесет джентълмени, и изпада в пълно безсъзнание, а девственицата в това време е отвлечена в един публичен дом в Мемфис... *(произнася нещо неразбираемо)*

СТИВЪНЗ:

Какво?

ГАУЪН:

Разбира се, страх. Наречи го страх. Какво значение има благозвучието за женените хора?

СТИВЪНЗ:

Само че никой не те е карал след това да се жениш за нея.

ГАУЪН:

Естествено. Женитбата беше в най-чист вирджински стил. Сто и шейсет джентълмени.

СТИВЪНЗ:

Най-малкото намерението. Отвлечена в един публичен дом. И после?

ГАУЪН:

Къде ти е чашата? *(Посяга към нея.)* Вземи, глътни тая помия, на...

СТИВЪНЗ:

(Хваща чашата) Стига ми. Какво значи това: отвлечена в един публичен дом?

ГАУЪН:

(Рязко) Толкоз! Колкото си чул...

СТИВЪНЗ:

Ти май рече, че ѝ допаднало. Затова ли никога няма да можеш да ѝ простиш? Не за туй, че е била причина да дойде в живота ти миг, който нито някога ще си спомниш, нито ще го забравиш, нито ще си го обясниш, нито ще се утетиш, пък и да мислиш за него няма никога да престанеш, а само защото тя самата дори не е страдала, а напротив: дори ѝ допаднало, допаднал ѝ този месец и нещо; напомня ми епизод от един стар филм: бялото момиче попада пленница в шатрата на бедуинския принц. Че ти е трябвало да изгубиш не само ергенската си

свобода, но и своето мъжко самоуважение заради добродетелността на своята съпруга и на детето си; да заплатиш за нещо, което жена ти дори не е изгубвала, още по-малко съжалявала за него? И за това ли трябва да умре тази бедна, осъдена и нещастна негърка?

ГАУЪН:

(Напрегнато) Тръгвай си! Хайде!

СТИВЪНЗ:

Минутка... Иначе можеш да си пръснеш черепа. Спри да помниш, забрави, че не можеш да забравяш! Нищо. Потъни в нищото, удави се завинаги в него, да не ти трябва да помниш, да не се пробуждаш нощем в гърчове и в пот, защото не можеш да забравиш. И какво друго се е случило през този месец, когато оня безумец я заключил като пленница в онзи Мемфиски дом, какво, какво, което никой друг освен ти и тя не знае? А може би и ти не всичко знаеш.

(Все тъй неоткъсващ очи от Стивънз, бавно и пресметливо Гауън си оставя чашата на подноса, взима бутилката и я обръща с дъното нагоре над главата си. Тапата липсва и течността веднага руква по ръката му, ръкава, на пода. Той сякаш не разбира какво върши. Гласът му е напрегнат, едва разбираем.)

ГАУЪН:

Помогни ми, Иисусе! Помогни ми!...

(Само след миг Стивънз също оставя чашата си и без да се суети, се обръща, взима си шапката, заобикаля канапето, насочва се към вратата и излиза. Гауън стои още малко с навирената бутилка, вече празна. Сетне потръпва, въздъхва дълбоко, идва сякаш на себе си, оставя шишето на масата, забелязва непобутнатата си чаша, взема я, постоява, после се обръща и я запраща със сила към камината, право в горящия пламък на газовата горелка, застава с гръб към публиката, отново си поема дъх и прокарава дланите си по лицето. Поглежда мокрия ръкав, изважда носната си кърпа и връщайки се към масата, се мъчи да попие влагата от ръкава. После прибира кърпата, за да вземе неразтворената салфетка от малкия поднос, обърсва си ръкава, разбира, че нищо не прави и хвърля салфетката, вече смачкана, на масата. Сега, външно отново спокоен, като че

нищо не се е случило, събира чашите върху големия поднос, слага в него и малкия заедно със солницата и салфетката, вдига ги и тихо тръгва към вратата на трапезарията. Светлините почват да гаснат една по една.)

Цялата сцена е потънала в мрак.

Миг и отново всичко е залято от светлина.

СЦЕНА ТРЕТА

Всекидневната на семейство Стивънз. 22,00 часът. Единайсети март. Стаята е в същия вид, в какъвто я знаем отпреди четири месеца, само че сега гори само лампата на масата, а канапето е преместено тъй, че е почти обърнато към публиката. В него, загърнат с одеяло, лежи малък неподвижен предмет. Един от столовете е така поставен между лампата и канапето, че сянката на облегалото да пада върху предмета под одеялото, от което той е едва различим. Двойната врата на трапезарията сега е затворена. Телефонът се намира на малката стойка, където сме го видели и в Сцена втора. Вратата откъм хола се отваря.

Влиза Темпъл, следвана от Стивънз. Сега, е облечена с дълъг пеньоар; прибрана отзад, косата ѝ е привързана с панделка, очевидно приготвена вече за леглото. Този път Стивънз носи палтото и шапката си в ръка. Костюмът му е друг. Явно тя вече го е предупредила да пази тишина, това личи в поведението му. Тя спира и го пропуска да мине пред нея. Той оглежда стаята, вижда канапето и се заглежда в него.

СТИВЪНЗ:

Ето, това е истината.

(Доближава канапето — Темпъл го следи с поглед — и спира, навел очи към вързона в сянка. Тихо изтегля встрани заслепяващия стол и зад него се показва момченцето на около четири години, заспало под одеялото.)

ТЕМПЪЛ:

И защо не? Нали философите и разните там гинеколози непрекъснато разправят, че жената не подбира с какво оръжие ще отвърне на удара, дори ако то е собственото ѝ дете.

СТИВЪНЗ:

Включително и сънотворния хап, който ми каза, че си дала на Гауън?

ТЕМПЪЛ:

Да. *(Прави няколко крачки към масата.)* Ако повече не се съпротивлявам, кажи, колко време можем да спечелим? Върнах се от Калифорния, а все като че не мога да се съглася. Вярваш ли в съвпадения?

СТИВЪНЗ:

(Обръща се към нея) Не, освен ако не се налага.

ТЕМПЪЛ:

(Вдига от масата сгънатата телеграма, разгъва я и чете)

Джеферсън, шести март. До тринайсети имаш още една седмица. А после?

Подпис:

Гейвин.

(Сгъва отново телеграмата и я оставя на мястото ѝ върху масата. Стивънз непрекъснато я наблюдава.)

СТИВЪНЗ:

Е? Днес сме единайсети. Това ли е съпадението?

ТЕМПЪЛ:

Не. То беше на шести, следобед. Бяхме с Бъки на плажа. Аз чета, а той непрестанно нещо бърбори, нали знаеш, „Мамо, далече ли е Калифорния от Джеферсън?“; казвам му „Да, миличък“ и пак чета, по-скоро мъча се да чета, а той пак: „Много ли ще стоим в Калифорния?“ „Докато ни омръзне“, казвам, а той пак пита „Тука ли ще бъдем, когато обесят Нанси?“ И сега вече е твърде късно. Трябваше да предвидя, но сега вече става късно и му викам: „Да, миличък.“ И тогава да чуеш от тия уста, дето още на мляко миришат: „А после?“ После се връщаме в хотела и там ме чака твоята телеграма. Какво ще кажеш?

СТИВЪНЗ:

Какво да кажа?

ТЕМПЪЛ:

Нищо. Дай да свършваме, за бога! *(Отива до един от столовете.)* Вече и така и така съм тук, не знам по чия вина, ами по-добре кажи какво искаш. Нещо за пиене? Ще пиеш ли? И поне хвърли това палто и шапката.

СТИВЪНЗ:

Още не зная. Ти нали затуй се върна.

ТЕМПЪЛ:

(Прекъсва го) Аз съм се върнала? Не бях аз...

СТИВЪНЗ:

(Прекъсва я) Която каза „Дай да свършваме, за бога“.

ТЕМПЪЛ:

(След пауза) Добре. Остави си палтото и шапката.

(Стивънз слага палтото и шапката си на един стол. Темпъл сяда. Стивънз се намества на отсрещния стол, тъй че спящото дете на канапето остава зад тях, но точно по средата помежду им.)

И тъй, Нанси трябва да бъде спасена. Затова ме и повика. Ето ме. Излиза, че зная нещо, което още не съм казала? Или може би ти знаеш нещо, което да не съм казала? Какво впрочем мислиш, че знаеш? *(Той мълчи.)* Добре де. Какво знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо. И не искам да знам. Единственото...

ТЕМПЪЛ:

Повтори!

СТИВЪНЗ:

Какво да повторя?

ТЕМПЪЛ:

Какво мислиш, че знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо. Аз...

ТЕМПЪЛ:

Добре. А защо мислиш, че има неща, които още не съм разказала?

СТИВЪНЗ:

Върна се чак от Калифорния...

ТЕМПЪЛ:

Не стига. Опитай друго.

СТИВЪНЗ:

Ти беше там. *(Извърнала лице, Темпъл се пресяга към масата, рови по нея, намира кутията с цигари, вади си една със същата ръка, напивва запалката и ги пуска в полата си.)*

На процеса. Всеки ден. От първия ден...

ТЕМПЪЛ:

(Все още без да го поглежда, с уж много свободни движения, напъхва цигарата в уста и заговаря, без да я пали, при което цигарата подскача.)

Една ограбена майка...

СТИВЪНЗ:

Да, ограбена майка...

ТЕМПЪЛ:

... наблюдаваща с очите си как се осъществява нейното отмъщение; тигрица над трупчето на застреляното тигърче...

СТИВЪНЗ:

... която сигурно е била така дълбоко потънала в тъга че не се и сещала за отмъщение.

ТЕМПЪЛ:

(Щраква запалката, поднася я до цигарата, пали, след това я връща на масата. Стивънз се навежда и тиква пепелника към нея. Едва сега тя вдига поглед.)

Благодаря. А сега, позволи ми аз да те науча какво да правиш. Няма никакво значение какво аз зная и какво ти мислиш, че зная, и какво е могло да се случи. Защото нямаме нужда от това. Имаме нужда от едно медицинско свидетелство, от което да се вижда, че тя е луда. От години.

СТИВЪНЗ:

Мислил съм за това. Само че сега е твърде късно. Това трябваше да се направи преди близо пет месеца. Сега вече процесът е минал и заминал, тя е била намерена за виновна и осъдена. В очите на закона тя е вече мъртва. За закона Нанси Манигоу вече не съществува. Дори да имахме и най-доброто основание...

ТЕМПЪЛ:

Така ли?

СТИВЪНЗ:

А ние нямаме.

ТЕМПЪЛ:

Така ли? *(Обляга се в стола си, пуши забързано и не изпуска Стивънз от очи. Гласът ѝ е мек, търпелив.)*

Вярно. Но се помъчи да ме изслушаш. Наистина се помъчи. Аз съм медицинското, аз мога да бъда и клетвена декларация. За какво иначе сме се събрали тук в десет часа посред нощ в навечерието на екзекуцията? За какво друго трябваше, както казваш, да се върна чак от Калифорния, да не говорим за, както пак ти би казал, фалшивото съвпадение, че по този начин ще спася и собствената си репутация? Сега трябва просто да решим какво и колко да се пише в една подобна декларация. Помъчи се... може би все пак трябваше да ти дам нещо да пийнеш, а?

СТИВЪНЗ:

Не точно сега. След малко. Достатъчно съм замаян от престъпни клетви и презрение към съда.

ТЕМПЪЛ:

Престъпени клетви?

СТИВЪНЗ:

Не такива, които могат да се купят. По-лошо: непотребни, След като моят клиент е не само обявен за виновен, но и осъден, аз отивам при главния свидетел на прокуратурата и предлагам доказателства за анулирането на цялото дело...

ТЕМПЪЛ:

Кажим им, че всичко съм забравила. Или по-скоро, че съм си променила решението. Кажим, че околийският адвокат ме е подкупил да си държа устата...

СТИВЪНЗ:

Темпъл!

ТЕМПЪЛ:

Или нещо още по-добро: няма не е видно? — една жена, чието бебе е удушено в люлката, иска отмъщение, на всичко е готова, само и само да отмъсти; като стига обаче до него, става й ясно, че не може да го преживее, че не може да пожертва един човешки живот, пък бил той и на една черна уличница.

СТИВЪНЗ:

Млъкни! Ако ще говорим, да говорим за едно и също.

ТЕМПЪЛ:

А за какво друго говорим? Нали за спасяването на една осъдена, чийто опитен адвокат вече си е признал, че се е провалил?

СТИВЪНЗ:

Значи, ти наистина не желаеш смъртта й. Съвпадението е измислено от тебе.

ТЕМПЪЛ:

Та нали това ти казвам! За бога, хайде да свършваме!

СТИВЪНЗ:

Готово! И така, Темпъл Дрейк ще я спаси.

ТЕМПЪЛ:

Ще я спаси мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

Не. Темпъл Дрейк. *(Тя го гледа, пушейки. Бавно дръпва цигарата от устата си и все тъй не откъсвайки очи от него, протяга ръка да я смачка в пепелника.)*

Добре. Разкажи ми отново. Може би този път не само ще те слушам, но и ще се помъча да те разбера. Измъкваме отнякъде една клетвена декларация, от която се вижда, че убийцата не е била на себе си в момента на престъплението, била е невменяема.

ТЕМПЪЛ:

Слушал си. Кой знае...

СТИВЪНЗ:

Но на какво ще се базира?

ТЕМПЪЛ:

Кое?

СТИВЪНЗ:

Декларацията. На какво ще се базира? Какви доказателства?

ТЕМПЪЛ:

Доказателства ли?

СТИВЪНЗ:

Доказателства. Какво ще има в нея? С какво ще обясним, по какви причини досега не сме — в същност ти не си поставила въпроса, а си чакала едва след като...

ТЕМПЪЛ:

Отде да знам аз? Ти си адвокатът. Ти ще кажеш какво да има. Какво се пише в подобни декларации, от какво има нужда, за да свършат работа, сигурна работа? Няма ли в твоите книги мостри, в протоколите нямате ли прецеденти — оттам да видим... *(Замлъква. Гледат се втренчено, мълчат, просто се гледат, докато най-последно тя въздъхва дълбоко; гласът ѝ пак е станал рязък.)* Тогава какво искаш? Какво повече искаш?

СТИВЪНЗ:

Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

(Остро, начаса) Не! Само мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

(Неумолим и спокоен) Искам Темпъл Дрейк. Истината.

ТЕМПЪЛ:

Истината? Нали се мъчим да спасим една осъдена убийца, чийто адвокат вече си е признал, че се провалил! Какво общо има истината с всичко това? „Ние“! Аз, АЗ, майката на удушното, а не ти, Гейвин Стивънз, адвокатът! Аз, мисиз Темпъл Гауън Стивънз, майката! Нима не проумяваш, че всичко ще направя? Всичко!

СТИВЪНЗ:

Освен едно. А то е всичко. Нас смъртта не ни интересува. Тя е нищо: с нея може да се оправи една шепа дребни факти и някой и друг подписан документ. С това е свършено, не можем да го забравим. Сега нас ни интересува справедливостта. А с нея само истината може да се премери. Или любовта.

ТЕМПЪЛ:

(Остро) Любовта! О, господи! Любовта!

СТИВЪНЗ:

Да го наречем тогаз състрадание. Или кураж. Или най-обикновена чест, честност, или, ако щеш, борба за правото да спиш

нощем спокойно.

ТЕМПЪЛ:

И ти ми дрънкаш за сън, на мен, дето още преди шест години се научих вече да не съзнавам, че нощем не съм спала?

СТИВЪНЗ:

А съвпадението?

ТЕМПЪЛ:

Ще престанеш ли, за бога?... Добре тогава, щом смъртта ѝ е нищо, кажи какво искаш?

СТИВЪНЗ:

Казах ти. Истината.

ТЕМПЪЛ:

Пък аз ти казах, че онова, което имаш предвид, като ми плещиш за истината, няма нищо общо. Като отидеш пред — как се нарича по-висшата сбирщина от опитни юристи, върховен съд ли, що ли, — като отидеш там, ще имаш нужда от факти, книжа, документи, така подбрани и толкова убедителни, че никой да не може да се усъмни в тях.

СТИВЪНЗ:

Ние няма да ходим във Върховния съд. (*Учудена, тя го поглежда с широко отворени очи.*) С това е свършено. Ако ставаше така и ако можеше да има резултат, отдавна щях да се погрижа, още преди четири месеца. Ще отидем при губернатора. Тази нощ.

ТЕМПЪЛ:

Губернатора?

СТИВЪНЗ:

Може би и той няма да я спаси и по всяка вероятност няма да иска.

ТЕМПЪЛ:

Тогава защо и за какво да го молим?

СТИВЪНЗ:

Казах вече. Истината.

ТЕМПЪЛ:

(Слисана.) Само за това? И за нищо друго? Да я изкажем, да я издишаме на един дъх, в думи и в звуци. И то за какво? За да я чуе някой си, някъде си, непознат някакъв, дето хич не му влиза в работата. Но да я чуе, защото бог го е надарил със слух. Защо не си пуснеш риториката? Защо не ми кажеш, че всичко това е заради моята душа, нея да спася?

СТИВЪНЗ:

Казах ти. За да можеш да спиш спокойно.

ТЕМПЪЛ:

А аз ти напомних, че още преди шест години съм забравила какво значи спокоен сън.

(Тя го гледа, но той мълчи. Протяга ръка към масата, към цигарите, но ръката ѝ застива по средата, увисва.)

Значи, има и нещо друго. Сега май ще имаш точно попадение. Добре, стреляй!

(Той не отвръща, не помръква. Само след миг тя извързва глава и поглежда към канапето и спящото дете. Надига се, приближава канапето и изправена над него, гледа детето. Снижава глас.)

Значи клопка. Само дете не разбирах за кого. *(Поглежда детето.)* Прехвърлих живото си дете на тебе. Сега ти ми го връщаш обратно.

СТИВЪНЗ:

Имай пред вид, че не съм го събудил.

ТЕМПЪЛ:

Но нали си адвокат! Ще има ли нещо по-добро за неговото спокойствие и за чистия му сън от обесването на сестрината му

убийца?

СТИВЪНЗ:

Независимо как и заради чия лъжа?

ТЕМПЪЛ:

Независимо.

СТИВЪНЗ:

Все пак ти откри съпадението.

ТЕМПЪЛ:

Откри го мисиз Гауън Стивънз.

СТИВЪНЗ:

Откри го Темпъл Дрейк. Мисиз Гауън Стивънз изобщо не е в тая категория. Това е категорията на Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

Темпъл Дрейк е мъртва.

СТИВЪНЗ:

Миналото никога не умира. То дори още не е минало.

(Тя се връща към масата, взема си цигара от кутията, лапва я и посяга за запалката. Той се навежда, сякаш да ѝ я подаде, но тя вече я държи, щрака и пали.)

ТЕМПЪЛ:

Слушай, ти какво знаеш?

СТИВЪНЗ:

Нищо.

ТЕМПЪЛ: Закълни се.

СТИВЪНЗ:

Ще ми повярваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Не, но все пак се закълни!

СТИВЪНЗ:

Добре, кълна се.

ТЕМПЪЛ:

(Смачква цигарата в пепелника.) Тогава слушай, слушай внимателно. Темпъл Дрейк е мъртва. Темпъл Дрейк е умряла шест години преди Нанси Манигоу. И ако Нанси Манигоу трябва да бъде спасена от Темпъл Дрейк, горко ѝ! Сега си тръгвай!

(Тя не го изпуска от очи. Минава миг. Той се изправя, а тя не издържа на погледа му и обръща глава.)

Лека нощ.

СТИВЪНЗ:

Лека нощ.

(Приближава се до стола, където са палтото и шапката му, взима ги, после стига до вратата за хола и слага ръка на бравата.)

ТЕМПЪЛ:

Гейвин!

(Той спира с ръка на бравата и се обръща към нея.)

Може би в края на краищата трябва да ми дадеш носната си кърпа.

(Той пуска вратата, изважда кърпа от вътрешния си джоб и се връща към нея. Подава ѝ кърпата, но тя не я взема.)

Добре. Какво ще трябва да направя? Какво предлагаш?

СТИВЪНЗ:

Всичко.

ТЕМПЪЛ:

Няма да мога. Няма. Разбираш ме, нали? Най-малкото ме чуваш. Да почнем отначало, а? Какво ще трябва да разкажа?

СТИВЪНЗ:
Всичко.

ТЕМПЪЛ:

Тогава изобщо няма да ми трябва носна кърпа. Лека нощ. Като излезеш, моля те затвори входната врата. Взе да застудява.

(Той се обръща, приближава отново вратата за хола и без да се обръща, излиза и я затваря. Сега и тя не го гледа. За миг след затварянето на вратата тя стои неподвижна. Сетне притиска длани до лицето си, подобно на Гауън в Сцена втора. Лицето ѝ е спокойно, безизразно, студено. Отпуска ръце, обръща се, изважда от пепелника смачканата цигара и пак я пуска вътре, вдига пепелника и тръгва към камината, пътърмом поглеждайки спящото дете на канапето, изпразва пепелника в камината и го връща пак на масата. Този път спира до канапето, навежда се да затъкне по-добре одеялото върху заспалото дете и чак след това отива до телефона и вдига слушалката.)

Моля ви, три-две-девет.

(Докато чака, в тъмнината зад отворената в дъното врата се очертава някакъв силует, някакво движение, достатъчно тихо, за да не бъде чуто, но и достатъчно красноречиво да подсказже, че там нещо или някой се движи. Темпъл нищо не забелязва, тъй като е с гръб. Телефонът дава връзка и тя се обажда.)

Маги, ти ли си? Тук е Темпъл... Да, ненадейно... О, не зная; просто може би много слънце ни се събра... Разбира се, утре ще намина. Искан нещо да ти предам за брат ти, Гейвин... Знам, ей-сега си тръгна. Но аз нещо забравих... Като се върне, нека да ми се обади... Да... Да... Моля ти се... Благодаря.

(Оставя слушалката и тъкмо да се обърне с лице към стаята, телефонът извънява. Тя вдига слушалката.)

Ало?... Да, отново съвпадение. Току-що го затварям, звънях на Маги... О, на бензиностанцията! Не мислех, че е минало толкова време. Мога да се приготвя за половин час. С твоята или с нашата кола?... Добре... Слушай... Да, тук съм, Гейвин. Какво ще трябва да разкажа? О, знам, знам. Ти вече осем или девет пъти си ми казал. Просто може да не съм разбрала точно какво. Какво ще трябва да разкажа.

(Ослушва се за миг, после бавно отпуска слушалката с вцепенено лице; гласът ѝ е тих, равен.)

Боже господи!

(Затваря телефона, озовава се до канапето, угасва лампата на масата, грабва спящото дете и с крак си отваря вратата за хола. Стаята е стъмена, единствената светлина сега идва през вратата. Още неизлязла с детето, откъм трапезарията влиза Гауън, напълно облечен, само че без сако и вратовръзка. Явно не е гълтал никакви сънотворни хапове. Приближава телефона, застава безшумно до него, ослушва се към вратата за хола и сега угасва и последната светлина. Сцената потъва в мрак.)

ГЛАСЪТ НА ГАУЪН:

(Тихо.) Три-две-девет, моля... Добър вечер, лельо Маги. Гауън се обажда... Чудесно, благодаря... Разбира се, утре по някое време. Като се върне чичо Гейвин, нека ми се обади, тук съм. Лека нощ.

(Чува се само затварянето на телефонния апарат.)

Завеса

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

ЗЛАТНИЯТ КУПОЛ (В НАЧАЛОТО БЕ СЛОВОТО)

ДЖЕКСЪН. Надморска височина 88 м.; Население в 1950 г. 201 092 жители. Мястото било определено от експедиция, състояща се от трима комисионери, избрани, назначени и проводени с тази едничка цел, на високия рид над реката Пърл в приблизително географския център на щата не за да бъде пазарен или промишлен град, дори не като място, дето да живеят хора, а да стане столица, столицата на една общност;

Тази заоблена могила, този позлатен цирей бил постановен още от самото Сътворение, много преди и векови след изпаренията, от които се родили светлината и мракът, една лишена от време, от годишни времена и най-вече от зима миазма, от която излиза не вода, или земя, или живот, а всичките заедно, неунищожима и неразкъсваема; един биологичен разтвор, едно вечно размножение, една майчина утроба, една неукротима подутина, едновременно баща и майка, едно грандиозно изхвърляне на семе, което се множи чрез деление във врящия хаос отпадъци от небесната работилница; това лазещо и пъпещо оплождане, което бележи с трипръстите мастодонтски следи сочнозелените повои на въглищата и земното масло, над които влечугите с техните колкото грахови зърна мозъци диплят тежкия, прорязан от криле въздух;

А после ледовете и все така тази заоблена могила, този пъпчив купол, това наполовина заровено кълбо; земята се олюлявала, надигала в мрака своите проточени хълбоци, провирала нагоре из под полярния похлупак тази неукротима екваториална утроба, при което мразовитите гилотини насичали в тази бяла и своеволна празнота и последния звук, последния вик, замрели, избледнели и повече непоявили се, а земята, заслепена и с отрязан език, продължавала да се върти и да подскача по своята отдавна вече объркана звездна орбита, замразена, безрадостна; и все пак имало там едно едва доловимо блясъче, една искрица, една позлатена трошица от вечния стремеж на

човека, този златен купол, предопределен и непроницаем, един огнец в зародиш, по-устойчив от леда и по-непоколебим от студовете; земята пак се заолюлявала, за да се отърси; едва-едва, раздирайки долините, разкъсвайки хълмовете, ледовете почнали да чезнат; земята пак се килнала да оттегли морските брегове с огърлието от кухите люспи на всякакви главоноги и да образува от тях концентрични очертания, досущ като пръстените по отрязания дънер, по които се броят годините на дървото; и в това оттегляне на юг към смълчания и приканващ блясък на пищните ливади за въздуха и светлината се открила широка и празна страницата на този континент, готова за първия знак в този отсега нататък редовен дневник — една лаборатория, която покривала двайсет днешни щата, построена и предопределена, за да създаде само един щат: с редовната и небързаща смяна на годишните времена, на дъжда със сняг, на поледицата с топене, със слънцето и ветровете да проникнат в почвата и да я отпуснат, със стоте реки, сливащи се в една огромна, в един Баща на реките, който ще понесе на юг и все на юг богатата тиня, ще разяде ридовете, та да мине по тях безконечната върволица от крайречни градчета, ще наводни низините на Мисисипи и ще напласти един връз друг тинестите пролетни наноси, издигайки така малко по малко, от година на година и от век на век земната повърхност, за да може тя след време да трепери под колелата на влаковете;

Тази дълбока и богата черна наносна почва, в която памукът ще расте по-висок от главата на конник, се покрила с джунгла, с непроходим гъстак от тръстики и увивни стебла, заплетени в небеустремени евкалипти, кипариси и хикори, горуни и брястове; из тях вече бродели, оставяйки дирите си, познатите силуети на мечки, елени и пантери, бизони, вълци и алигатори, и стотици други дебни животинки, както и хората, дошли, за да им дадат може би имена; хората също безименни, ала все пак предшественици, дошли да издигнат могили, та да се предпазват от пролетните разливи, и да оставят примитивните си сечива, тези отдавна изчезнали люде, ограбени от други, които на свой ред са били ограбени и изчезнали: дивите племена Алгонкуин, Чикасо, Чоктоу, Начез и Паскагула, изненадани взирайки се от високите ридове на своята девственост към водите на реката, където една ладия носела трима французи, едва

имали време да се извърнат и какво да видят: зад тях, откъм брега на Атлантика се задавали десет, после сто и после хиляда испанци: и това било един прилив, един прибой, едно тройно нахлуване и отдръпване, тъй неочаквано и бързо за бавната и спокойна хроника на наносните почви, че приличало на щракването с пръсти, което фокусникът прави, преди в следващия миг да покаже цялата колода: за миг французите, после испанците за още два мига, сетне пак французите за два мига и пак испанците за още един, после пак французите съвсем за кратко, за един полудъх, защото тогава пристигнал англосаксонецът, пионерът, едрият мъжага, който размахвал своето протестантско писание и варял уиски, в едната ръка с библия и глинена чаша, а в другата с туземната томахава, грубоват и буреносен не от порочност, а просто от преизтощение на всички видове жлези; вострастен към жената и полигамен: един женен непобедим ерген, повлякъл непразната си жена и почти всички от нейните най-близки роднини в непроходимите влажни лесове, принуждавайки я да ражда децата му зад стобори от надупчени с куршуми дъски, по места, ненанесени по никоя географска карта, на левги разстояние от никъде; после пак да я вдига на път, този път с още една жена, за да утоли сърбежа в нозете си, който ще го отведе до крайната цел, в същото време разпилявайки своето кипящо семе в стотици мургави утробы из тия хиляди мили пустош; невинен и измамван, плашлив от скъперничество, от състрадание, боязлив предварително да разсъждава, решил да променя лицето на земята: да изкоренява дървеса, расли по двеста години, за да измъкне от хралупите им някоя мечка или шепя див мед;

И също минал и заминал. Мечките и дивият мед отдавна изчезнали, ала той продължавал да събаря двестагодишните дървета; в коренищата им нямало нищо друго, освен по някой пор или опосум, чиито кожи не стрували повече от два долара, обърнал земята в едно плачевно нищо, от което пръв побягнал, не по петите, а заедно с бронзовокожите хора, които сам бил ограбил, защото и той като тях можел да вирее само в една природа, която го храни; така изчезнал, отнасяйки гладните часове на куркащите си черва и повече не се явил; оставил само своя призрак, един парий извън законите, сега вече без светото писание, въоръжен единствено с пищова на разбойника, на убиеца — да обитава покрайнините на тази пустош, разнебитена с

негова помощ, защото сега градовете край реката шествали по ридовете: Сейнт Луи, Падука, Мемфис, Хелена, Викзбърг, Начез, Батън Руж — градове, населени от мъже, непрестанно брътвещи юридическа терминология, с широки и пъстри жилетки и сюртуци, хора, които притежавали черни роби и спели в легла стил ампир, имали писани скринове и позлатени часовници, които крачели под ридовете и пушели пури; там, в една от своите последни вечери, пионерът се помъчил за сетен път да се разбунтува, за да изгуби и без това евтиния си живот от жестоките ками на своите пияни и евтини себеподобни — преследван и гонен в чезнещите си превъплъщения на Харп и Хеър, Мейсън и Мъръл, или застрелван на място, или измъкван насила от тайните му скривалища в горите край пътя за Начез и отвеждан в градовете за окончателния апотеоз в някоя съдебна зала, след която идвала бесилката на някой клон;

Отишли си тези дни, тези стари, храбри, невинни, буреносни дни, нямащи утре; последните каици и баржи (скоро те се превърнали в легенда и дори дядовците не можели да си ги спомнят — сега герой на реките бил парният плаващ игрален дом) били продадени на дъски за огрев, а храбреците от племената чоктоу и чикасо, с подстригани коси и гащеризони, стиснали остени вместо бойните брадви, вече се стягали да заминат на запад в Оуклахома и наблюдавали как прахоляците разорават и най-плитките, и най-отдалечените в лесовете реки, леко докосвайки с пернатите си колела затъналите в тинята кости на убитите от Хеърровци и Мейсъновци; било дошло ново време, нова ера, началото на едно хилядолетие; по речните прегръдки на това средище на континента се разпростряла като паяжина, като кръвоносна система, една огромна търговска мрежа; Ню Орлеанз, Питсбърг и Форт Бриджър в Уайоминг се превърнали в предградия помежду си, неделими в съдбата; хората все тъй брътвели за ред и законност, устата им звучала със звъна на парите, една единомушна златна мисъл поздравявала с вой безграничното, неизмеримо утро на нацията: печалбата плюс властта дава сигурност; една нация от общности; и този купол, този позлатен цирей се издигал като балон в една Идея, висял като буреносен облак над бившата пустош, привличайки всички погледи: Мисисипи — един щат, една общност, един триумвират на законодателна, съдебна и изпълнителска власт, но все още без столица,

упражнявана сякаш в полска главна квартира, сякаш все още на път към онова неизбежно и високо място в съзвездието от щати; ето защо в 1820 година, от своя полски команден пункт в Колумбия властта избрала, назначила и проводила троицата комисионери Хайндз, Латимор и Патън — не трима политици и съвсем не трима временно служещи на политиката, а войници, строители и патриоти — войникът да вземе предвид обстановката, строителят да вземе предвид възделенията, а патриотът да се придържа здраво о мечтата — трима бели мъже в индианска пирога тръгнали бавно към празните ръкави на една необятна река, както две столетия преди тях тримата французи със своята северняшка баржа;

Но тези не се оставили на водите да ги носят, а грабели, защото се движели срещу течението, те идвали в тайнствената непознатост не безволево, а да установят в дивотиите едно място, където хората ще обединят съзнание и свободна воля — нищо не пропускали, гледали по гъсто обраслите непроницаеми брегове, знаещи, че оттам може би ги следят враждебни, непоправимо враждебни очи, но вече без да им обръщат внимание, не защото смуглите обитатели на лесовете, вече и без това ограбени, били все още неизкоренени, а защото тяхната ладия носела не сантименталния окървавен кръст на Исуса и на свети Луи, а везните, меча и превръзката за очите — все нагоре по реката до могилата Лефлър, където бил разменният търговски пункт, основан от канадския пътешественик, чието име, произнасяно и писано „Лефлър“, щяло да бъде присвоено от наследствения главатар на племето чоктоу, полуфранцузин и полуиндианец, застанал на страната на бледоликите в Съвета на танцуващия заек, който щял да си остане в Мисисипи дори след като племето му се премести на запад, да се превърне в един от първите робовладелски плантатори, да отглежда памук и да остави подире си цяла околия и околийски център, носещи неговото име, и плантация, носеща името на една от любовниците на френския крал; най-после поспрели, но не преставали да гребат с веслата, за да задържат пирога срещу течението и не вдигнали погледи нагоре към тъмните сиромашки лица, които ги наблюдавали от върха на могилата, а се спогледали помежду си в усмирената ладия и си казали: „Тук ще е градът, тук ще е щатът.“

В 1821 година генерал Хайндз и неговите съкомисионери заедно с Ейбрахам Дефранс, надзирател на обществените строежи във Вашингтон, пристигнал като техен съветник, начертали града съгласно плана на Томас Джеферсън отпреди седемнайсет години и построили щатското събрание, десет на петнайсет метра тухли, кал и местен варовик, но все пак достатъчно широко, за да побере мечтата. Първото законодателно събрание се открило в 1922 г.

И кръстили града на името на един друг стар герой, боен другар на героя Хайндз от войната с англичаните и семинолите, който скоро щял да стане президент — старият дуелист, кавгаджията, този кльощав, свиреп, крастав, но издръжлив стар лъв, който постави добруването на нацията над Белия дом, а здравето на своята нова политическа партия — и над двете, а над всичко това не честта на жена си, а принципа, че трябва да се защитава честта, независимо дали я има или я няма; Джексън, този нов град, създаден не за да бъде град, а централен пункт за управляването на хората, може би взел нещо от куража, издръжливостта и късмета на войника;

И имал нужда от тях, най-малкото от късмета: през 1829 година Сенатът приел закон за преместването на щатската столица в Клинтън, но щатското събрание го отхвърлил; в 1830 година то самичко гласувало да се премести столицата в Порт Гибсън на Мисисипи, но в следващия миг размислило и решило да я премести във Викзбърг, но и от това нищо не излязло, защото не останал никакъв документ, от който да се вижда какво точно се е случило (Шерман ги изгорил в 1863 г. и писмено уведомил за това висшестоящия си началник генерал Грант.) За Конгреса това може би е било изпитание и безполезни прения в браздите на навика, далеч от единодушието и присъствието на тримата мечтатели, които гребели срещу течението и донесли мечтата; додето в 1832 година в самозащита или може би от умора най-после била написана конституция, определяща Джексън за столица, не за вечни времена, а поне до 1850-а, когато един може би по-зрял законодател щял вероятно да надрасне страха от промените;

А това за момента било достатъчно. Джексън бил вече сигурен в себе си, неподатлив на чужди капризи; твърд и здраво основан, той щял завинаги да издържи. Прииждали хора да живеят в него,

последвали ги железопътните линии и пресекли със стоманата си ерата на параходите: през 36-а година железница до Викзбърг, през 37-а — до Начез, а най-после съединили двете и се получил път от Ню Орлеанз до Тенеси, както и Южната железница до Ню Йорк и Атлантическия океан; твърд и здраво основан; в 1841-а под неговия купол пристигнал Хенри Клей и пак тук било свикано събранието, което обсъдило последния му компромис^[1]. Тук в 1861-а щатското събрание решило Мисисипи да стане третата звезда в едно ново съзвездие от щати, ръководещи се от принципа, че доброволните човешки общности трябва не само да бъдат свободни, но и откъснати от намесата на Вашингтонската федерация; този купол познавал генерал Пембъртън, излязъл в защита на същия този принцип, познавал Джоузеф Джонстън, познавал Шерман, познал и пожара, след който не останало нищо — само един град на голите комини (едно време по улиците ровели свини, а сега пльхове), град управляван сега от генерал на Съединените щати; а в това време продължавала да се влива нова кръв: хората притиснали федералните армии с мухлясало жито, развалено месо и болни от шап мулета, а на федералните коменданти предлагали дюшеци, натъпкани с празните бюлетини, на които новоосвободените роби трябвало да се подписват с неграмотните си хиксове;

И оцелели; властта, която побягнала от войските на Шерман през 1863-а, се върнала в 65-а и дори укрепнала, въпреки че градската управа от северняшки агенти останала още дълго, след като щатът я лишил от всякакви права; в 1869-а бил основан колежът за негри Тугалу, в 1884-а от Начез пренесли тук негърския колеж Джексън; в 1887-а жените от Джексън уредили прочутия бал, приходите от който трябвало да издигнат паметник на загиналите конфедерационисти (балът продължил три дни); в 1844-а Джеферсън Дейвис за последен път държал реч в стария capitoлий — в 1890-а най-голямото досега щатско събрание гласувало сегашната конституция;

И останали хората и железниците: Нюорлеанската и Великата Северна по долината на река Пърл, линията Гълф — Мобай и Северната североизточна; Алабама и черните източни прерии били просто на един хвърлей от една линия до Язу Сити и градчетата по

горното течение на реката превърнала петте езера в пет междуградски гьола; в Южен Мисисипи настъпил небивал разцвет на дърводобива и сред магнолиите и аромата на жасмин и олеандър изведнъж зазвучали чак чикагски гласове; за десет години населението се удвоило и утроило, в 1892-а отворил вратите си колежът Милсапс, заемайки мястото си между едни от най-първите заведения за висше образование; сетне дошли природният газ и петролът, подобно на прелетни птици из пътищата взели да се срещат коли с тексаски и оуклахомски номера, а извисените пламъци на петролните кули лумнали като нажежени пера над вековните пепелища от лагерните огънове на чикасите и размитите дири на елените; в 1903-а бил завършен новият capitoлий — златният купол, подутината, позлатеният цирей, по-вечен от миазмите и от гигантските химерични динозаври, по-устойчив от ледовете и от студа, който сковаваше земята на мръкване, възвисен, увиснал като ослепително кълбо над центъра на щата, нито да го гледаш, нито да извърнеш поглед, абсолютен, неотразим, вдъхновяващ;

ДЖЕКСЪН. Надморска височина 88 м.; Население в 1950 г. 201 092 жители.

Железопътни магистрали: Илиной — Централна, Язу & Мисисипи, Алабама & Викзбърг, Гълф & Шип Айлънд.

Автобуси: Три — Стейт транзит, Ванардо, Томас, Грейхаунд, Дикси — Грейхаунд, Оливър.

Въздушни съобщения: Делта, Чикаго & Съдърн.

Градски транспорт: автобуси, таксиметрова служба.

Преспиване: хотели, туристически лагери, частни квартири.

Радиостанции: две.

Развлечения (хронични): баскетболен турнир, музикален фестивал, лунапарк за юноши, първомайски фестивал, щатски турнир по тенис, регата на Червен кръст, щатски панаир, модно ревю на облекло за млади хора, конни надбягвания на скаутките, фестивал на коледарски песни.

Развлечения (остри): религия, политика.

---

[1] В този пасаж и надолу Фокнър споменава имена и събития, свързани с откъсването на южните щати в т.н. Конфедерация, както и с

Гражданската война, върнала ги обратно към САЩ. — Б.пр. [↑](#)

СЦЕНА ПЪРВА

Кабинетът на губернатора на щата. 2 часа след полунощ. Дванайсети март.

Както и в Сцена първа от Първо действие, предната част на сцената е в тъмнина, тъй че онова, което виждаме, е сякаш осветено от прожектор, сякаш увиснало във въздуха — намира се високо горе, в левия ъгъл, като символ на още по-високата инстанция.

Пред нас е само част от кабинета на губернатора, късно през нощта — часовникът на стената показва, че са минали две минути след два часа. Масивно писалище, по което, освен телефон и пепелник, няма нищо друго, зад него тежък стол с висока облегалка, напомним трион. На стената зад и над стола се вижда емблемата, официалният „герб“ на щата, разбира се митичен (нали част от този щат е и измислената Йокнапатофа): орел, взните на правосъдието, знаме и девиз на латински. Пред писалището има още два стола, поставени са почти един срещу друг в двата му края.

Губернаторът е застанал между писалището и своя стол, под емблемата. Той също е символичен: непознато лице, ни млад, ни стар, може би е просто плод на нечие въображение — не божие, а по-скоро това на Гавраил, и то не Гавраил преди разпъването на Христа, а след това. Очевидно току-що е бил вдигнат от леглото, или най-малкото досега е работил в частния си кабинет — облечен е с халат, под който обаче се вижда бяла риза и вратовръзка, косата му е грижливо сресана.

Темпъл и Стивънз току-що са влезли. Темпъл е със същото кожено палто, шапка, чанта, ръкавици и пр. като в Сцена втора на Първо действие, а Стивънз е с дрехите си от Сцена трета на предишното действие и носи шапката си в ръка. Приближават се до двата стола пред писалището.

СТИВЪНЗ:

Добро утро, Хенри. Ето ни и нас.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, сядайте. (След като Темпъл сядат). Пуши ли мисиз Стивънз?

СТИВЪНЗ:

Да, благодаря ти.

(Изважда пакет цигари от джоба на палтото си, като че отдавна се е приготвил за това. Разпечатва го и го предлага на Темпъл. Губернаторът бръква в джоба на халата си и вади ръка, в която стиска някакъв предмет.)

ТЕМПЪЛ:

(Взема цигарата) Как, без превръзка на очите ли?

(Губернаторът протяга ръка над писалището. В нея има запалка. Темпъл налага цигарата, губернаторът щрака запалката.)

Е да, много естествено. Лицето, което чака своята екзекуция се намира в Джеферсън. Тъй че не ни остава нищо друго, освен да дръпнем спусъците и да се надяваме, че залпът ще ни отърве от всякакви метафори.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Метафори?

ТЕМПЪЛ:

Превръзката на Темида. Стрелковият взвод. Или може би греша, като казвам метафора? Или просто се шегувам. Но няма защо да се извинявам. Шега, която се подлага на аутопсия, напомня желанието да оневиниш яйцето, нали? Едничкото, което ти остава, е и двете тутакси да забравиш.

(Губернаторът приближава пламъка до цигарата на Темпъл. Тя се навежда, пали и след това се обляга назад.)

Благодаря.

(Губернаторът затваря запалката, сяда на високия си стол зад писалището и все още със запалката в ръце, отпуска ги върху масата. Стивънз сяда на другия стол срещу Темпъл и оставя пакета цигари на писалището до себе си.)

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Какво има да ми каже мисиз Гауън Стивънз?

ТЕМПЪЛ:

Не да ви разкажа, а да ви помоля. Не, и това не е вярно. Можех да ви помоля да отмените изпълнението на присъдата, когато ви се обадохме... когато чичо Гейвин ви телефонира снощи. *(Към Стивънз)* Хайде, кажи му, нали си рупорът, ти сам казваш това. Нали адвокатите препоръчват на своите пациенти, тоест клиенти, никога да не се обаждат, Ако някой трябва да говори, това е адвокатът.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Така става само когато клиентът още не е застанал на свидетелската трибуна.

ТЕМПЪЛ:

А-ха, значи тук съм на свидетелска трибуна.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

След като идвате чак от Джеферсън в два часа посред нощ, какво друго име бихте дали?

ТЕМПЪЛ:

Ясно. Само че сега пред вас не е мисиз Гауън Стивънз, а Темпъл Дрейк. Спомнете си Темпъл Дрейк: абитуриентката от Мисисипи, която завърши образованието си в един публичен дом на Мемфис. Преди около осем години, помните ли? Не че е необходимо да се напомня това някому, най-малкото на първия платен слуга на суверенния щат Мисисипи, който положително преди осем години е чел вестниците или най-малкото е имал приятел, който преди осем години е чел вестниците или просто е чул.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мисля, че си спомням. Е, и какво има да ми каже Темпъл Дрейк?

ТЕМПЪЛ:

Това не е най-важното. Първо, какво трябва да ви разкажа? Искам да кажа колко от онова, което още не знаете — няма смисъл да си губим времето с познати неща. Сега е два, може би искате, или просто имате нужда от малко сън, дори да сте първият платен слуга на народа; а може би тъкмо затова. Виждате ли, вече почнах да лъжа. Какво ме засяга мен колко спи първият платен чиновник на щата, пък и него какво го засяга Нанси Манигоу или Темпъл Дрейк, та да си губи от съня заради тях?

СТИВЪНЗ:

Не и лъжата.

ТЕМПЪЛ:

Добре, тогава измислицата. И щом негова светлост или негово превъзходителство — не зная как го наричат — отговори на въпроса ми, можем да продължим.

СТИВЪНЗ:

Питай тогава и да продължаваме.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Питайте. Колко от това, което вече зная ли?

ТЕМПЪЛ:

(След миг суетня) Чичо Гейвин е прав. Може би вие сте човекът, който трябва да задава въпроси. Само че, моля ви, направете ги колкото е възможно по-безболезнено. Защото малко... малко ще ме боли, благозвучно казано. Правилно си послужих с думата „благозвучно“, нали?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Разкажете ми за Нанси Манихоу или Маникоу, как се пишеше?

ТЕМПЪЛ:

Никак. Тя не може да пише. Нито да пише, нито да чете. Ще я обесите под името Манигоу, но и то може да не е истинското, макар че вдругиден и това няма да има значение.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Ах да, Манигоу, стара Чарлстънска фамилия.

СТИВЪНЗ:

Дори още по-стара. Мейнголт. В кръвта на нейните бивши господари е текла норманска кръв.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да почнем тогава с нея?

ТЕМПЪЛ:

Колко сте умен! Тя беше наркоманка и уличница която ние с мъжа ми измъкнахме от калта да ни гледа децата. Удуши едното и утре сутринта ще бъде обесена. И ние, нейният адвокат и аз дойдохме да ви помолим да я спасите.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, зная. Защо?

ТЕМПЪЛ:

Защо аз, майка на умъртвеното от нея дете, ви моли да я спасите? Защото вече съм ѝ простила.

(Губернаторът я наблюдава, и двамата със Стивънз изчакват. Тя също не сваля очи от губернатора и е цялата нащрек.)

Защото не е с всичкия си. *(Енергично дръпва от цигарата.)* Добре. Не искате да знаете защо ви моля да я спасите, а защо аз... защо ние наехме една уличница и скитница да ни бави децата, така ли?... За да ѝ дадем една възможност, нали и тя е човешко същество, нищо, че е негърка, че е пропаднала...

СТИВЪНЗ:

Не и това.

ТЕМПЪЛ:

(Бързо, с нотка на отчаяние) О, да, сега и измислиците не минават. Защо човек не може да се откаже от лъжата? Ей така просто, да спре за малко, както спира тениса, танците или алкохола, както спира месото през пости? Нали знаете, не толкова да се поправи, колкото за малко да си почине, да си прочисти системата, та като почне наново, други да му бъдат лъжите. Работата е да имаш с кого да говориш. Нали разбирате, трябва да ви кажа останалото, за да ви обясня защо ми бе необходима тази черна уличница като събеседница, защо Темпъл Дрейк, бялата, абитуриентката на Мисисипи, издънка на голям род от воини и държавници, вписани в гордите летописи на щата, не можа друго да си намери, комуто да си разтоварва душата, а се спря на една черна наркоманка.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, разкажете.

ТЕМПЪЛ:

(Бързо и последователно всмуква от цигарата, после се навежда и я смачква в пепелника. Изправя се и заговаря с припрян, лишен от всякакви емоции глас.)

Проститутка, наркоманка, безнадеждна и пропаднала още преди да се роди, живяла с едничкото оправдание да умре като убийца на бесилката. Преди да влезе в дома на уважавания Гауън Стивънз, тя лежеше в калта, но именно в тая същата кал е почнал и животът ѝ, там някъде в родното ѝ градче. Легнала с един бял в калта, а той решил да избие зъбите ѝ с ритник, езикът ѝ да откъсне. Ти помниш, Гейвин, как се казваше той? Още не бях дошла в Джеферсън, ти сигурно помниш — касиер в банката, стълб на църквата, верен на бездетната си жена. Една понеделнишка утрин отива той още пиян да отключи вратите на банката, а отпред вече чакат петнадесетина души. Нанси се вмъква в тълпата, приближава го и му вика: „Къде ми са двата долара, бели човече?“ А оня се обръща и я удря, после я изритал в канавката, взел да я тъпче и да я рита в лицето, дано млъкне, а тя все „Къде ми са двата долара?“ Най-после хората го хванали, а той продължава да я рита в лицето, шурти кръв, хвърчат зъби, а тя приказва ли приказва „Бяха два долара преди две недели. Оттогава още два пъти си идвал...“

(Млъква, притиска лицето си в дланите, постоява така, после ги отдръпва.)

Не, не искам носна кърпа. Преди да тръгнем, с адвоката Стивънз си разменяхме сухи носни кърпи. Докъде бях стигнала?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

„Бяха два долара...“

ТЕМПЪЛ:

Сега вече трябва за всичко да кажа. Точно това представляваше Нанси Манигоу. Темпъл Дрейк е била в дом, където плащаха повече от два долара на сеанс...

(Навежда се и почва да чопли угасената цигара в пепелника. Стивънз взима пакета цигари и се готви да ѝ предложи. Тя отдръпва ръка от пепелника и се обляга. Към Стивънз)

Не, благодаря. Няма нужда. Оттук нататък всичко е вече развързка. Жертвата никога не усеща това, нали? Та докъде... Всъщност няма значение. Та я взехме за прислужница, първата ни платена прислужница от две години. Но защо да разправам, той сигурно е чел, нали? Още преди осем години. Така де, нима биха го избрали за губернатор дори на един щат като Мисисипи, ако най-малкото три години преди това не се е научил на четмо и писмо?

СТИВЪНЗ:

Темпъл!

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Защо не? Измислици!

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мълчи, Гейвин. (Към Темпъл) Продължете. Гейвин, дай й една цигара!

ТЕМПЪЛ:

Не, не искам... Всъщност благодаря, няма нужда. Както виждате, все забравям какво трябва да кажа, все ще скрия добрите си обноски, възпитанието, както е прието да се казва. Пропускам да изтъкна, че наистина произхождам от благороден род, не, разбира се, нормански рицари, но все пак хора, които няма да оскърбят домакина в собствената му къща, особено пък в два часа сутринта. Само че пак взех да се отплесвам... Тук вече не става и дума за измислици, по-скоро почнах да увъртам, нали така се казва? Представете си: изправяш се пред оградата — или ще я прескочиш, или ще си разбиеш мутрата. Не ти остава нищо друго, освен за миг да охлабиш юздата. И ето че сме пак там, откъдето почнахме. Кажете какво трябва да ви разкажа и колко да приказвам или може би да викам, та всеки, който има уши, да чуе за Темпъл Дрейк ония неща, които никога не съм мислила, че трябва да правя достойние, защото нищо не е могло да ме накара, нито дори смъртта на собственото ми дете или пък екзекуцията на една черна уличница. Но аз съм дошла при вас в два посред нощ да ви събудя, за да чуете! След като осем години съм била в безопасност или поне спокойна. Какво да разкажа, за да можете да отмените

присъдата? Колко? Нека да стане по-бързо, да се върнем всички по домовете си и да се насним! Разбира се, болезнено ще бъде. Струва ми се, казахте, че думата „благозвучие“ е на мястото си.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Смъртта е болезнена. Срамната смърт още повече. А в това няма никакво благозвучие, колкото и да го търсим.

ТЕМПЪЛ:

О, смъртта! Сега не разговаряме за смърт. Говорим за срама. Нанси Манигоу няма капка срам, но трябва да умре... За това ли е дошла тук Темпъл Дрейк? Защото Нанси Манигоу ще трябва да умре?

СТИВЪНЗ:

Кажи му каквото знаеш.

ТЕМПЪЛ:

Но той още не е отговорил на въпроса ми. *(Към губернатора)* Помъчете се да отговорите. Какво да ви разкажа? Само не казвайте „всичко“. Вече съм го чувала.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Зная коя беше Темпъл Дрейк: младата абсолwentка преди осем години, която една сутрин напуснала колежа с група колеги, за да отиде на бейзболния мач в съседния университет, но някъде по пътя изчезнала, стопила се просто и никой не можел да каже къде е, докато месец и половина по-късно не се появи като свидетелка в Джеферсън по едно дело за убийство, заведено от адвоката на същия човек, който, както се узна тогава, я бил отвлякъл и държал при себе си пленница...

ТЕМПЪЛ:

... в един публичен дом на Мемфис — не забравяйте това!

ГУБЕРНАТОРЪТ:

... държал я, за да докаже после неговото алиби в убийството...

ТЕМПЪЛ:

А Темпъл Дрейк отлично знаела по какви причини е извършено това убийство...

СТИВЪНЗ:

Чакайте. И аз искам да играя. Тя слезла от влака, с който пътували колегите ѝ, по настояванията на един младеж, който пресрещнал влака на една от междинните спирки с автомобила си. Намерението им било да продължат за мача с колата, само че по това време младежът бил вече много пиян, напил се още повече и блъснал колата. Двамата трябвало да се подслонят в къщата на един, който незаконно варял уиски, и където станало убийството. Оттам всъщност убиецът я отвлича и я завежда в Мемфис, да я държи, докато му потрябва за алиби. По-късно оня, младежът с автомобила, нейният кавалер и пазител по време на отвличането, се оженва за нея. И сега е неин съпруг. Моят племенник.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) А ти? Нали си много мъдър? Защо не повярваш в истината? Нали се мъча да ви я разкрия? (Към губернатора) Докъде стигнах?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

„А Темпъл Дрейк отлично знаела...“

ТЕМПЪЛ:

Да, да. Защото сама видяла как станало всичко. А неговият адвокат я повика в съда на Джеферсън, за да защити живота на човека, който бе обвинен в убийство. Това е. Казах ви нещо, което никой друг, освен адвоката от Мемфис не знаеше, а всъщност още не съм почнала. Виждате ли? Ние дори не можем да се споразумеем. Още не сте ми казала да или не, ще я спасите ли или няма, можете ли, искате ли, ще си помислите ли, няма ли. Която и да е, Темпъл Дрейк или мисиз Гауън Стивънз, най-напред това ще поиска от вас.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Първо за това ли искате да ме помолите?

ТЕМПЪЛ:

Не мога, не смея. Ако кажете „не“?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Тогава няма да е необходимо да ми разказвате за Темпъл Дрейк.

ТЕМПЪЛ:

Необходимо е. Аз трябва всичко да кажа, нали за това дойдох. Но ако поне не вярвах, че може да кажете „да“, не виждам как ще смогна. Тук би трябвало някой да се трогне, може би господ, ако съществуваше. Ето на, виждате ли колко е ужасно? И от бога нямаме нужда. Простото зло ни е достатъчно. И след осем години пак ти стига. Преди осем години чичо Гейвин беше казал... да, и той беше там! И можеше да ви разкаже всичко това по телефона и в този момент щяхте да си спите в леглото... беше казал, че човек се корумпира дори когато само гледа злото, случайно дори... *(Млъква напрегната, неподвижна)*

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Вземи си сега цигара. *(Към Стивънз)* Гейвин...

(Стивънз взема пакета цигари и понечва да ѝ даде цигара, но тя махва с ръка.)

ТЕМПЪЛ:

Не, благодаря. Късно е вече. Започвам. Щом не можеш да прескочиш оградата, мини през нея...

СТИВЪНЗ:

(Прекъсва я) Което означава, че един от нас ще се намери от другата страна. *(На нейното учудване)* Да, аз също играя. Продължавай. И така: Темпъл Дрейк...

ТЕМПЪЛ:

Темпъл Дрейк, глупавата девственица, тоест девственица, дотолкова, доколкото никой не се е наемал да докаже обратното, но глупачка положително; седемнайсетгодишна и много по-глупава, отколкото девствена — нещо, което и възрастта не е в състояние да

извини; да се окаже способна на една глупост, каквато децата на седем, пък дори и на три години трудно ще извършат...

СТИВЪНЗ:

Позволи на коня си да се помъчи. Закарай го до оградата и го накарай да я прескочи, не минавай през нея.

ТЕМПЪЛ:

Намекваш за джентълмените с вирджинско възпитание. *(Към губернатора)* Става дума за мъжа ми. Завършил е университета на Вирджиния, възпитан както би казал чичо Гейвин, не само на алкохол, но и на добри обноски...

СТИВЪНЗ:

... за да забрави и двете в оня ден преди осем години, когато я свалил от влака и разбил автомобила при оная къща.

ТЕМПЪЛ:

Но затуй пък поне едното си възвърна: при първа възможност се ожени за мене. *(Към Стивънз)* Нали не се сърдиш, че казвам това на негово превъзходителство?

СТИВЪНЗ:

Възвърна си и двете. От него ден капка не е слагал в устата си. Негово превъзходителство може да има това предвид.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Ще го имам. Имам го.

(Прави умишлена пауза, с което иска да ги накара и двамата да замълчат и да го изслушат.)

Бих предпочел...

(Сега и двамата го гледат. Сега за първи път разбираме, че тук има и нещо друго, че губернаторът и Стивънз знаят нещо, което Темпъл не подозира. Към Темпъл)

... той да не беше идвал с вас.

СТИВЪНЗ:

За това по-късно, Хенри.

ТЕМПЪЛ:

(оживена и подозрителна)

Кой да не беше идвал?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Съпругът ви.

ТЕМПЪЛ:

Защо?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Дошла сте да ме молите за живота на една жена, която е убила детето ви. Но и съпругът ви е родител.

ТЕМПЪЛ:

Грешите. Не сме дошли в два часа сутринта, за да спасяваме живота на Нанси Манигоу. Тя няма нищо общо с тия неща, нейният адвокат ми каза още преди да тръгнем от Джеферсън, че вие няма да спасите Нанси Манигоу. Дойдохме и ви събудихме по това време само за да предоставим на Темпъл Дрейк възможността да страда, страдание заради самото страдание, както в онази, руска ли беше, каква беше, книга, дето е написана само за страданието, не да страдаш за нещо или от нещо, а просто ей така да страдаш. А може би не съм права, може би никой истински не страда вече заради страданието. Хората страдат за истината, за справедливостта, за срама на Темпъл Дрейк, за болезнения живот на черната Нанси Манигоу...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Дай ѝ сега носната кърпа.

(Стивънз изважда чиста кърпа от джоба си, разтваря я и протяга ръка към Темпъл. Тя не се отмества, ръцете ѝ са кръстосани в скута. Стивънз се изправя, отива до нея и пуска кърпата в скута ѝ, после се връща на стола си.)

ТЕМПЪЛ:

Благодаря. Но това сега няма значение. Вече приближаваме края. Можеш дори да слезеш до колата и да запалиш мотора, да загрява, докато свърша. *(Към губернатора)* Виждате ли? Не ви остава нищо друго, освен да мълчите и да ме слушате. Пък ако не щете, може и да не слушате. Но поне мълчете, изчакайте ме. Няма много да ви задържа, отиваме си, гасите лампите и лягате. Нощта е пред нас: тъмнина, може би дори малко сън... Със същата ръка, с която ще угасите лампата и ще си оправите завивката, може завинаги да отхвърлите Темпъл Дрейк от мисълта си и да забравите какво сте сторили за нея, за Нанси Манигоу, ако изобщо сторите нещо, ако изобщо има някакво значение дали ще сторите или не. И край. Повече никакви тревоги. Чичо Гейвин е само отчасти прав. Не е работата никога да не поглеждаш злото, работата е там, че понякога не можеш другояче, защото просто не са те предупредили. Не е във вечното противопоставяне на злото, да му казваш „не“, преди да си го видял. Трябва да кажеш това „не“ много преди да си научил, че злото съществува. Сега вече мога да запаля цигара.

(Стивънз поема пакета, става и като изважда една цигара наполовина, ѝ го поднася. Тя взема цигарата и вече е почнала да говори; в същото време Стивънз връща пакета на писалището и хваща запалката, която губернаторът, без да откъсва очи от Темпъл, му е плъзнал по масата. Стивънз щраква и поднася запалката. Темпъл не прави опит да запали, държи цигарата в ръка и говори. После я оставя незапалена в пепелника, а Стивънз затваря запалката и отново сяда на стола си, като оставя запалката до цигарите.)

Темпъл Дрейк харесваше злото. Тя тръгна за онзи мач, защото трябваше да се качи на онзи влак, от който после да се измъкне на първата спирка и да се метне в автомобила, за да измине сто мили с един мъж...

СТИВЪНЗ:

... който не знае да пие.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Добре, нали аз говоря сега? *(Към губернатора)* Оптимист! Не младия мъж, той просто се държеше, както си знае. Не

той предложи това пътуване. Темпъл Дрейк!

СТИВЪНЗ:

Само че с неговата кола. Или по-скоро на майка му.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Добре, добре. *(Към губернатора)* Темпъл, беше оптимистка! Не че нещо е предвиждала, че предварително е имала някакви намерения. Просто беше уверена, че баща ѝ и брат ѝ познават злото и не биха се разминали с него, без да го познаят. Ето защо не ѝ оставаше нищо друго, освен да извърши единственото, което ако имаше как, биха ѝ забранили. А те бяха прави по отношение на злото; разбира се, и тя беше права, макар че дори тогава не беше лесно; наложи се дори да кара колата, след като стана ясно, че младият мъж не е на прав път, че твърде скоро се е дипломирал в областта на пиенето...

СТИВЪНЗ:

Гауън е познавал собственика на къщата, той е настоял да отидете там.

ТЕМПЪЛ:

И дори тогава...

СТИВЪНЗ:

А когато сте се блъснали, на кормилото е бил той.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз, рязко) И затова се ожени за мен. Нима трябва два пъти да плаща за това? А не си струваше и веднъж дори да се плаща, нали? *(Към губернатора)* И тогава...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

А колко струваше това?

ТЕМПЪЛ:

Кое?

ГУБЕРНАТОРЪТ:
Женитбата му за вас.

ТЕМПЪЛ:
На него ли колко му е струвало? По-малко отколкото плати.

ГУБЕРНАТОРЪТ:
И той ли мисли така?
(Гледат се. Темпъл е нервно възбудена, осторожна и малко нетърпелива.)

Вие ще ми разкажете неща, за които той не знае, иначе бихте го довела със себе си. Нали?

ТЕМПЪЛ:
Да.

ГУБЕРНАТОРЪТ:
А щяхте ли да говорите, ако и той беше тук?
(Темпъл е приковала погледа си в него. Без тя да го забележи, Стивънз прави едва доловимо движение. Губернаторът го спира с жест, който Темпъл също не забелязва.)

След като сте дошла чак дотук и след като, както казвате, ще трябва всичко да разкриете, говорете! Не за да спасите Нан... тази жена, а защото още преди да тръгнете, сте решила, че не ви остава друго, освен да говорите.

ТЕМПЪЛ:
Как да ви кажа, не зная дали бих говорила...

ГУБЕРНАТОРЪТ:
Да кажем, че беше тук, седнал на мястото на чичо ви.

ТЕМПЪЛ:
Или може би в някое от чекмеджетата на вашето писалище, а? Той си е у дома. Дадох му приспивателно.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Но само да предположим, че беше тук. Щяхте ли пак да говорите?

ТЕМПЪЛ:

Да, щях. Но сега, моля ви, замълчете и ме оставете да приказвам. Ако не млъкнете с Гейвин, как... Дори не си спомням докъде бях стигнала. О, да! Аз видях убийството, или може би само неговата сянка, и човекът ме отмъкна в Мемфис. Зная, зная, имала съм очи да видя, имала съм крака да побягна, можех просто да изпищя по улицата на някое от градчетата, през които минахме, точно тъй, както бих могла да си отида още когато Гау... когато ние блъснахме колата в дървото. Можех да спра и някой автомобил да ме откара до най-близкия град или гара, или пък да се прибера в колежа, че дори и у дома, в ръцете на баща ми и брат ми. Но не, това Темпъл не можеше да стори. Аз избрах убиеца...

СТИВЪНЗ:

(Към губернатора) Беше психопат, макар че това на процеса не се изнесе, а когато стана ясно, или можеше да стане ясно, бе вече твърде късно. Бях там, видях го. Един черен дребосък с италианско име, подобен на щурец, само че доста деформиран щурец, мелез, полово импотентен. Но всъщност тя ще ти каже.

ТЕМПЪЛ:

(С горчив сарказъм) Скъпи чичо Гейвин! *(Към губернатора)* О, да, на всичко отгоре и това! Лош късмет! Да паднеш заради едно същество, което няма дори слабостта да бъде мъж, а само убиец... *(Млъква за миг и притваря очи, ръцете ѝ са пак скръстени в скута.)* Нали ще оставите да довърша, без да ме прекъсвате?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да, продължавайте. Не бил мъж.

ТЕМПЪЛ:

Той именно не беше... Беше по-лош от баща и от чичо. Щеше да бъде по-хубаво, ако бях богатата заложница на някоя застрахователна

компания. Но няма как, отведе ме в Мемфис и ме затвори в публичния дом на улица Манюел, подобно на десетгодишна годеница в испански манастир. А там съответната мадам, с по-орлов поглед и от майка. И една прислужница, негърка, която да пази вратата, когато мадам отсъства — къде ходеше, не знам; къде могат да ходят следобед съдържателните на подобни домове: или в полицията да си платят глобите и подкупите, или в банката, или просто някъде на гости. Не беше много лошо, защото прислужницата отключваше вратата, влизаше при мен и можехме... *(за секунда се поколебава)* да, точно така, можехме да си говорим. Затворница. Може би в позлатена клетка, но все пак затворница. С парфюми разполагах на килограми. Избираха ги, естествено, продавачките и не ми харесваха, но имах. Той ми купи и кожено палто. Разбира се, нямаше къде да го нося, нали не излизах, но все пак го притежавах. И фантанстично бельо и нощници, също избирани от продавачките, но все от най-хубавите и най-скъпите, според вкуса на портфейла в джоба на една от важните клечки на престъпния свят. Защото искаше нищо да не ми липсва, да съм доволна. Иначе хич и не помисляше дали съм щастлива. Държеше ме за в случай, че полицията го намеси в онова убийство. И не само не се питаше дали съм щастлива, но и труд не си направи да разбере. И така, най-после стигаме до главното. Ще ви го разкажа, за да видите, че е имало защо да ви безпокоим посред нощ с молбата да спасите една убийца.

(Млъква, посяга и взема незапалената цигара от пепелника, схваща, че не е запалена. Стивънз поема запалката от писалището и се наканва да се изправи. Губернаторът му прави знак да не става. Стивънз размисля, сетне плъзва запалката по писалището към Темпъл и сяда. Темпъл я хваща, запалва си цигарата, но само след едно всмукване оставя цигарата на пепелника, обляга се назад и продължава да говори в предишната си поза.)

А аз все още имах и ръце, и крака, и очи. Можех по всяко време да се смъкна по улука, но работата е, че не го направих. От стаята си изобщо не излизах, освен късно нощем — той идваше в затворена кола, с каквито карат ковчезите, сядаше отпред до шофьора, а мадам и аз отзад и тръгнахме с шейсет мили в час из улиците на квартала. Квартал на червените фенери. Повече от това не виждах. Не ми се разрешаваше да се виждам дори с останалите момичета от дома, да

седнем на приказка, след като са си свършили работата и си броят жетоните или драскотините... Да, приличаше ми на спалните помещения в колежа! Същата миризма на жени, млади жени, които мислят единствено за мъж. Само че тук бяха по-здрави в ръцете, по-спокойни и не така възбудени — седяха на временно опразнените си легла и разискваха какви реформи трябва да се въведат в техния занаят. Но без мене, без Темпъл Дрейк. Затворена в една стая по двайсет и четири часа на ден, без никаква работа. Правех си модни ревюта пред огледалото с коженото палто и лъскавото бельо. Само негърката сегиз-тогиз ще надникне. И висях така, суха и недокосната, в морето на греха и удоволствията, като че са ме спуснали в океана с водолазен звънец. А той искаше от всичко да съм доволна. Но Темпъл не искаше само това. Трябваше й нещо друго, нещо, което леките момичета наричат „да се влюбиш“.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

О-о!

СТИВЪНЗ:

Да, точно така.

ТЕМПЪЛ:

(Към Стивънз) Мълчи!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Ти мълчи! *(Към губернатора)* Той, Вители, наричаха го Кривогледия, сам й довел мъж. И този млад мъж...

ТЕМПЪЛ:

Гейвин! Млъкни, казвам ти!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) С такова удоволствие разправяш незначителните подробности, а като допре до истината, „недей“. *(Към губернатора)* Този млад мъж бил известен в съответните среди като Ред, Ред от Алабама. Не в полицията и не официално, защото не бил престъпник, още не бил станал. Просто един грубиян, вероятно измъчван повече от

стърженето на стомаха, отколкото от нещо друго, портиер и бияч в един нощен клуб от покрайнините, собственост и главна квартира на Кривогледия. Малко по-късно загинал на уличката зад затвора на Темпъл. Куршумът бил изстрелян от същия пистолет, с който било извършено и убийството в Мисисипи. Но преди да намерят пистолета и да направят връзката, Кривогледия вече бил също мъртъв, обесен в Алабама за убийство, което не е извършвал.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Разбирам. Значи този... Кривогледия...

СТИВЪНЗ:

... разбрал, че един от неговите служители му е изневерил и отмъстил по царски за опетнената си чест? Ще сгрешиш. Подценяваш тоя бисер, това цвете, този безценен камък. Вители! Какво име! Импотентен мелез. Беше обесен на следващата година. Но и това не беше правилно. Подобно премахване е твърде унижително, оскърбително; ако трябва да унищожиш човека, съобрази се с достойнството му. Трябваше да бъде смачкан, смачкан като паяк с огромна и тежка обувка. Той не я е продал. Обиждаш паметта му с такова грубо материалистично подозрение. Той беше пурист, но винаги любител. Дори не убиваше заради ползата. И не от жажда да убива. Беше гастроним, човек на лукса, каквито е имало само векове, хилядолетия преди него. По дух и по вътрешни секреции беше от оная ера на царствени деспоти, за които дори грамотността е била вулгарна, плебейска история; дай му на такъв да се излегне в коприните сред благоуханията и да повика робите-евнуси да му четат, а след всяко четене да взема на роба главата, по един всяка вечер, тъй че никой жив човек, бил той и евнухът-роб, никой да не чуе, да не разбере, да не съпреживее смисъла на съответната поема.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Не мисля, че те разбирам.

СТИВЪНЗ:

Помъчи се. Дай простор на онова отвращение, с което стъпваш върху червея. Ако Вители поне това не може да събуди в теб, то

животът му наистина ще да е бил празна работа.

ТЕМПЪЛ:

Изобщо не се опитвайте. Откажете се, за бога, откажете се. Запознах се с този мъж, няма значение как, и както се казва, влюбих се. Но и това не е толкова важно. Важното е, че писах писмата...

ГУБЕРНАТОРЪТ.

Ясно. Това са нещата, които мъжът й не знае.

ТЕМПЪЛ:

(Към губернатора) Има ли някакво значение? Дали знае, или не знае? Какво значат едно-две лица, някое и друго име в повече? Нали знае, че месец и половина съм живяла във вертепа на улица Манюел? И дали в леглото ми е имало един или двама? Или трима, или четирима? Мъча се да ви разкажа и това е достатъчно. Не разбирате ли? Само че нека аз сама! Накарайте го, за бога, да ме остави сама да разказвам.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

(Към Стивънз, но наблюдавайки Темпъл) Стига, Гейвин! *(Към Темпъл)* И така, влюбихте се.

ТЕМПЪЛ:

Благодаря ви. За думата ви благодаря. Там тя нямаше никакво съдържание. Но аз бях там, паднала и загубена. Можех да се измъкна по улука или дори по кабела на гръмоотвода, можеше и по-просто: да се преоблека като негърката-прислужница с една бохча мръсни чаршафи и малко дребни пари и да се изпаря през главния вход. Но аз писах писма. Всеки път пишех по едно... после, след като те... впрочем той, след като той си тръгваше. Понякога пишех и две, и три, зависи по колко дни имаше помежду, когато не идваха... когато той не идваше.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

За какво става дума?

ТЕМПЪЛ:

Нали знаете, да има нещо да върша, да си запълвам времето, нещо по-добро от модните ревюта пред огледалото. Хубави писма...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Почакайте. Вие казахте нещо.

ТЕМПЪЛ:

Казах, че бяха хубави писма, дори за...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Не, вие казахте, че това ставало след като те си отивали. *(Споглеждат се. Темпъл не отвърща. Към Стивънз)* Нима трябва да разбирам, че и оня, Вители, също е бивал в стаята?

СТИВЪНЗ:

Да. Нали за това е довел младото момиче. Сега сигурно ти става ясно какво искам да кажа, като го наричам гастроном и ценител.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

И какво искаше да кажеш с обувката и паяка? Но той е мъртъв.

ТЕМПЪЛ:

О, да. Мъртъв. И аз бих казала „пурист“. До последния миг. Обесиха го на другото лято в Алабама за убийство, в което не беше замесен, което никой друг от замесените не вярваше, че може да бъде извършено от него. Дори адвокатът му не можа да го убеди да си признае, че и да е искал, не би могъл да го извърши, или не би го извършил, дори да е мислил за това. Да, и той вече е мъртъв, но ние не сме дошли тук за отмъщение.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да. Продължете. Писмата.

ТЕМПЪЛ:

Писмата. Хубави писма бяха. Опитвам се да ви обясня, че макар писани преди осем години, бяха такива, каквито човек не би показал

на мъжа си, каквото и да мисли той за миналото ти. *(Не сваля очи от губернатора. Признанието е доста мъчително.)* Не бихте очаквали нещо подобно от едно седемнайсетгодишно момиче, начинаещо при това. Мисълта ми е, че ще се учудите как едно седемнайсетгодишно момиче, незавършило още и колежа, е могло да научи... съответните думи. Всъщност би трябвало да прибегне до някой стар речник от времето на Шекспир — както казват, тогава хората не се изчервявали от словата. Всеки друг да, но не и Темпъл Дрейк. Тя нямаше нужда от речник, защото учеше бързо, и един урок само стигаше, камо ли три-четири, десет, двайсет или петдесет... Не, и един не беше нужен, защото злото си беше в нея, само чакаше. А тя не беше и чувала, че трябва да се противи на развалата не само преди да я срещне, а още много преди да знае на какво ще се противи. И така, аз пишех писмата, не помня вече колко, но достатъчно, повече от достатъчно. Това е всичко.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Всичко?

ТЕМПЪЛ:

Да. Сигурно знаете какво е изнудване. Разбира се, писмата излязоха наяве. И, разбира се, бидейки Темпъл Дрейк, едничкото, което можах да изчисля, за да си ги откупя, беше да създам материал за нова серия писма.

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Наистина това е всичко. Но му кажи защо това е всичко.

ТЕМПЪЛ:

Мисля, че казах. Написах няколко писма, които бихте помислили, че и една Темпъл Дрейк ще се засрами да напише. Тогава човекът, комуто ги пишех, умря, а аз се омъжих за друг и се поправих, най-малкото смятах, че съм се поправила, родих две деца и наех една също така поправила се проститутка, за да има с кого да разговарям, и дори мислех, че съм забравила за писмата, додето един ден не излязоха

наяве и тогава открих, че не само не съм ги забравила, ами не съм се и поправила...

СТИВЪНЗ:

Така. Искаш ли да разкажеш?

ТЕМПЪЛ:

Ти нали проповядваше сдържаност!

СТИВЪНЗ:

Проповядвах срещу задоволството от нея.

ТЕМПЪЛ:

(Хапливо) О, зная! Само страдание. Не за какво да е, заради страданието! Само защото е полезно, като очистителното. (Към губернатора) Е?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Младият човек умря ли?

ТЕМПЪЛ:

Да. Беше застрелян от един автомобил, докато се промъквал по задната уличка: идваше да се покатери по същия улук, по който можех да избягам, за да се видим, за първи и единствен път да се видим сами; мислеше, че е успял да излъже оня, че ще останем сами, само двамата, без никой друг... Ако любовта може да означава нещо повече от това, че носи нови неща, че те учи, нещо повече от спокойствието, то е да си насаме с човека без капка срам, без дори да съзнаваш, че си гола, защото голотата е част от любовта... И тогава загина, убит, застрелян тъкмо когато си е мислел за мене, когато само след минута може би щеше да е в стаята при мен, вратата заключена, най-после сами! Но всичко се свърши, сякаш никога не е било. Така и трябваше, сякаш никога нищо не се е случвало... Само че стана още по-зле... После дойде съдебната зала в Джеферсън, на мене вече ми е все едно, баща ми, братята ми, после една година в Европа, Париж, на мене пак ми е все едно и накрая наистина ми стана по-леко. Знаете. Щастливи са хората. Чудесни просто. В началото си мислиш: и това да понесеш, и

после ще бъдеш свободен. А след това разбираш, че всичко можеш да понасяш и че това няма никакво значение. Защото изведнъж съзнаваш, че може и да не е било. Някой беше писал, може би Хемингуей, че на една жена всъщност нищо не може да ѝ се случи, ако е отказала да го приеме, нищо, че някой ще помни. И освен това хората, които можеха да помнят, бяха и двамата вече мъртви. Същата зима Гауън пристигна в Париж и се оженихме. В нашето посолство. После имаше прием в ресторант „Крийон“. И ако това не може да напарфюмира едно американско минало, какво друго под небето би премахнало лошата миризма? Да не споменавам новия автомобил и медения месец в една вила, тайно построена от някакъв мохемаденски принц за европейската му любовница на Кап Ферат. Само дето... *(Замлъква, колебае се за миг, после продължава)* ... ние, тоест аз, не желяех искрено да изтрия тази миризма... *(Напрегнато стиска юмруци в скута си)*. Нали знаете, една женитба не е достатъчна. Не посолство, не „Крийон“ и не Кап Ферат, а просто да коленичим двама и да си кажем „Грешили сме, прости ни!“ Може би щеше да има и любов, и спокойствие, да няма срам... Но като помнех, че има една недопита чаша, че нещо друго съм пропуснала... *(Отново се разколебава, после заговорва бързо)* Любов, но и нещо повече от любов. Да не зависиш само от любовта като връзка между двама души; тя да ги направи подобри, отколкото биха били поотделно. А трагедиите, страданието, твоето и причиненото — нали трябва да да има с какво да живееш дори след брака, защото и двамата знаете, че не можете да забравите. И тогаз почнах да вярвам в нещо повече: че има нещо по-добро и по-силно от трагедиите, което свързва двама души — опрощението. Но изглежда съм сгрешила. Може би не опрощението бе виновно, а чувството за благодарност; и ако има нещо по-лошо от това непрекъснато да отдаваш благодарност, то е да трябва да я приемаш...

СТИВЪНЗ:

Точно обратното. Лошото беше...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Гейвин!

СТИВЪНЗ:

Замълчи малко, Хенри. Лошото не беше в доброто име на Темпъл. Нито дори съзнанието на мъжа ѝ. А неговата суета. Тренираният във Вирджиния аристократ, сварен с паднало до коленете благородство като госта в холивудските килери. Ето защо за него опрощението не беше достатъчно, или пък просто не е чел книгата на Хемингуей. Защото след около година неспокойството му под бремето на благодарността взе да се изразява в съмнение, че детето им не е негово.

ТЕМПЪЛ:

О, господи!

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Гейвин! (*Стивънз млъква.*) Стига, казах. Приеми го като заповед. (*Към Темпъл*) Да, разкажете ми.

ТЕМПЪЛ:

Нали се мъча. Очаквах, че главната пречка ще бъде ограбената ищца, а то излезе, че е адвокатът на ответницата. Искам да кажа, мъча се да ви говоря за една Темпъл Дрейк, а нашият чичо Гейвин ви представя друга. Тъй че сега двама свършено различни хора ви молят за една и съща милост. И ако всеки, за когото стане дума, се раздвои по този начин, вие няма да знаете кого именно да спасите, нали? И понеже стана дума, стигнахме и до Нанси Манигоу. Малко остава. И така, да се върнем в Джеферсън, у дома. Нали разбирате: безчестието, срамът, всичко това осъзнато и завинаги забравено, без повече да ни преследва; заедно — ако ще воним, ще воним и двамата — обичаме се, всичко сме си простили, силни в любовта и във взаимното опрощение. И освен това, имаме всичко: семейство Гауън Стивънз, млади, известни, нова къща на съответната улица, в която могат да се почват съботните гуляи, клуб с млади клубни приятели, достойни, за да може махмурлукът от събота вечер да е достоен за всички клубни махмурлуци след събота вечер, собствени столове в съответната църква, на които да идваш на себе си след съботното пиянство, стига само да не си дотам гроги, че и на църква да не можеш да отидеш. После дойде синът и наследникът. Сега вече имаме и Нанси: бавачка, настойница, катализатор, спойка, както щете го наречете, да държи

всички заедно, магнит не само за наследника и за останалите принцове и принцеси, които ще последват, но и за двамата големи глупаци, направени от някаква там материя, чиста или боклук, но по божие подобие; център на нещо, което отчасти наподобява ред, уважение и мир; и съвсем не някоя от едновременните черни дойки, защото семейство Гауън Стивънз са млади хора, модерни хора, толкова млади и модерни, че останалите млади от клуба им ръкопляскаха, когато решиха да вземат тази бивша черна наркоманка и разпътница да им гледа децата. Но никой от тях и не подозираше, че тази бивша черна уличница е била избрана не от младите Стивънз, а от Темпъл Дрейк, защото черната бивша уличница бе единственото животно в Джеферсън, което можеше да говори на езика на Темпъл Дрейк... *(Взема горящата цигара от пепелника и бързо дръпва от нея няколко пъти, продължавайки да говори.)* О, да, и за това ще кажа. Довереница. Нали знаете: големият футболист, идолът на пиедестал, боготвореният и боготворящият, дребничкият ритнитопковец от последната провинциална дивизия, който както и да се мъчи, никога няма да се домогне до националния тим. И дългите следобеди, когато е натиснат и последният бутон по разните готварски, перални, чистачни и всякакви други машинарии, а детето, за щастие, е заспало, двете сестри по грях сядат в тихата кухня на кока-кола и почват да споделят професионални тайни и опит. Просто човек, на когото да говориш, всички имаме тая нужда, искаме, трябва да имаме такъв човек — не да разговаряш с него, не да се съгласява с тебе, а просто да мълчи и да слуша. Всички хора имат нужда от такива. На човек просто му се иска да се държи естествено, да бъде поне за миг това, което е; лошото възпитание, за което казват, че раждало скъперниците, извратените, убийците, крадците и всички останали антиобществени елементи, съвсем не е толкова лошо възпитание — въпросът е, че бъдещите убийци и крадци никога не са имали човек, който да ги изслушва; нима тази мисъл не е открита още преди две хиляди години от църквата? За жалост, тя не успя доникъде да доведе нещата, не е лесно да си църква и да се тревожиш за хората; а може би и църквата не е виновна, хората трудно се оправят. Виж, ако половината от човечеството бяха неми, безсловесни същества, на която нищо не им остава, освен да слушат, да слушат брътвежите на другата половина, тогава може би войни нямаше да има. Ето, с това се сдоби и Темпъл: някой, комуто плащаш

всяка седмица, за да те слуша. В началото мислех, че това ми стига, но после дойде друго дете, мъничкото, орисаната жертва. Може би смятате, че сега вече Темпъл наистина няма за какво повече да мисли, тя е в пълна безопасност, на нея може да се разчита — нали сега вече, има две котви, както се изразяват моряците. Само че и това не ми беше достатъчно. Защото Хемингуей е прав. Искам да кажа онова, което говори за жената. Имаш два избора — да откажеш, или да приемеш. Да, и когато разбереш, че трябва да... откажеш?...

СТИВЪНЗ:

Сега за писмата.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Мълчи, Гейвин!

СТИВЪНЗ:

Не, сега ще поговоря аз. Ще се придържаме докрай о спортната терминология. Да наречем всичко това е щафета, в която по-старшият състезател ще отнесе палката, дръвчето, клечката, издънката — както щеш му кажи — нагоре, до върха на символичния хълм.

(Светлините трепват, отслабват, но след малко отново възвръщат първоначалната си яркост, като че просто са дали някакъв сигнал, някакво предупреждение.)

Писмата. Изнудата. Изнудвачът беше братът на Ред, по-малък от него и, естествено, престъпник, но все пак мъж...

ТЕМПЪЛ:

Недей! Недей!

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Мълчи. Аз се изкачвам по хълма. Тук пропасти няма и освен това нося само една обикновена щафета. Преди писмата има нещо друго. Първото нещо беше благодарността. Така стигаме чак до съпруга, до моя племенник. И когато казвам „минало“, имам пред вид ония неща, които мъжът ѝ е знаел досега, а по негова преценка то му е било достатъчно. Защото много скоро открила, схванала, че едва ли не целият остатък от дните, пък и нощите ѝ, ще премине в

опрощение, тоест непрекъснато ще ѝ се напомня — разбира се, не може би пряко, но във всички случаи ще ѝ се дава да разбира, че за нещо и е било простено, та да бъде вечно благодарна на своя благодетел. Но затова пък от нея се е изисквал все по-голям такт и все по-голямо търпение, каквото тя сигурно не е подозирала, че притежава, понеже до този момент не ѝ е било нужно да го проявява, такт и търпение да прави благодарността си приемлива и може би достойна за високите изисквания на благодетеля. Мъжът ѝ, моят племенник, извършил по свое мнение върховна жертва, за да оправдае своята роля в нейното минало; а тя не се съмнявала в способността си да му дължи все по-голямо чувство на благодарност, толкова, колкото растящите апетити на опростителя изисквали срещу направената жертва. Тя смятала, че трябва и жертвата да приеме, тъй както приела и благодарността. Но да не забравяме, тя все още разполагала и с нозе, и с очи и можела по всяко време да си отиде, да избяга, макар миналото ѝ да показвало, че не е в състояние да използва двигателните си възможности за бягство от заплахата и опасността. Разбираш ли дотук?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Да. Продължавай.

СТИВЪНЗ:

После открила, че детето, първото, скоро ще бъде повече от факт. В тия първи минути положително е изпитала нещо като обезумяване. Сега вече не можела да избяга, времето било минало. Но и нещо лошо. Като че за първи път ѝ се отварят очите и тя разбира, че всеки човек по някакъв начин е длъжен да заплати за миналото си. Може би е знаела и приемала това, но до този момент не му е обръщала достатъчно внимание, смятайки, че ще може с всичко да се справи, че е неуязвима. Но ето че сега щяло да се роди дете, крехко и беззащитно. Но нали човек никога не се отказва от надеждата, та дори и след като му стане ясно, че не само може всичко да понесе, но и ще го понесе! И още в минутите на безумство тя вече била открила своята надежда; крехката и беззащитна невинност на детето. Ако има бог, той би пазил него, не нея. Повече нищо не ѝ трябвало, нищо повече не искала; щяла някак да се справи, да понася, но детето трябвало да остане настрана

от нейното минало, защото било невинно, макар и за това да имала скрити съмнения... Разбираш ли какво ти говоря?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Продължавай.

СТИВЪНЗ:

И тъй най-сетне ѝ олекнало. Не толкова истинска надежда, колкото лекота. Естествено, и тук трябвало да се балансира, но тя знаела как се ходи по въже. Излизало, че е подписала примирие с господата. Не се опитала никого да измами и родила момче, нейно и на мъжа ѝ. Не се опитала да махне детето, защото никога не разбирала бременността по-другояче, освен нормално; всъщност физическата болка на бременността и раждането ѝ напомняли за подписаната отдавна разписка, макар и измислена, за една полица, която всеки рано или късно плаща. И като решила, че ако има бог, той за всичко ще се погрижи, оставила се в ръцете му. Ясно ли ти е?

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Продължавай.

СТИВЪНЗ:

Сега можеш да разбереш какво става, когато идва второто дете. Вниманието ѝ изведнъж трябва да се разстрои, мисълта за трима почти не оставя място за предпазливост, трябва да се лута между три неща: бъдещето, съдбата и миналото — сделката с бога, опрощението и благодарността. Превръща се в жонгльор, но не с обикновените дървени бухалки или топки, а с три стъквени кълба, в които се плиска нитроглицерин, при това ръцете ѝ не стигат и за едно: с едната да предлага своето примирение, с другата да приема опрощението, а е необходима трета да отдава благодарността и може би още една, четвърта, все по-необходима с течение на времето, с която да поръсва захар и разни подправки върху тази благодарност, та да я прави по-вкусна и приемлива за нейния консуматор; откъде да намери време за всичко, как да бъде предпазлива, а е възможно да е дошло и отчаянието, или пък всичко се е случило, когато мъжът ѝ за пръв път е отхвърлил, или просто поставил под съмнение своето бащинство по

отношение на сина. Както и да е, тя отново е бременна; нарушила е думата си, унищожила е талисмана и вероятно петнайсет месеца преди писмата вече е знаела, че това ще е краят. И когато пристига човекът със старите писма, тя сигурно не се е изненадала: тя просто година и нещо се е питала в какъв вид ще се яви второто пришествие. А то трябва да се приеме. И заедно с него — облекчението. Защото най-сетне каквото е имало да става, ще стане: покривът се е продънил, лавината е изтрещяла и сега вече е свършено и с безпомощността, и с неспособността — старата чупливост на кости и плът вече не е фактор и кой знае, може от всичко това да дойде тържеството, гордостта. Чакал си разрушението, преживявал си го, било е неизбежно, нямало е на какво да се надяваш. И все пак не си извил и сгушил глава, не си примижал, не си вдигнал ръце да се запазиш; наистина не си гледал края непрекъснато в очите, но то не е било, защото си се страхувал от него, а защото си бил зает с друго: да стъпваш по тази земя, без да се олюлееш, без да загубиш равновесие, макар да си знаел, че всичко това е напразно; триумф на чупливостта, която сега вече не те засяга: най-страшното, което може да се очаква от една катастрофа, е да смаже и премахне тази чупливост — та ти се оказваш по-добрият, преживяваш дори катастрофата, задължаваш я бързо да отmine. И нямаш с какво да я посрещнеш, освен със същата тази чупливост. И от какво може да те лиши тя? От същите неща, които преди шест години сам си отписал като нямащи никаква цена.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Кажи за човека.

СТИВЪНЗ:

Мислех, че разбираш. Боляло я още за първия...

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Какъв пръв?

СТИВЪНЗ:

Първият мъж, Ред. Нима нищо не разбираш от жени? Не съм виждал нито Ред, нито следващия, брат му, но и тримата, двамата братя и мъжът ѝ, сигурно много са си приличали, или поне постъпките им са

били едни и същи — поставяли са ѝ невъзможни, неизпълними изисквания, и тримата запленени дотолкова, че били готови да поемат всякакъв риск при едва ли не невероятни условия. Ще кажеш просто, че са първи братовчеди.

ГУБЕРНАТОРЪТ:

Добре, кажи сега за втория.

СТИВЪНЗ:

В началото той за нищо друго не мислел, от нищо друго не се интересувал, освен от пари — да вземе пари срещу писмата, да си плюе на петите и да изчезне. Разбира се, той и накрая пак за пари е ламтял, макар вече да е знаел, че ще се наложи да вземе и нея, и детето ѝ и да е можел спокойно да се откаже — за какво му е една избягала съпруга и едно невръстно детенце? Всъщност основната и фатална грешка на Нанси в оная фатална и трагична нощ била в това, че не дала на човека парите и скъпоценните камъни, които била намерила в скривалището на Темпъл. Така е щяла да вземе писмата и завинаги да се отърве от него, а не да крие парите и скъпоценностите от Темпъл. Сигурно същото си е мислела и Темпъл, тъй като го е излъгала за точния брой на сумата — казала му, че са само двеста долара, когато те били в действителност около две хиляди. Той наистина единствено парите е искал и колко много е държал на тях се вижда от това, че е бил готов на всичко. А има и друг вариант. Може да е бил още по-хитър и по-съобразителен за възрастта си, макар че кой знае дали тъкмо така е разсъждавал; все пак имал възможност да осъществи един нов вид отвличане, тоест да вдигне със себе си една пълнолетна жертва, която сама може да подписва чековете си, а за по-сигурно ще носи и пеленаче. При това нямало защо да я убеждава или насилва, защото тя щяла да стори това по собствена воля и тогаз, все тъй по мирен начин, щял да лежи по гръб и да ѝ тегли парите, използвайки крехкото здраве на бебето за опорна точка на своя лост. А може и да не сме на прав път, може би в началото и тя е мислела само за парите. Като си събрала скъпоценностите и разбрала къде държи мъжът ѝ ключа от касата (*дори си представям как една нощ, след неговото заспиване, тя отваря касата да преброи парите, или най-малкото да се увери, че този именно ключ отваря касата*), тя сигурно се е мъчила

да си изясни защо не е дала парите, за да си вземе писмата и да ги унищожи и завинаги да се спаси от тоя дамоклев меч. Но тя не постъпва така. Защото Хемингуей е напълно прав: човек или приема, или отхвърля. Важното е само предварително да ти кажат какво трябва да отхвърлиш; боговете са длъжни да ти дадат една ясна картина, за да направиш и точен избор. А не да се залъгваш от... кой знае?... от спомена за една нежност в ония следобеди в Мемфис, за оня меден месец в присъствието на трето лице; в този случай не е имало нищо по-добро — за самия Ред малко страх, малко невероятни надежди, едно нечувано удивление при вида на това щастие, което ти пада право от небето, а за Темпъл бягство от една банда при един само човек, който най-малкото ѝ показва една имитация на ухажване и ѝ дава възможност за пръв път да каже на мъж „да“, принуждавайки я да си вярва, че е могла евентуално да каже и „не“. Предполагам, че новият, изнудвачът, малко е приличал на брат си, просто един по-млад Ред, и — ако ми разрешите — не така опетнен, така че да си е помислила: ето, най-последно мога да забравя тия шест години на борба и напрежение, на ужас и наказание. И ако тъкмо това тя имаше предвид, права е. Той е бил мъж, най-последно мъж след цели шест години на опрощения, обезличили не само опрощаваната, но и нейната благодарност. Разбира се, недостоен човек, престъпник, способен на изнудвачество, порочен, орисан да носи само зло, провала и разрушение за всеки, който е достатъчно глупав да влезе в неговата орбита и да залага заедно с него. Но в сравнение с тези шест години, той поне е мъж, силен и безмилостен, неумолим в своята аморалност, а това му придава някаква цялост и чистота, човек, който никога няма да има защо, нито пък да пожелае да прощава някому за нещо, човек, който никога не би се досетил, че някой има нужда от неговата прошка; такъв човек няма да ѝ прощава, най-многого ще я насини, два-три зъба ще ѝ избие и ще я захвърли в канавката.

(Светлините почват бавно да помръкват, докато сцената потъва в пълен мрак, а Стивънз продължава да говори.)

В началото довереното лице била Нанси, която все още може би вярвала, че едничкият проблем е как да се намерят парите, които изнудвачът иска, без за това да разбере господарят, съпругът на господарката. Но скоро Нанси схваща, че всъщност не е никакво доверено лице, а по-скоро шпионка на господарката си: тя вижда, че

Темпъл е взела парите и скъпоценностите от касата на мъжа си, но не ги е дала на изнудвача и не е получила писмата, вижда, че Темпъл е замислила нещо повече от заплащането на писмата.

(Сега вече сцената е тъмна. Стивънз продължава.)

И Нанси на свой ред намира къде Темпъл е скрила тези пари и скъпоценности, взима ги и ги укрива от Темпъл; това става през нощта, когато Гауън замина за една седмица на риболов и взе със себе си момчето с намерението да го остави в Ню Орлеанз при баба му и дядо му и на връщане да го прибере. *(Към Темпъл в мрака)* Сега му разкажи нататък.

СЦЕНА ВТОРА

Интериор, будоарът на Темпъл. 21,30 часът. Тринайсети септември предишната година.

Вратата вляво води за останалата част от къщата. Вдясно друга врата свързва стаята на Темпъл с детската стая, където в люлката е заспало бебето. В дъното френски прозорци излизат на терасата: през тях в къщата може да се влезе откъм задната страна. Вляво шкаф с отворени врати. Около него по пода са нахвърляни дрехи, което показва, че някой безразборно и припряно е ровил и вадил каквото му попадне. Вдясно камина с газова горелка.

Бюрото в дъното е обърнато към публиката и от вида му личи, че и в него е ровено. На масичката в средата са шапката, ръкавиците и чантата на Темпъл, както и сак, какъвто обикновено употребяват за всякакви бебешки принадлежности. До масичката са поставени два пълни и вече затворени куфара. Цялата атмосфера подсказва предстоящо отпътуване на Темпъл и че някой трескаво, ала напразно е претърсвал стаята.

Със запалването на светлините до отворения шкаф виждаме Пийт, братът на Ред, да държи последния изваден къс дамско бельо. Около двайсет и пет годишен. Няма вид на престъпник, тоест, съвсем не е от познатите и широко известни типове на гангстери. Прилича повече на обобщения образ на мъжете, завършили колеж, на преуспяващ търговец на автомобилни части или нещо подобно. Носи обикновени дрехи, не скъпи и не фрапантни, просто облекло, каквото ще срещнеш всеки ден. Въпреки това у него има нещо подчертано „вироглаво“. Хубав, привлекателен за жените, съвсем не тайнствен, защото всекиму е ясно какво може да се очаква от него и всеки се надява, че може би тъкмо сега не би го сторил.

Има нещо грубо, безмилостно, не неморално, а по-скоро аморално.

Костюмът му е летен, от лек плат, килнал е шапката си на тила и както в момента е съсредоточен, напомня младия градски детектив от някой филм. Бързо и невнимателно пребърква ефирното дамско облекло в шкафа, хвърля наоколо си и когато се изправя, вижда, че нозете му са заплетени в извадените дрехи, изритва ги, отива до бюрото и отново начева да оглежда купчината, която сам е струпал отгоре му. В израза му се четат презрително отвращение.

Отляво влиза Темпъл. Облечена е с тъмен пътнически костюм с леко, разкопчано манто отгоре, без шапка. В ръка носи коженото палто, което вече познаваме, и бебешко одеялце, а в другата — пълен биберон. Спира и оглежда разхвърляната стая. След това приближава масичката. Пийт само обръща глава, без да се отместа.

ПИЙТ:

Е?

ТЕМПЪЛ:

Не. Хората, при които живее, казват, че не са я виждали, откакто е излязла сутринта.

ПИЙТ:

И аз щях същото да ти кажа. *(Поглежда ръчния си часовник)* Има още време. Къде точно живее?

ТЕМПЪЛ:

А после? Ще я гориш по стъпалата със запалена цигара?

ПИЙТ:

Това са петдесет долара, нищо, че ти може да си свикнала да ги броиш на стотици. Да не смятаме скъпоценностите. Какво предлагаш? Да повикаме полицията?

ТЕМПЪЛ:

Не. Няма защо да бягаш. Пускам те.

ПИЙТ:

Пускаш ме?

ТЕМПЪЛ:

Щом няма мангизи, няма и сметка. Нали така би се изразил?

ПИЙТ:

Май че не те разбирам.

ТЕМПЪЛ:

Можеш да си тръгваш. Да се чупиш. Да напуснеш. Да се измъкнеш. Да се спасиш. И да чакаш, докато се върне мъжът ми, та отново да почнем.

ПИЙТ:

Пак нищо не ми е ясно.

ТЕМПЪЛ:

Писмата са в тебе, нали?

ПИЙТ:

А, писмата ли? *(Бръква във вътрешния си джоб изважда пакет писма и ги хвърля на масичката.)* Ето ги.

ТЕМПЪЛ:

Преди два дни ти казах, че не ги искам.

ПИЙТ:

Разбира се. Но това беше преди два дни.

(Известно време се гледат. После Темпъл хвърля палтото и одеялцето на масата, внимателно оставя биберона, взима писмата и протяга другата си ръка към Пийт.)

ТЕМПЪЛ:

Дай ми запалката си.

(Пийт я изважда от джоба си и я подава на Темпъл, без да се отлепя от бюрото. Темпъл се вижда принудена да направи крачка, за да я поеме. После се връща до камината и щраква със запалката. Два-три пъти не се запалва, после пламва. Пийт не се е поместил от мястото си, само я наблюдава. За миг тя е неподвижна с писмата в едната ръка и запалката в другата. След това извърща глава към него.)

ПИЙТ:

Карай! Запали ги. Колкото пъти да ти ги дам, все ми ги връщаш, все нещо ново ти идва на ум. Изгори ги!

(Гледат се още миг. Сетне Темпъл се обръща, запалката все още гори в ръката ѝ.)

Тогавя остави тоя боклук и ела!

(Тя угася запалката, оставя писмата на масата и отива до Пийт. В този миг на вратата вляво се появява Нанси, но те не я виждат. Пийт прихваща Темпъл през кръста.)

И аз ти предложих изход. *(Притегля я)* Скъпа!

ТЕМПЪЛ:

Не ме наричай така!

ПИЙТ:

(Стяга прегръдката си) Така те е наричал Ред. Но и аз съм мъж, нали?

(Целуват се. Нанси безшумно се промъква в стаята и застава в средата. Облечена е със стандартното облекло за домашни прислужници, което се продава по магазините, но без шапчицата и престилката. Отгоре е метнала лек разкопчан шлифер. На главата си носи вехта и вече безформена филцова шапка, по всяка вероятност едно време мъжка. Пийт преустановява целувката.)

Хайде да се махаме отук! И аз почвам да изпитвам някакви морални угризения. В тази къща не ми е приятно да се докосвам до тебе.

(Вижда Нанси през рамото на Темпъл и реагира. Темпъл бързо се обръща и също забелязва Нанси.)

ТЕМПЪЛ:

(Към Нанси) Какво търсиш тук?

НАНСИ:

Донесох си стъпалото за огъня на неговата цигара.

ТЕМПЪЛ:

Значи си не само крадла, ами и подслушваш.

ПИЙТ:

А може и крадла да не е. Може да ги е върнала. *(Нанси мълчи.)* Или пък не е. В края на краищата защо да не прибегнем до цигарата? *(Към Нанси)* Какво ще кажеш? Затова ли се върна?

ТЕМПЪЛ:

(Към Пийт) Мълчи. Взимай куфарите и ги носи в колата.

ПИЙТ:

(Към Темпъл, но наблюдава Нанси) Чакам те. А не мога ли с нещо да ти помогна тук?

ТЕМПЪЛ:

Върви, като ти казвам! Да се махаме оттук час по-скоро! Хайде, тръгвай!

(Пийт оглежда Нанси още миг. Тя е застанала с лице към тях, но не гледа нито единия, нито другия, неподвижна, едва ли не заспала. Лицето ѝ е тъжно, умислено, загадъчно. Пийт се обръща, доближава масата, взема запалката си, готов е да отмине, ала спира и колебливо взема и пакета с писмата, за да го върне обратно във вътрешния си джоб. Сега вдига двата куфара и минавайки покрай Нанси, се приближава до френския прозорец.)

ПИЙТ:

(Към Нанси) Не че не искам. Готов съм дори и за по-малко от петдесет долара. (Премества куфарите в едната си ръка, отваря прозореца и наполовина излязъл, се обръща към Темпъл.) Ще се ослушвам в случай че решиш нещо за цигарата.

(Излиза и затваря вратата зад гърба си. В този миг Нанси проговорва.)

НАНСИ:

Чакайте!

(Пийт спира отвън и посяга да отвори вратата, но Темпъл бързо го отпраща.)

ТЕМПЪЛ:

Върви, върви! За бога!

(Пийт изчезва, сега Темпъл и Нанси са сами.)

НАНСИ:

Сбърках, като си помислих, че като скрия парите и диамантите, ще мога да те спра. Вчера, като намерих къде ги криеш, трябваше веднага да му ги дам. И тогава само пушилката му щяхме да видим.

ТЕМПЪЛ:

Значи, ти си ги откраднала. И разбра какво добро си направила, така ли?

НАНСИ:

Ако на това викаш кражба, аз не викам. Защото първо на първо кражбата почна от тебе. Твои са само диамантите. Да не говорим, че парите са кажи-речи две хиляди, а ти ми разправяше, че са двеста и че на него си казала още по-малко, петдесет. Нищо чудно, дето не е чак толкова разтревожен — за едни нищо и никакви петдесет долара! Нямахте окото му да мигне и две хиляди да бяха, камо ли двеста, както ми разправяш. Все му е едно имаш ли пари или нямаш, важното е да се качиш в колата му. Той знае добре: пипне ли те един път, ще почака, все някой ще прати нови пари и нови диаманти, я мъжът ти, я баща ти. Само че тоя път ще си му под ръка и малко мъчно ще го излъжеш, че не са две хиляди, а само петдесет...

(Темпъл скача и удря Нанси през лицето. В същия миг от шлифера ѝ падат парите и кутията със скъпоценностите. Темпъл се сепва и навежда очи към тях. Нанси идва на себе си.)

Ето ти ги, само дето толкоз грижи ти причиниха. Ако не беше с тая кутия диаманти и с такъв мъж, дето можеш докато спи да му измъкнеш от джоба две хиляди, тоя едва ли щеше да дойде писма да ти продава. Ако не бях ги взела и скрила, щеше досега да му ги дадеш. Или трябваше аз вчера да му ги дам, да пипна писмата... А и сега мога да му ги занеса в колата и да кажа: Ето ти парите, човече...

ТЕМПЪЛ:

Опитай. Вдигни ги, отнеси му ги и виж. А можеш да ме почакаш да си опаковам нещата и да ми носиш сака.

НАНСИ:

Зная. Сега и писмата вече не са важни. И май че никога не са били. Работата е в оня, който ги е писал преди осем години, щом и досега предизвикват толкова мъка. Едни писма нищо не са. Можеше по всяко време да си ги получиш — той на два пъти се опитва да ти ги даде...

ТЕМПЪЛ:

Отдавна ли шпионираш?

НАНСИ:

През цялото време. Щеше да си ги получиш без пари и без диаманти. Една жена може да получава и другояче. Малко женственост и от мъжа всичко ще измъкнеш. Ей тук, в къщи можеше да го направиш. Защо ти трябваше да пращаш мъжа си на риба?

ТЕМПЪЛ:

Блестящ пример на курвенски морал! Но впрочем ако аз мога да те нарека така, ти също можеш, нали? Разликата е може би там, че аз се отказвам да бъда такава в къщата на мъжа си.

НАНСИ:

Не говоря за мъжа ти. Аз и за теб не говоря. Говоря за две малки деца.

ТЕМПЪЛ:

Аз също. Защо мислиш, че изпратих Бъки при баба му — нали за да го махна от една къща, в която човекът, комуто е бил научен да вика „татко“, може всеки миг да реши и да му каже, че няма такъв? След като си толкова находчива подслушвачка, положително си чула какви ги плещи мъжът ми...

НАНСИ:

(Прекъсва я) Чувала съм. Но и теб съм чувала. Да го разубеждаваш. И не заради себе си, а заради малкия. А сега от всичко се отказа.

ТЕМПЪЛ:

Да се откажа?

НАНСИ:

Да. Вдигна ръце. И детето захвърли. Може би ти се ще да рискуваш, повече никога да не го видиш... *(Темпъл не отговаря.)* Така е. На мен няма защо да се извиняваш. Кажи ми само онова, което твърдо си решила и на хората да разправяш, ако някой те попита. Ще рискуваш, така ли? *(Темпъл мълчи.)* Чудесно. Да кажем, че си ми отговорила. За Бъки толкоз. Сега друго ми кажи! Малкото на кого ще оставиш?

ТЕМПЪЛ:

Да я оставя? На шест месеца?

НАНСИ:

Точно така. Ясно, че няма да я оставиш. Та на кого ли би могла? Когато една жена бяга от мъжа си с друг мъж, тя на никого не оставя бебето си, защото не може да го вземе. Ей за това говоря аз. Може би ще я оставиш както си е в люлката? Ще поплаче, но нали е мъничка, тихичко ще плаче и сигурно никой няма да я чуе и никой няма да дойде, особено пък щом къщата е затворена и заключена чак до другата седмица, когато ще си дойде мистър Гауън. А дотогава то вече ще е млъкнало...

ТЕМПЪЛ:

Ти май наистина си просиш още един път да те цапна?

НАНСИ:

А и да го вземеш, няма да е много трудно. Само че ще дойде ден, когато ще пишеш на мистър Гауън или на баща си за пари, те няма да ти ги пратят толкоз бързо, колкото му се ще на новия ти мъж, и тогава той ще те натири заедно с детето. Хвърли го тогава в някоя кофа за боклук и край на тревогите, с един замах и от двамата ще се отървеш... *(Темпъл прави конвулсивно движение, не се овладява.)* Удари ме! И цигара си запали, нали ви казах, стъпалата ми са тука. Ето! *(Вдига краката си.)* Всичко съм изпитала, мисля, че и това ще издържа.

ТЕМПЪЛ:

(Побесняла) Затвори си устата! За последен път ти казвам, млъкни!

НАНСИ:

Млъкнах.

(Остава неподвижна на мястото си. Не гледа нищо определено, но в гласа и в поведението ѝ настъпва промяна; сега схващаме, че думите ѝ не са отправени към Темпъл.)

Помъчих се. Опитах всичко, което знам. Виждаш.

ТЕМПЪЛ:

Това никой не оспорва. Заплашваш ме с децата ми и дори с мъжа ми, ако той изобщо може да се нарече заплаха. Открадна ми парите. О да, никой няма да оспори, че си се помъчила! Нищо, че върна парите. Вземи ги!

НАНСИ:

Нали казваш, че не ти трябват.

ТЕМПЪЛ:

На мен не. Вземи ги!

НАНСИ:

И на мен не ми трябват.

ТЕМПЪЛ:

Няма значение, вземи ги. Ще си удържиш заплатата за другата седмица и останалите ще върнеш на мистър Гауън. *(Нанси се навежда, събира парите и скъпоценностите в кутийката, после ги оставя на масата.)* Нанси! Прости ми! Защо ме принуждаваш да се държа така, да те удрям и да ти крещя? Ти винаги си била толкова добра — и към мен, и към децата ми, а и към мъжа ми! Постара се да ни сплотиш, да направиш от нас семейство, след като на всички е ясно, че от нас нищо не става. И го направи не толкова в името на щастието, колкото в името на благоприличието.

НАНСИ:

Аз съм проста. Не ги разбирам тия неща. И освен това за никакво семейство и за никакво щастие не ти говоря.

ТЕМПЪЛ:

(Гласът ѝ е заповеден) Нанси!

НАНСИ:

За две дечица говоря...

ТЕМПЪЛ:

Казах ти да млъкнеш!

НАНСИ:

Не мога да млъкна. Още един път те питам: тръгваш ли?

ТЕМПЪЛ:

Да!

НАНСИ:

Аз може да съм проста. Искам с думи да ми го кажеш. Повтори:
„Ще тръгна.“

ТЕМПЪЛ:

Не чу ли, като ти казах? Ще тръгна!

НАНСИ:

Независимо от парите?

ТЕМПЪЛ:

Независимо.

НАНСИ:

И независимо от децата? *(Темпъл не отвърща.)* На единия оставяш едно, което той смята без баща, а на другия ще заведеш другото. Той деца не иска... Ако смяташ така да постъпиш, кажи.

ТЕМПЪЛ:

Да! Децата не ме интересуват! Сега ми се махай от очите! Вземи парите, които ти се полагат, и вълн! Ето...

(Приближава се живо до масата, взима една-две банкноти от снопчето пари и ги подава на Нанси. Нанси ги приема. Темпъл хваща останалите, взима чантата си и я отваря. Нанси тихо се отправя към детската стая и когато минава покрай масата, посяга за биберона, след което продължава. С отворена чанта в едната ръка и с парите в другата, Темпъл забелязва движението на Нанси.)

Какво правиш?

НАНСИ:

Биберонът е изстинал. Ще го стопля в банята.

(Спира се и поглежда Темпъл с такъв странен израз на очите, че Темпъл, която се готви да хвърли парите в чантата, също застива и не сваля поглед от Нанси. Нанси продумва, но това са пак неопределени слова, сякаш предназначени за съвсем други уши.)

Опитах всичко, което знаех. Ти виждаш!

ТЕМПЪЛ:

(Заповедно) Нанси!

НАНСИ:

(Безшумно се извъръща) Млъкнах.

(И излиза през вратата, водеща за детската стая. Темпъл слага парите в чантата си, затваря я и отново я поставя на масата. После оправя бебешкия сак, проверява съдържанието му, пъхва вътре кутийката със скъпоценности и затваря сака. Това продължава около две минути. Току-що е затворила сака, когато Нанси безшумно се показва откъм детската стая, вече без биберона, спира до масата, колкото да върне взетите преди малко пари, и се отправя към противоположната врата, през която е влязла в началото.)

ТЕМПЪЛ:

Сега какво? *(Нанси продължава към вратата.)* Нанси! *(Нанси спира, но не се обръща.)* Не ме споменавай с лошо! *(Нанси изчаква, неподвижна, с празен поглед. И когато Темпъл не продължава веднага, отново тръгва към вратата.)* Ако... ако някога стане дума... на всички ще разкажа, че всичко си направила. Че се постара. Права си. Не е до писмата. Истината е вътре в мен. *(Нанси не спира.)* Сбогом, Нанси. *(Нанси е вече при вратата.)* Имаш ключ. Парите ще оставя тук, на масичката. Можеш да ги вземеш... *(Нанси излиза) Нанси!*

(Тишина. Темпъл още миг се взира в празната врата, вдига рамене, после взема оставените от Нанси пари, оглежда се, отива до бюрото, откъдето донася една тежка попивателна и затиска с нея банкнотите. Сега вече с бързи и решителни движения грабва

детското одеялце от масата и влиза в детската стая. Секунда-две и чуваме писъка. Светлините примигват и бавно угасват, а писъкът продължава да ехти в пълния мрак.)

СЦЕНА ТРЕТА

Отново кабинетът на губернатора. 03,09 часът. Дванайсети март.

Светлините се запалват както и в Сцена първа. Всичко е същото освен това, че сега на мястото на губернатора зад голямото писалище е седнал Гауън Стивънз. Губернаторът вече го няма. Темпъл е коленичила пред писалището, хванала се е за ръба му с гръб към публиката и е навела глава. До нея стои прав Стивънз. Часовникът показва, че са минали девет минути след три часа.

Темпъл не знае, че губернаторът си е отишъл и че сега тук е съпругът ѝ.

ТЕМПЪЛ:

(Все още скрила лице.) И това е всичко! Дойде полиция, намериха убийщата в кухнята, седнала на тъмно и повтаря „Да, господи, направих го.“ После в килията на затвора продължаваше да повтаря същите думи...

(Стивънз се навежда и я докосва по ръката, сякаш да я вдигне. Тя се противи и упорито не желае да вдигне глава.)

Още не. Тук ще стоя, докато негово превъзходителство не отвърне на молбата ни. Или може би сбърках мизансцена, дори ако сега главата на суверенния щат извади от джоба на избрания с всеобщо избирателно право халат една чиста носна кърпа и ми я подаде? Защото... виж!

(Вдига лице, очите ѝ са затворени, но сълзи няма. Изобщо не поглежда към стола зад писалището, където в най-яркия сноп светлина сега е Гауън, а не губернаторът.) Сълзи няма!

СТИВЪНЗ:

Стани, Темпъл.

(Понечва отново да ѝ помогне, но тя се вдига сама, с гръб към писалището, неவிждаща нищо, вдига ръка към очите си, както правят момиченцата, когато ще заплачат, но просто заслонява поглед от силната светлина, докато очите ѝ привикнат.)

ТЕМПЪЛ:

И цигара не искам. Сега вече няма много да се бавим. И без това друго, освен „не“, няма да ни каже.

(Все така не се обръща пряко към стола зад писалището, макар сега да говори именно на губернатора, когото все още не вижда на старото му място.)

Защото няма да я спасите, нали? Защото всичко това бе направено не заради нейната душа — тя няма нужда, — а заради моята.

СТИВЪНЗ:

Първо довърши. Кажи останалото. Беше почнала нещо за затвора.

ТЕМПЪЛ:

Затворът... Погребението стана на другия ден. Гауън току-що стигнал в Ню Орлеанз и се наложи с нает самолет да се върне още същата сутрин. Всичко живо в Джеферсън плъпна за гробищата, а по пътя всеки ще се отбие до затвора. Кой каквато работа има из града, всеки тича под решетъчните прозорци на горкия етаж — там са килиите за негрите, размирници, незаконни търговци с уиски, скитници, убийци. Оттам затворените гледат навън и се радват на минаващите погребения. Попадне ли бял човек в затвора или в болницата, казващ си „Ау, колко ужасно“ и то не от срам и от болка, а защото са го заключили между четири стени и не го пускат, и знаеш, не знаеш каква е работата, пращаш му книги да чете, кръстословици да решава. С негрите не е така. Нито за книга се сецаш, нито за ребус. И ненадейно ти съмва пред очите, че те дори не знаят да четат. И минеш ли покрай затвора, виждаш ги... не, не точно тях, тях не можеш да видиш, виждаш само ръцете на решетките; не се движат, не се суетят, не стискат дори железата, както биха правили едни бели ръце, а просто стоят отпуснати между решетките, безжизнени, запазили формите на плуговете, на брадвите и мотиките, които са държали, на метлите и детските люлки. Накрая ти се струва, че взимат формата и на решетките, но все така спокойни и без мъка. Разбирате ли? Не свити и разкривени от работа, а като че направени и усъвършенствани от работа, загладени и дори меки, сякаш с простата пот са получили всичко онова, което белите ръце са длъжни да плащат с пари. Съвсем

не чужди на труда, а просто в братство с него и по тоя начин освободени: в мир с него. И тия същите ръце, продълговати, нежни и безбурни, ръце, които не искат и да знаят за мъката, гледат навън вместо хората, гледат кой минава, гледат погребенията, хората, свободата, слънцето, чистия въздух — ръце, а не очи. Едни ръце, отпуснати между решетките и загледани навън, ръце, които виждат плугове, мотики и брадви още в часовете преди зазоряване, които дори в мрака, без лампа да палят, знаят да намерят детето — не тяхното, а твоето, бялото, — знаят какво иска то, гладно ли е, жадно ли е, мокро ли е, и са готови да му помогнат. Разбирате, нали? О, да можех да плача! Имало един негър, още преди да отида в Джеферсън, сигурно чичо Гейвин го помни. Жена му умряла само половин месец подир сватбата, заровил я и най-напред тръгнал да обикаля пътищата, дано се умори, та мъничко да дремне. Нищо не излязло. Тогаз го ударил на пиене, от това дано му се доспи. И така не успял и една вечер, при игра на зарове излъгали го, скокнал и прерязал гърлото на един бял. Чак сега му се доспало. Шерифът така го и намерил: заспал на дъските в колибата, която бил взел под наем за жена си, за семейството си, за своя живот и за старини. В затвора тъмничарят и полицаят не могли да го укротят, та трябвало и петима други затворници да помагат, додето го свързали с веригите. Лежал на пода, над него половин дузина мъже пъхтели да го удържат, а той какво мислите, че повтарял? „Ах тия мисли! Не ме оставят тия мисли!“

(Замълчава, разкрива очи и протяга напосоки ръка към Стивънз, който вече е приготвил носната си кърпа и ѝ я подава. По лицето ѝ все още няма сълзи, но тя поема кърпата и притиска очи.)

Да оставим затвора. Сега идва процесът. И там същото. Естествено, чичо Гейвин беше репетира с нея, а то не е много трудно. При обвинение в убийство, каквото и да те питат, ще отговаряш „Не съм виновен“. В противен случай не би имало и процес, а ще трябва да хукнат и друг убиец да дирят. И така, разпитаха я, коректно и официално, както се полага; съдии, адвокати, съдебни заседатели, прокурор, везните и мечът, знамето със звездите и прочие, да не говорим за очите и лицата на ония, които бяха дошли на безплатно представление (всъщност платено с данъците); никой нищо не слуша, тъй като от нея само едно можеше да се очаква. Но тя не го каза. Само вдигна високо глава, колкото да бъде ясно чува, и най-простишко

изрече „Виновна съм, господи“. Разби на пух и прах и върна назад с две хиляди години цялата система на юриспруденцията, размаза без остатък всички правила за доказателства и свидетелски показания, съчинявани от Цезар насам. И когато накрая ѝ обясниха, че да каже „Не съм виновна“ няма нищо общо с истината, а единствено със закона, и тя го каза, едва тогава съдебните заседатели можаха да я обвинят, че лъже и така всичко отново тръгна по вода. Тъй си мислеха, защото сега повече нямаше какво да я питат. На пак сгрешиха. Когато заседателите оповестиха „виновна“, а съдията рече „бесило“ и всеки вече си слагаше шапката да си върви, съдията казва „Бог да се смили над душата ти“, а тя — „Дай боже“ вика!

(Извързва се внезапно, рязко и тази припряност е тъй силна, че дори след като забелязва и разпознава Гауън, седнал там, където тя очаква да е губернаторът, продължава да говори, без да има време да реагира.)

И този път това е всичко. И сега вече ни кажете. Знам, че няма да я спасите, но поне кажете. Няма да ви струва много. Само една дума...

(Млъква, вцепенява се, но след миг се окопитва.)

Господи!

(Гауън се изправя, Темпъл се обръща към Стивънз.)

Защо тая вечна твоя мания да правиш клопки? Нима е нужно? Или просто така трябва? Защото си юрист?... Не, не съм права, прости ми! Аз бях тази, която почнах играта на криеница, нали? *(Към Гауън)* Ясно, ти изобщо не си гълтал приспивателното. А това значи, че изобщо не е трябвало да идваш тук и да принуждаваш губернатора да те крие зад вратата или под писалището, да те крие, за да подслушваш, защото по този начин опетняваш доброто му име на джентълмен, каквото би искал да има всеки губернатор на южен щат...

СТИВЪНЗ:

(Към Темпъл) Стига!

ГАУЪН:

А нима ние с теб не се крием цели осем години? И то не под писалище, а като че ли в бездънни ями, едната на Северния, другата на Южния полюс.

ТЕМПЪЛ:

Добре. Нямах криенето предвид. Съжалявам.

ГАУЪН:

Няма защо. Можеш само да си изтеглиш лихвите за осем години. *(Към Стивънз)* Ясно, ясно, кажи ми и на мен да млъкна! Всъщност сега е може би моментът аз да почна да се извинявам за следващите осем години. Дайте ми само малко време. Осем години благодарност е навик, с който трудно се скъсва. И така... *(Към Темпъл)* Съжалявам. Прости ми, забрави!

ТЕМПЪЛ:

Това аз трябва да ти кажа.

ГАУЪН:

Вече го каза. Сега го забрави! Не виждаш ли колко е лесно? Можеше да го правиш сама през тия осем години. Всеки път щом те молех да ми повтаряш, че съжаляваш, трябваше да ми отвърщаш „Да, а сега забрави!“ *(Към Стивънз)* Смятам, че това е всичко, а? Можем да си ходим. *(Излиза иззад писалището.)*

ТЕМПЪЛ:

Чакай! *(Гауън спира)* Къде отиваш?

ГАУЪН:

У дома, нали казах? Да вземем Бъки и да го занесем на неговото легло. *(Споглеждат се.)* Дори не ме питаш къде е той сега? Къде си оставяхме децата, когато ни хрумнеше да излезем?...

СТИВЪНЗ:

(Към Гауън) Сега ще ти кажа да мълчиш.

ГАУЪН:

Само ме остави да довърша. При „най-удобните“ роднини... *(Към Темпъл)* Оставих го при леля Маги.

СТИВЪНЗ:

(Размърдва се) Мисля, че сега можем да тръгваме. Хайде.

ГАУЪН:

Хайде. *(Към Темпъл)* Решавай: с мен ли ще дойдеш или с колата на Гейвин?

СТИВЪНЗ:

(Към Гауън) Ти тръгвай! Върви да вземеш Бъки.

ГАУЪН:

Правилно. *(Обръща се и тръгва към стъпалата отпред, по които преди това дохождат Стивънз и Темпъл, но спира.)*

Не! Май ще трябва пак през шпионски вход да се измъкна.

(Обръща се и отново се отправя към писалището и вратата в дъното, вижда ръкавиците и чантата на Темпъл върху него, взима ги и протяга ръка към нея. Говори едва ли не грубо.)

Вземи. Това хората наричат доказателства! Не си ги забравяй!

(Темпъл поема нещата си, Гауън продължава към вратата в дъното.)

ТЕМПЪЛ:

(След него) Ти палто и шапка нямаш ли? *(Но той излиза, без да отговори.)* Господи!

СТИВЪНЗ:

(Докосва ръката ѝ) Хайде.

ТЕМПЪЛ:

(Все още неподвижна) Утре, и пак утре, и пак утре...

СТИВЪНЗ:

(Доизказва мисълта ѝ) И някой ден той отново ще разбие колата в някое дърво, не на място и не навреме, а ти отново ще трябва да му прощаваш в продължение на още осем години, докато още веднъж блъсне автомобила в някое дърво.

ТЕМПЪЛ:

И аз карах: Известно разстояние и аз бях на кормилото.

СТИВЪНЗ:

Тогаз утешавай се с това. *(Хваща я за ръката и я обръща към стъпалата.)* Хайде, късно е.

ТЕМПЪЛ:

(Дърпа се) Почакай. Той каза „не“.

СТИВЪНЗ: Да.

ТЕМПЪЛ:

А обясни ли защо?

СТИВЪНЗ:

Да. Не може.

ТЕМПЪЛ:

Не може? Губернатор на щат, комуто законът дава право да помилва? Той да не може?

СТИВЪНЗ:

Така е по закон. Ако беше само до закона, можех по всяко време да я обявя за невменяема и да не те водя тук посред нощ...

ТЕМПЪЛ:

Не само мен. И другия родител, не забравяй. Още не разбирам как го измайстори... А, да, Гауън е бил тук преди нас. Правил се е на заспал, като отнесох Бъки в леглото му. Да, тъкмо това ти наричаш изпускащ вентил, за да спрем на бензиностанцията за поправка, а Гауън да ни задмине.

СТИВЪНЗ:

Добре. А той за справедливост изобщо дума не каза. Въпросът беше за едно дете, за едно момченце...

ТЕМПЪЛ:

Точно така. Направете го добро. Онова същото момченце, заради чийто нормален дом убийцата, черната наркоманка и уличница не се поколеба да хвърли и последния си зар — своя собствен мизерен и евтин живот. Да, зная и това, и за него тази нощ стана дума: че децата не бива да страдат. И от злото може да произтече добро...

СТИВЪНЗ:

Не само че може, а трябва.

ТЕМПЪЛ:

Трогната съм. Но какъв нормален дом може да има това момче, когато баща му може всеки миг да му каже, че не му е баща?

СТИВЪНЗ:

Всеки ден в продължение на шест години ти сама отговаряше на този въпрос. Не ти ли отговори и Нанси, когато ти казваше, че се противиш не заради себе си, а заради него? Не да покажеш на бащата, че греши, нито да доказваш на малкия, че баща му греши, а да оставиш момчето само, с очите си да види, че нищо, което може да се случи в този дом, нищо не би му сторило зло.

ТЕМПЪЛ:

Но се отказах. Нанси и за това разказа.

СТИВЪНЗ:

Сега тя не мисли така. Това ли ще докаже в петък сутринта?

ТЕМПЪЛ:

Петък! Черният ден. Денят, в който човек не бива да тръгва на път. Само че пътят на Нанси няма да почне в изгрева или в развиделяването на този ден, както биха се изразили по-тактичните или поетични души; той е почнал в онази утрин преди осем години, когато слязох от влака... Боже мой, тогава също беше петък! Мачовете ставаха в петък... Виждаш ли?... Не разбираш ли? Ясно е, че няма да я спасим. Ако той я беше спасил, всичко щеше да свърши: Гауън щеше да ме изхвърли, което би могъл и сега да направи, или аз щях да изхвърля Гауън, но вече не мога, сега е твърде късно, завинаги късно;

или пък някой съдия щеше да ни изхвърли и да прати Бъки в приют за сираци и край. Сега обаче може да се продължи. Утре, и пак утре, и пак утре. Завинаги...

СТИВЪНЗ:

(Опитва се да я раздвижи) Хайде, Темпъл...

ТЕМПЪЛ:

(Пак се дърпа) Каж ми точно какво рече той. Не тази нощ. Не може да е било тази нощ... Или пък по телефона и не е било нужно...

СТИВЪНЗ:

Каза го още преди седмица...

ТЕМПЪЛ:

А-ха, когато ми прати телеграмата. И какво каза?

СТИВЪНЗ:

(Цитира) „Кой съм аз, та да мога с безсрамно безразсъдство да поставя нищожните права на своя пост в едни везни с тази проста, но неотклонима постъпка? Кой съм аз да унищожавам и да анулирам онова, което тя е купила с цената на своя беден, заплетен, изгубен и обезценен живот?“

ТЕМПЪЛ:

Много хубаво! Значи, съм дошла тук в два часа среднощ не дори и заради надеждата, че мога да спася живота й. Нито да ми се каже онова, което вече е решил. Не и да направя самопризнания пред мъжа си, а пред двама чужди — нещо, което цели осем години се мъча да откупя, та дано съпругът ми никога не узнае. Ето, виждаш ли — това е то страданието. Не за какво да е. Чистото страдание!

СТИВЪНЗ:

Ти дойде тук, за да потвърдиш онова, което със смъртта си утре Нанси ще узакони: че децата, малките деца, докато са малки, трябва да си останат непокътнати, необременени, неразкъсвани, далеч от ужаса.

ТЕМПЪЛ:

(Тихо) Добре. Направих го. Можем ли сега да си отиваме?

СТИВЪНЗ:

Да.

(Тя се обръща и тръгва към стъпалата. Стивънз върви до нея. На първото стъпало тя се поколебава, провлачва нозе като сомнабул. Стивънз я подкрепя, но тя рязко освобождава ръката си и почва да слиза.)

ТЕМПЪЛ:

(На първото стъпало) Да спася душата си... ако имам душа. Ако има бог да я спаси... стига да я поиска...

Завеса

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

ЗАТВОРЪТ

И така, макар до известна степен затворът да беше едновременно и по-стар, и не толкова стар като съдилището, в действителност по време, по наблюдения и по памет той бе по-стар дори от града. Защото не може да има град, докато няма съдилище, и не може да има съдилище, докато приличната на заешка колиба постройка с гол землен под, приютяваща железния сандък, не бива откъсната от дървената подпирателна стена, за да бъде префасонирана в една новогръцко-джорджианскоанглийска постройка, поставена в центъра на онова, което след време щеше да стане известно като площад. В резултат на това самият град трябваше да се измести с една улица по на юг — всъщност не градът, защото град още нямаше; затворът именно го направи град: наложи се сред облаци от прах да разширяват пътеката, пътя, коловоза, минаващ през гората от дъб, бряст, хикори, клен, цъфтящ бъз, дрян, диви сливи и глог, като в едната страна остана механата на стария Алек Холстън заедно с налбантницата, а малко по-нататък — разменният пункт и магазин на Ратклиф с ковачницата; по диагонал, с лице към тях и отгатак прахоляка — затворът. Измести се с една улица на юг, цял и непокътнат, тъй че сега, век и четвърт по-късно, налбантницата и магазинът на Ратклиф вече не съществуваха, а механата на стария Алек и ковачницата бяха съответно хотел и гараж на главната улица, предимно търговска улица, при което затворът си остана насреща, макар вече преустроен в двуетажна тухлена сграда от ръцете (и най-вече спестовните книжки) на Сарторис, Сътпен и Луи Грениър, но гледащ с лице не към главната, а към страничната уличка;

И така, понеже бе по-стар от всичко, той и всичко бе видял: преустройства и промени и в този смисъл всичко бе записал — и така е наистина, или както би се изразил Гейвин Стивънз, градският адвокат, искаш ли да прочетеш непрекъснатата (по-скоро напластената) история на едно общество в нейната цялост, не търси църковните регистри и не се рови в съдебните протоколи, а разчопли последователните пластове от подово масло и вар по пода и стените на

затвора, тъй като единствено в принудителното си задържане човек намира достатъчно безработно време, в което да съчинява посредством простите и нецензурирани слова на своите прости и нецензурирани желания и стремежи нецензурираните и прости рекапитулации на своето нецензурирано и просто сърце; те са невидими и натъпкани не само под ежегодната вар и подово масло вътре в килиите и карцерите, но и вън, по голите стени — най-напред дъсчените и мазани с кал, а по-късно симетричните тухлени зидове; и това са не само неграмотно надрасканите и повтарящи се без капка въображение криви и лишени от перспектива, почти праисторически сексуални стенописи, тук има образи, цяла една панорама не само на града, но и на неговите дни и години, изпълнени и с преобразования и промени от началото (общност, селище, село, град), но и с очертания, форми и движения, с жестове на страст и надежда, на труд и на издръжливост, на мъже, жени и деца в техните застигащи се поколения, останали дълго след като субектите, които са ги отразили, са изчезнали, за да бъдат заместени от други, които също щели да изчезнат; тъй става, когато застанеш сам в някоя празна и сумрачна стая и хипнотизиран под тежестта на невероятно издръжливото човешко минало, повярваш, че обърнеш ли само глава, ще зърнеш с крайчеца на окото си движението на ръка, блясъка на кринолин, една китка в дантели, а може би дори перо от шапката на кавалер — кой знае? Стига волята да е достатъчно силна, човек ще види и някое лице, триста години след като се е превърнало в прах — очите, две замръзнали сълзи, изпълнени със самоувереност и гордост, познаващи страданието и първите признаци на смъртта, казващи сега, през цели дванайсет поколения, „не“ на смъртта, и досега задаващи същия онзи стар безответен въпрос отпреди три столетия, макар да са научили чрез отразеното в себе си, че отговорът е без значение — така става, ако се вгледаш достатъчно дълго в някое мътно, неизмеримо в дълбините си старо огледало;

Но това огледало, тези стени и тези греди не са в полумрака, а в ярката светлина на опъстрената с дънери поляна (през ония първи лета), самотни отсам прашното разширение, сегиз-тогиз смущавано от колела, а най-вече от стъпките на хора и коне: конната поща на Питигру, докато най-сетне я заместиха с месечния дилижанс от Мемфис, състезателния кон на Джейсън Комсън, отдаден на

Икемотуби, син на старата Мохатаха и последен управляващ главатар на племето чикасо из тия краища, срещу един квадрат земя толкова обширен, че както се разкри при първото официално земеизмерване, новото съдилище е трябвало да влиза като една от многото други крайни Компсънови постройки в тази земя в случай, че градското дружество не бе закупило тези парцели на цена, определена от самия Компсън, за да не го сметнат за нарушител на чужда собственост; кобилата, която носеше износената черна чанта на доктор Хабершам, а по-късно, когато той много остаря и се вдърви, теглеше количката му; мулетата, които влачеха фургона, върху който на люлеещия се стол под френския чадър на черната робиня старата Мохатаха идваше всяка събота в града. За последен път тя дойде, за да положи своя X върху една хартия, за вечни времена узаконяваща обезземването на нейния народ: пак с фургона, както винаги босонога, но с пурпурната копринена рокля, донесена ѝ от Икемотуби от Франция, с шапка, коронована с оцветени като за царица пера, все така под чадъра, придържан от робинята, и придружавана от още едно робинче, носещо напуканите чехли, в които никога не бе пъхвало стъпалата си. В дъното на фургона беше натрупано нищожното останало имущество на неотбелязаната в никоя карта империя, толкова, че да може да се натовари на един фургон, който за последен път я изведе от лесовете до прашното разширение пред магазина на Ратклиф — там я чакаха федералният поземлен агент и неговият телохранител с хартията в ръка, спряха мулетата и насядаха, а останалите войници, нейни телохранители, безмълвно наклеяха около фургона; от навеса пред магазина и от механата на Холстън селището стоеше и гледаше — Ратклифовци, Компсъновци, Пийбодиевци и Питигрувци (без Грениър, Холстън и Хабершам — Луи Грениър се отказа да гледа, по същата причина и старият Алек Холстън него следобед седеше сам пред тлеещия си пън, а доктор Хабершам бе вече мъртъв и синът му бе вече заминал на Запад с годеницата си, внучка на Мохатаха, и със своя тъст, синът на Мохатаха Икемотуби): дошли да гледат, тези непроницаеми лица без възраст, да гледат едно друго непроницаемо и сбръчкано лице без възраст и едно тлъсто безформено туловище, скрито под захвърлените парцали на някоя френска кралица, които върху нея напомняха неделния тоалет на богата съдържателна на публичен дом в Начез или Ню Орлеанз; седнала в един олющен фургон сред кръга от

наклякали млади индианци, също в неделни пътни каяфети. Тогава тя попита: „А къде е тази индианска територия?“ и те ѝ казаха: „На Запад.“ Тя заповяда: „Обърнете мулетата на запад“, някой стори това, тя пое перодръжката от агента и нанесе своето X на хартията, върна перодръжката, фургонът се заклати, младите индианци наставаха и тя потъна в летния следобед при съпровода на ужасяващия хленч от несмазаните колела, неподвижна под вечния чадър, гротескна и царствена случайна и отдавна умряла, сякаш забравата сама извеждаше от сцената собствената си забравена катафалка; не се обърна нито веднъж, нито веднъж не погледна назад към родния си край;

И най-вече от стъпките на хора — чепиците, които доктор Хабершам и Луи Грениър бяха донесли от атлантическото крайбрежие, кавалерийските чизми, с които Алек Холстън бе яздил зад Френсиз Мериън, и най-много от всички, повече и от нападалите листа — дирите на мокасина, на тези еленови цървули от леса, носени не само от индианците, но и от белите, от пионерите, от ловците, които сякаш не само бяха покорили пущинака, но се бяха и вмъкнали в обувките на прогонените (по мярка и твърде удобни, тъй като именно пешком бледоликният можа да покори Америка; единичните и двойни дъги от подковите на неговите коне и говеда винаги идваха след неговите дири, колкото да укрепят победата); затворът всичко бе видял: червенокожи, бели и черни — пионери, ловци, трапери с пушки, които оставяха същите леки и безшумни, най-вече от пръсти и почти никога от пети и токове дири, каквито имаха и ограбените от тях червени — бяха ги ограбили не защото притежават вито-набраздени цеви, а защото можеха да се намъкнат в родната среда на червенокожия със същите леки стъпки и същите дири; дърварите, които оставяха дълбоки отпечатъци от токове, защото носят на раменете си тежък товар: брадви, бичкии и плугове — сечивата, с които подгониха горските жители, защото с тези брадви, бичкии и рала те направо премахнаха, унищожиха средата, в която единствено можеше да съществува горският жител; после идваха продавачите на земя и продавачите на роби и уиски: подир тях настъпваха политиците, оставящи все по-дълбоки следи в прахоляка на разширението, додето най-сетне не остана и помен от стъпките на чикасите. Затворът ги наблюдаваше от

най-първия ден, когато доктор Хабершам и синът му заедно с Алек Холстън и Луи Грениър дойдоха като първи гости, а после и приятели на Икемотуби и неговото племе; после пристигна агентът по индианските въпроси, за да установи местен пост и разменен търговски пункт, след което Икемотуби и неговите чикаси ненадейно се оказаха гости, но не и приятели на федералната власт; после Ратклиф, когато разменният пункт престана да е само посолство при индианците, макар че все още ги посрещаша с добре дошли (нали в края на краищата земята бе тяхна!); после довтаса Компсън, водейки своя състезателен кон, и за кратко време стана собственик на всички индиански сметки, направени срещу тютюн, басми, дочени гащи и чайници и записани в тефтера на Ратклиф (след време той щеше да обсеби тефтерите и на самия Ратклиф), и ето че един ден Икемотуби се сдоби с коня на Компсън, а Компсън със земята, която бащите на града трябваше след туй да купуват от него, за да направят град; така пристигна и Питигру с пощата, после месечният дилижанс и новите лица заприиждаха тъй бързо, че старият Алек Холстън, вече схванат и раздразнителен, сгърбен като стар мечок пред своето тлеещо огнище дори в знойно лято, се отказа да ги свързва с каквито и да било имена (от първите трима сега той бе останал вече сам, тъй като старият Грениър не идваше до селището, а доктор Хабершам бе мъртъв); така от прашното разширение изчезна и последната диря от мокасин, последната лека и бърза следа, сочеща за последен път на запад — тя бе заличена от погледа и паметта на кората от тежкия кожен ток, дошъл не за да издържа на трудностите, а за да печели пари — той отнесе не само дирята на мокасината, но и еленовите цървули, защото сега чикасите на Икемотуби носеха дочени гащи и обуца, произведени фабрично на Изток и продадени на кредит от магазина на Ратклиф и Компсън: те идваха в селището всяка бледолика събота, носейки чуждите обуца грижливо увити в чуждите гащи под мишница, спираха на моста при потока на Компсън, колкото да изплакнат нозе, после нахлузваха гащите, навличаха обуцата и пристигаха да наклеят под навеса пред магазина, дъвчейки сирене, бисквити и ментови бонбони, купени също на кредит, и сега вече не само те, а и Хабершам, Холстън и Грениър се бяха превърнали в едно анахронично страдание, отчуждени, все още не досадни, но чисто и просто неудобни;

Един ден си отидоха и те: затворът видя това: спрелия несмазан и олющен фургон с впряга от недохранени мулета, деветимата млади индианци, неукротими и горди, свободни в спомените на поколенията, синове на бащите си, наследници на царе — клекнали в очакване около фургона, тихи и сдържани, захвърлили древните смекчени от горската светлина еленови кожи на своята свобода и навлекли официално приетия необясним ритуален празничен костюм на бледоликите: панталони от вълнен плат и бели ризи с колосани предници (нали им предстоеше да пътуват, щяха да се покажат на външния свят, на чужденците; новоанглийските обуца щяха все така да носят под мишница, защото пътят ще е дълъг, а да се върви надалеко е по-лесно на бос крак), ризите без яки и без връзки, извадени над панталоните, но въпреки това блестящо опрани, изгладени; а в люлеещия се стол на фургона стоеше пълната безформена фигура на стария матриарх, скрита под чадъра на робинята, навлякла опетнената от пот пурпурна кралска коприна и наложила шапката с перата, естествено също боса, но нали е кралица, имаше още една робиня да и носи чехлите; тя постави своето кръстче в долния край на хартията и след това замина, изчезна бавно и ужасяващо при бавния и ужасяващ съпровод на скърцащите несмазани колела. Но така беше само наглед, защото в действителност, вместо да постави мастиленото кръстче в долния край на хартията, тя всъщност запали фитила на взрива, закопан под един яз, една дига, една преграда, която вече се издуваше и опъваше, надвиснала над земята и готова всеки миг да се разкъса, на която липсва само едно единствено леко драсване с перото в тази неграмотна кафеникава ръка; и фургонът съвсем не изчезна бавно и ужасяващо от сцената при бавния и ужасяващ съпровод на несмазаните колела, а бе направо пометен, вдигнат и запратен далеч не само от околията Йокнапатофа и щата Мисисипи, а изобщо въвн от Съединените щати, цял и невредим — фургон и мулета, неподвижната стара и безформена индианка и деветте глави около нея — изтеглени светкавично от сцената в страничните джобове, защото сценичните работници вече тътрят и коват декорите на следващото действие, невиждайки, че завесата не е имала време да падне;

Нямаше време; следващото действие трябваше само да разчиства сцената, без да дочака сценичните работници, или по-скоро дори не я разчисти както трябва, давайки началото на още по-следващото сред призраците на едно старо време, което вече е било изсмукано и изтощено, за да не се върне никога: като че ли простата и обикновена смяна на дните не бе достатъчна, та бе необходимо седмици, месеци и години да се сбият в един взрив, в една вълна, в един беззвучен рев, изпълнен от една едничка дума: град, град с името на Джеферсън; то се появи в устата на всеки човек (и на ония лица, на които старият Алек Холстън се бе отказал да дава имена); това бе едва вчера, а утре пътят и безкрайната върволица вече ще са изместили града с една улица на юг, оставяйки затвора на една задна, странична уличка — този затвор, който като старото огледало вече много дълго бе гледал и много бе видял, или като патриарха, който заповядал или не превръщането на измазаната с кал колиба в къща, бе най-малкото предвидил нуждата от затвор и сега не само е доволен, но дори предпочита стария стол на задната веранда, далеч от шумоленето на плановете и глъчката на архитектите;

Старият затвор не обръщаше внимание на всичко това, неизменен, изолиран чрез празното пространство от суетнята около раждането на града; измазани с кал, дървените му стени още пазеха като в карцер пяната на старото време, вече бързаща да изтече: ту някой избягал роб от време навреме, ту някой пиян индианец или рошав наследник на едновременните Мейсън, Хеър или Харп, които щяха да броят дните си до деня, в който, след привършването на съдилището, и затворът щеше да се превърне в тухлена сграда; но тези тухли щяха да бъдат само черупка, а отвътре старите греди и дъски щяха да си останат непокътнати; сега той вече не наблюдаваше, а просто си знаеше и помнеше: вчера бе един пуцинак, един магазин и една ковачница, а днес вече не и градче, а град с име, не съдилище, а Съдилището, което се издига подобно на ракета, още недовършено, но вече внушително, фар и пътеводна звезда, вече по-високо от всичко друго в бързо чезнещата дивотия — не че пуцинакът се отдръпваше пред прилива на богатата обработена земя, а по-скоро плантациите, богати и неизтощими под лемежите, надигащи се към слънцето от тресавища и блата, сами настъпваха през пречки и гъстащи, потоци,

урви и гори и гонеха техните обитатели, диви хора и диви животни, и примамваха като звезди мъже, жени и деца, момичета и невесты, младежи, стичащи се на пълчища със своите сечива и стоки, говеда и роби и златни пари, запретнали волове или мулета, накачулени по парните кораби, порещи старата река на Икемотуби; бе едва вчера, когато конният експрес на Питигру трябваше да отстъпи пред дилижанса, днес вече се говореше за железница на север, която да свърже Мемфис с Атлантическия океан;

И сега всичко ставаше бързо; не минаха и седем години и съдилището бе довършено, а заедно с него — и затворът; не, разбира се, нов, а старият, само че облечен с тухлена зидария и вдигнат на два етажа, с бели по краищата и зарешетени в средата прозорци; с една дума пооправиха му само фасадата, защото зад тухлите стояха същите стари, но неизкореними кости, старата неизкоренима памет: старите греди бяха взидани непокътнати в подредените тухли и под варта на мазилката, сега вече неспособни да гледат, да наблюдават новото време, което само след няколко години нямаше да си спомня, че там, зад тухлите, има греди; вече нямаше да има пияни индианци, щяха да останат само разбойниците по пътищата, прикачили свободата за късмета си, и бегълците негри, които, нямайки свобода да я залагат, залагаха само родните си краища; толкова бързо ставаше всичко: неукротимият архитект на Сътпен бе отдавна отпътувал и изчезнал там, където навремето бе сторил оня среднощен и неуспешен опит да си възвърне загубеното, който го прати да го хванат в тресавището не Сътпен (както знаеше градът) и не Сътпенските диви индиански главорези или Сътпенските ловджийски кучета, не дори съдбата на Сътпен или неговата собствена, а самия град; дългата невидима ръка на прогреса, протегнала се в среднощното тресавище, за да го измъкне от джафкация кръг кучета, голи негри и факли от борина, и да подпечата с него града като с губен печат, след което да го пусне — не да го захвърли като изстискана туба с боя, а по-скоро да разхлаби невнимателни пръсти; неговият печат бе ударен не само върху съдилището и затвора, но и върху целия град, защото притокът на неговите тухли повече не секна, неговите калъпи и пещи построиха двете църкви, после Девическата академия, чиято диплома, дадена на момиче от Северен Мисисипи или от Западен Тенеси, щеше да има

същото мистично значение, каквото притежава например една покана, изпратена от двореца Уиидзър и подписана от кралица Виктория;

Всичко вървеше бързо; на утрешния ден железницата премина без нито една злополука от Мемфис до Каролина, тънкоколесните локомотиви с крушообразни комини и дървено гориво запищяха край тресавища и тръстики, из които все още бродеха мечки и пантери, из разчистените лесове, в които все още като спокоен дим на бледи ивици се носеха елени. Зверовете останаха, преустроиха се, издържаха; щеше да дойде ден да побягнат или навеки да заспят, да се разбягат по откритите ливади, подгонени от ястребообразните сенки на пощенските самолети; но засега те издържаха, само човеците си бяха отишли, щеше да дойде ден и нито един от възрастните на Джеферсън нямаше да си спомня пияните индианци в затвора; още един ден — бърз, светкавичен, мълниеносен — и нямаше да остане ни един разбойник с истинската стара кръв на Хеър, Мейсън и лудите Харп; щеше да изчезне дори Мърел, техният трижди по-страшен наследник и апотеоз, който бе превърнал наследството от прост грабеж и жажда за кръв в кръвожадна мечта да създаде една империя извън закона — щеше да си иде забравен като Александър, зачеркнат не толкова от Човека, колкото от Прогреса, от непробиваемия вал на среднобуржоазния морал, който му отказа дори достойна екзекуция като престъпник и само жигоса ръката му като на джебчия от времето на Елизабет. От старото време остана за още малко беглецът роб, оставаше му само една минута, защото времената, земята, нацията, Америка се носеха все по-бързо и по-бързо към зейналата бездна на своята орис;

Все по-бързо и по-бързо; съдбата на земята, на нацията, на Юга, на щата, на околията вече скачаше в зейналата пропаст, но в началото щатът и Югът не разбираха това, защото в първите мигове на падането винаги ти се струва, че се изкачваш нагоре: едно безтегловно забавяне, предшестваща устрема, но не надолу, а нагоре, когато падащото тяло се обръща в този миг на превръщането и се насочва нагоре; настъпваше извисяването, приближаваше връхната точка, апотеозът на Юга, на неговата орис и гордост, в който не на последно място бяха и Мисисипи и Йокнапатофа; Мисисипи беше един от първите сред

единайсетте, които подписаха откъсването от Федерацията, а пехотният полк, който Джон Сарторис създаде със седалище Джеферсън, замина за Вирджиния под номер две в списъка на мисисипските полкове. Затворът видя и това, но не пряко, а по интуиция, защото бе вече на друга улица: онова пладне, полка, все още никакъв полк, а само доброволна сбирщина от необучени мъже, които знаеха, че са невежи, но се надяваха, че са храбри, четирите страни на площада, изпълнени с техните бащи и дядовци, с техните майки и съпруги, сестри и любовници, единствената в този миг униформа, в която с още девствена сабя и лъскави полковнишки пагони стоеше Сарторис, възкачен на балкона на съдилището, гологлав, защото баптистският проповедник в този миг се молеше, а строевият офицер от Ричмънд заклеваше полка; после полкът замина и сега не само затворът, но и градът увиснаха безжизнени в неподвижно затишие; издигащото се тяло бе вече така високо в пространството, че загуби чувството си за движение, застана безтегловно и неподвижно върху лекото въздушно налягане, без да забелязва ръба на пропастта, издуто колкото неиздуваемата повече земя: един град от старци, жени и деца, без да смятаме по някой и друг ранен войник (между които и сам Джон Сарторис, смъкнат от полковнишкия си пост чрез полкови избори след втората битка при Манасас, който се върна, ръководи събирането на реколтата от плантацията си и още преди да му доскучае, събра група нередовна кавалерия и я поведе към Тенеси на помощ на генерал Форест); за войната тук само се шепнеше, пускаха се слухове като за нещо на огромно, невероятно разстояние, нещо като далечен летен тътен; така беше до пролетта на 64-а, когато старата неподвижна, незастрашена земя изведнъж бе разтърсена от гръмогласния рев на падащи скали (рев така силен и оглушителен, понесъл пред себе си като лекия дъждец пред буря предварителната упойка за идващия удар, за да могат костите и плътта да не усетят нищо от агонията) — внезапна битка пламна около къщата в плантацията на полковник Сарторис само четири мили северно, като позициите край потока бяха дотолкова удържани, колкото да може главната сила на Конфедерацията да премине през Джеферсън и да се укрепи на бреговете височини южно от града, като кавалерията поведе ариергардни действия по улиците (и това бе началото на цялата

история, на всичко и градът е напълно оправдан да си мисли, че е имал време да види, забележи, отбележи и после дори малко да запомни);

После и това мина и същата нощ градът бе окупиран от федералните войски; две нощи по-късно той бе опожарен (площадът, магазините, канторите), разрушен (и съдилището), и почернелите назъбени зигзаги на обезглавените тухлени зидове оградиха като счупена челюст почернялата черупка на съдилището между двата реда обезглавени колони, които, бидейки по-здрави и от огъня, бяха само опушени и зацапани. Но затворът оцеля, избяга недокоснат, предпазен от безветреното пространство; пожарът сякаш запази и града, или по-скоро ограда го с нажежено желязо и така го спаси от хаос и от изстъпления, а трясъкът бледнееше на изток заедно с чезнещата гълчава на битката; всъщност всичко това се случи цяла година преди Апоматокс^[1] (устояха, издържаха неутешими само непобедените жени, непобедимите жени, уязвими само от смъртта); сега още преди да са им измислили име (още като прототип, преди да се превърнат в каста), в Джеферсън запристигаха скитащи пътници с платнени торби — например един мизурец на име Редмънд, спекулант с памук и стока за войските, който в 61-а бе дошъл подир северните армии в Мемфис и (никой не знаеше как и защо) си вадел хляба в домакинството на самия бригаден командир, който бе окупираше Джеферсън. Но този Редмънд повече не продължи, спря се, остана, без никой да знае защо, защо тъкмо на Джеферсън хвърли око, избра си това чуждо, пометено от пожар и разрушения място (сам един от, или поне помагач на тия, които драснаха кибрита) и го обяви за свой дом. Появи се и един редник, немец, ковач, дезертър от Пенсилванския полк, пристигна през 64-а, яхнал муле, чийто самар (както се разправяше по-късно, когато неговите дъщери се превърнаха в родоначалнички и баби на новата градска аристокрация) се състоял от наредени един върху друг листове ненарязани още федерални банкноти. Така Джеферсън и Йокнапатофа се изкачиха до Голгота и цяла година по-рано достигнаха Апоматокс — войниците взеха да се завръщат, и то не само ранените в битката при Джеферсън, но и здрави мъже: не само отпускарите на Форест от Алабама, на Джонстън от Джорджия и на Лий от Вирджиния, но и бегълци, неосакатената мътилка и отпадък от битката, стягаща сега последния си фатален клуп от Атлантическия

бряг при Пойнт Къмфърт до Ричмънд, Чатануга, Атланта и обратно брега при Чарлзтън; не че бяха дезертъори, но повече не можеха да се върнат в никоя незасегната конфедеративна част, тъй като бяха вече отрязани от вражите войски; ето защо в почти угасналата привечер на този край камбаните на Апоматокс останаха нечути; когато през пролетта и ранното лято на 65-а официално пуснатите и уволнени войници почнаха като струйки да текат обратно в околията, настъпи и печалният завършек; те се върнаха в един край, който не само бе минал през Апоматокс цяла година преди това, но и бе имал цяла година на разположение, за да може да го асимилира, да погълне поражението, да го храносмели и след това да го изхвърли като тор за изтощената в тия четири години земя, която се мъчеха да оплодят цяла година преди камбаните на Вирджиния да са оповестили официалната промяна; хората на 65-а се връщаха, за да разберат, че са станали чужди за земята, в която са се родили и отрасли, за която четири години се бяха борили — идваха, за да намерят едно вече работещо и платежеспособно стопанство, основано на презумпцията, че може и без тях;

Такава беше историята, а градът и околията пак нямаха време, те бяха изпреварили Апоматокс и поддържаха своето първенство така, че Апоматокс изобщо не сколаса да ги застигне; наистина, беше време на теглила, ала — както разбраха по-късно — всичко стана в онази безценна и неповторила се 1865 година; в деня на Новата година, докато другаде из Юга седяха и взираха погледи в североизточния хоризонт, зад който лежи Ричмънд, подобно на семейство, вперило очи в затворената врата на болник, в Йокнапатофа възстановяването навършваше вече девет месеца; до Нова година 66-а съборените стени (дъждовете на две зими напълно ги измиха от чернилката и саждите) на площада бяха вече временно покрити и превърнати в дюкяни, работилници и кантори, бе започнало и възстановяването на съдилището: само че не временно, а точно както си е било, все така с двете колонади от двете страни, едната на север, другата на юг, оказали се по-здрави от динамита и огъня, защото са символ на околията и на града; знаеха кой и как ги бе построил; бяха се върнали полковник Сарторис и генерал Компсън, големият син на Джейсън, и макар че върху Сътпен се бе стоварила трагедия — не грешка на неговата

гордост, нито дори на неговата плът и кръв, а на онази плът и кръв, които бе смятал достойни да поддържат кулите на мечтите му — те все още пазеха старите планове на неговия архитект и старите му калъпи, а и нещо повече: пари (странно наистина) — Редмънд, натурализирания пришълец, символа на плячкаджийството, сляно като биологичен инстинкт, човека, комуто бе съдено да се нахвърли на целия Юг подобно на облак скакалци; в случая с този именно човек, неговото пристигане цяла година преди да му е дошло времето и отдаването му сега, отделяйки не малки части от плодовете на грабежа, на възстановяване на сградата, чието разрушение бе вдигнало завесата преди излизането му на сцената, се оказа и необходимата официална виза в паспорта му за по-нататъшен грабеж. До Нова година на 76-а същият този Редмънд със свои пари и с парите на полковник Сарторис и генерал Компсън бе вече построил железница от Джеферсън на север до Тенеси, за да се свърже е оная от Мемфис до Атлантическия океан; след още десет години (Сарторис и Редмънд се скараха с Компсън и Сарторис и Редмънд купиха — вероятно с пари на Редмънд — акциите на Компсън в железницата, а на следващата година се скараха Сарторис и Редмънд и година по-късно, ръководен само от най-обикновен физически страх, Редмънд уби Сарторис от засада на площада в Джеферсън и избяга, при което дори привържениците на Сарторис — той приятели нямаше, само неприятели и безкритични почитатели — започнаха да разбират резултата от ония полкови промени в есента на 62-а), след десет години железницата вече стана част от железопътната система, покриваща целия Юг и Изток досущ като жилите на дъбов лист и сама поотделно свързана с останалите не по-сложни пътища, опасващи остатъка от Съединените щати, така щото, като се качите в Джеферсън, с няколко прехвърляния и чакане от по няколко минути, можете да отиде навсякъде из Северна Америка;

Не толкова в Съединените щати, колкото в остатъка на Съединените щати, защото теглилата бяха най-послед преминали и само стареещите непобедими жени си оставаха неутешими, неутешени, отвърнати и безвъзвратно обърнати против цялото динамично единомислие на новата гледка, докато най-послед, стари и ненужни тресчици по гребена на прилива, те сами добиха чувството за движение, обърнати неутешимо назад към едновременни изгубени

битки, към една стара пропаднала кауза, към четири отминали години на разрушение, чиито физически белези дващесте и пет смени на годишните времена върнаха обратно в земята; дващест и пет, после трийсет и пет години; умрял беше не само един век и една епоха, мъртъв беше и един начин на мислене. Самият град написа епилога и епитафията: в 1900 година, в Деня на кавалерите от Конфедерацията, мисиз Вирджиния Дипър, сестра на полковник Сарторис, дръпна една връв и закаченото на пружинки платно се свлече, политна и разкри мраморния пехотинец на мраморен пиедестал, изправен на същото онова място, където преди четирийсет години ричмъндският офицер и баптисткия проповедник бяха заклели полка на полковника, а старците в сивите си куртки (сега всички до един офицери, не понизши от чин капитан) се изтъпаниха на слънцето и гръмнаха по един път в празното небе, надигайки лъкатушни старчески гласове в оня пронизителен, вдигащ перушина вик, които Лий, Джексън и Лонгстрийт, двамата Джонстъновци (а също Грант, Шерман, Хукър, Поуп, МакКлелън и Бърнсайд^[2]) бяха слушали сред дима и пукота на боевете; епилог и епитафия, защото очевидно нито дамите от дружеството „Дъщери на Конфедерацията“, които дадоха инициативата и купиха паметника, нито архитектът, който го бе проектирал, нито дори майсторите, които го издигаха, не бяха забелязали, че мраморните очи под засенчващата ги мраморна длан гледат не на север към врага, а на юг, към тила, търсейки може би — както подхвърляха шегобийците — подкрепления (сега, когато от войната бяха минали вече трийсет и пет години и с нея можеха и да се шегуват, да кажеш нещо подобно не беше никак страшно, освен може би за жените, неотстъпили и неутешими, които дори след нови трийсет и пет години щяха едва-едва да се дотърят в кината, прожектиращи „Отнесени от вихъра“); а може би това изобщо не беше боец, а просто някой от военната полиция, който търси дезертъори, или пък се оглежда сам къде да се укрие: защото старата война беше мъртва, синовете на пъплещите старци в сиво бяха вече загинали със сините си куртки в Куба^[3] и зловещите паметници и светилища на новата война бяха вече присвоили земята доста преди изстрелите на празни патрони и безплатното свличане на платното да бяха открили последните спомени за старата;

Доиде не само нов век и нов начин на мислене, но и на поведениe, на живот. Сега човек можеше да си легне във влака в Джеферсън и да се събуди на другия ден в Ню Орлеанз или в Чикаго. В почти всяка къща на града имаше електричество и течаща вода (освен в колибите на негрите); градът бе закупил и донесъл от огромно разстояние някаква сива натрошена баластра, наречена макадам, и покри с нея цялата улица от депото до хотела, тъй че срещащите влака файтони, пълни с агитатори, юристи и свидетели за съда, вече нямаше защо да се провират и заобикалят зимните локви; всяка сутрин пред вратата ти ще спре кола с изкуствен лед, ще ти го сложат в сандъка за лед на задната веранда, а дечурлигата от съседните улици ще вървят подир негъра-ледар, който им чупи и раздава да дъвчат късчета лед. От това лято всеки ден по улиците почна да минава нарочно скована цистерна и да пръска свежест; настъпило бе ново време, нова ера. Прозорците вече имаха транспаранти и хората (белите) спяха спокойно и през летните ноци, сякаш у човека изведнъж се бе пробудило убеждението, че никой не може да го лиши от правото да бъде свободен от прах и буболечки;

Всичко се движеше все по-бързо и по-бързо: от скоростта на двата коня от двете страни на излъскания ок до скоростта на трийсет, после петдесет и още по-после сто коня, скрити под един тенекиен капак, не по-голям от корито, който едва ли не от първия си пукот трябваше да мине под контрола на полицията; в един заден двор из покрайнините на града бивш ковашки чирак, мъж, покрит с масла и с очите на бодърстващ калугер, създаваше бензинова кола, отливаше и сам провърташе цилиндрите си, буталата и биелите, изнамираше нов вид яйове и клапани, както дойдеше от нуждата, и накрая чудото тръгна: запълзя с гръм и воня по улицата тъкмо когато банкерът Байард Сарторис, син на полковника, минаваше с каляската си, в резултат на което в книгите на Джеферсън и до днес е записан закон, забраняващ използването на механично придвижвани превозни средства по улиците на града; същият банкер Сарторис умря в такова средство (какъв бърз напредък!), изплъзнало се от контрола на внука му по един заледен път малко след връщането на младия (това се казва напредък) от двете години, прослужени на аероплан на Западния фронт, откогато се люпи и боята на едно френско 75-милиметрово

оръдие, приклепнало до пиедестала на конфедерационния паметник. Но още преди да падне и последната боя, в града светнаха неони, изчезнаха и последните дървета от леса, които оформяха очертанията на площада и засенчваха непокътнатия балкон на втория етаж, където излизат адвокатските кантори и лекарските кабинети. На свой ред балконът засенчваше фасадите на магазините и тротоара отдолу; отиде си и самият балкон с парапета от ковано желязо, на който в дългите летни следобеди адвокатите подпираха крака и разговаряха. Махна се и чугунената верига, провиснала от стълбче на стълбче около два двора на съдилището, от която фермерите връзваха впряговете си, изчезна и коритото с вода, в което ги поеа — беше си отишъл и последният фургон, който излизаше на площада за съботния пазар пролет, лете и наесен, и сега всички улици, влизащи и излизащи от площада, както и самият площад, бяха павирани и украсени с всякакви предупредителни и забранителни знаци, отнасящи се до всичко, което може да се движи с повече от трийсет мили в час. Отсякоха и последното дърво от двора на съдилището и го заместиха с традиционните синтетични храсти, които се оглеждат в разсадниците на Уаскърсин. В самото съдилище пък (едновременно и градска община) се настани една миниатюрна фракция по подобие, разбира се (което не беше нейна вина, а вина на самата околия, на града, на тяхното население и богатство), на други подобни в Чикаго, Канзас Сити, Бостън и Филадельфия и на всеки три-четири години тя на нова сметка се мъчеше да събори старата сграда на съдилището, за да издигне нова, не толкова защото не харесваше старата или пък искаше нова, а просто защото една нова сграда ще докара в града и околията още повече неспечелени федерални пари;

Сега вече се пука и боята по една противотанкова гаубица, клекнала на гумените си колела от другата страна на паметника. Няма ги вече по фасадите на магазините едновременните тухли от калъпите на Сътпенювия архитект — те бяха заместени от стъкла, по-високи от човека и по-дълги от фургон заедно с впряга, отвътре магазините се обляха с безсенчестата светлина на флуоресцентни осветителни тела и едновременно с това най-сетне си отиде и последната тишина: кухият въздушен похлупак над околията гръмна от воя на радиото и така не остана и помен от атмосферата на Йокнапатофа нито от тая на Мейсън и Диксън^[4], защото нахълта атмосферата на Америка: брътвеж на

комедианти, баритонови писъци на певици, барабанещ натиск да си купиш това, онова и пак това — всичко долитащо по-бързо от светлината през тия две хиляди мили от Ню Йорк или Лос Анжелос; един въздух — една нация: дифузната флуоресцентна блескавина, която къпе синовете и дъщерите на мъже и жени, и негри и бели, родени и минаващи целия си живот в басма и дочени гащи, доставяни срещу пари в брой или на изплащане, и скроени по моделите на „Харпърз Базар“ и „Ескуайър“ от последната седмица; защото бе изчезнало цяло едно поколение на фермери — не само от Йокнапатофа, но и от цялата земя на Мейсън и Диксън: самозадоволяващият се консуматор; машината измести човека, защото преселването на хората доведе дотам, че нямаше кой вече да застане зад мулето; и сега машината застрашаваше да унищожи и самото муле. Беше време, когато мулетата чакаха на ергелета в сивите утрини в мулетарниците на плантациите, а от еднаквите безлични редици на двустайните колиби, където живееха на ергелета със семействата си негрите или белите изполичари, в утрото тръгваха мулетарите, запрягаха и закрачваха след животните до залез-слънце по дългите еднообразни бразди; нямаше ги вече ни едните, ни другите — едните отидоха в планинските ферми от по петдесет-шейсет акра, докдето не се стигаше и по небелязани пътища, а другите се запиляха из гетата на Ню Йорк, Чикаго, Детройт или Лос Анжелос, най-малкото деветима от десет, а десетият оставяше дръжките на плуга и се прекачваше на твърдото тракторно седло, с което отнемаше хляба на другите девет и ги прогонваше, тъй както и самият трактор бе отнел хляба на осемнайсетте мулета, към които казаните девет души можеха да са придатък; тогава Варшава и Дюнкерк отнеха и десетия и сега на трактора се качиха още младите за войници фермерски синове; покъсно Пърл Харбър, Тобрук и Юта Бийч взеха и сина и на трактора седна самия фермер, по само за малко — така му се струваше, забравяйки, че победата или поражението се купуват на същата невероятна цена, каквато има всяка промяна. Една нация — един свят: млади мъже, които никога по-рано не са били по-далеч от Йокнапатофа, сега нехайно разговаряха за улични ъгли в азиатски и европейски столици, дошли да наследят безкрайните еднообразни и нескончаеми бразди на памучните нивя в Мисисипи и да живеят (в началото с жена, на следната година с жена и дете, на третата — с жена

и деца) в автомобилни ремаркета или войнишки бараки в околностите на колежите за свободни изкуства, а бащата (вече дядо) все тъй шпореше трактора през постепенно намаляващите поля под увисналите кореми на кабелите, носещи електричество от Апалачите, и над стоманените подземни артерии, по които течеше природният газ на западните равнини към малките, изгубени и самотни фермерски къщици, светнали и блеснали с автоматичните си печки, перални и телевизионни антени;

Една нация: вече не някъде, не дори и в околия Йокнапатофа, това последно неутешимо убежище и крепост, през което да влезеш в Съединените щати. Защото най-последно и последните стари и безжизнени непокорими и непобедени вдовици и дърти моми бяха мъртви, а старата безсмъртна Изгубена Кауза се превърна в избледняваща, макар и все още избрана, социална каста, или по-скоро начин на поведение, стига да се сетиш да я почетеш, раздавайки на гостуващи студенти от Бруклин малки сгънати байрачета на Конфедерацията, за да ги развяват по претъпканите футболни стадиони в събота; един свят: едно противотанково оръдие, пленено от германците в африканските пустини от полк японци в американски униформи, чиито бащи и майки по това време са били в концентрационните лагери на Калифорния, и донесено през цели седем хиляди мили, за да го поставят малко на чомпе на площада, сякаш подобие на летяща крепост; една вселена, един космос, събран в една Америка: една шеметно висока и неукротима постройка, изправена като къщичка от карти над пропастта на ипотекираните поколения; един възход, един мир: един гръмовен рев на ракета, изпълващ бляскавия зенит със златни пера чак до безграничния кръг на атмосферата, това огромно и ужасно бремене, под което се мъчиш да стоиш изправен и да вдигнеш измъчена и непокорна глава — тази субстанция, в която живееш и без която ще загинеш за секунди — този рев, в който се долавя шепотът на страха и ужаса, гласът на недоволство и присъда, на възжелания, мечти и неоснователни надежди, рев, който отскача към теб с радарните вълни на съзвездията;

А старият затвор устоя, заседнал в своята безмълвна задъненост, забравен встрани, където няма и годишни времена, а всъщност посред

суетнята и грохота на цивилизацията и обществените промени, подобно на старец, махнал яката си и останал по презрамки и по чорапи на задното кухненско стъпало, водещо във високо ограден двор: всъщност не изолиран от своето местоположение колкото от забравата: той, разбира се, пречеше и сигурно щеше да изчезне от лицето на земята заедно с целия град в онзи бъден ден, когато цяла Америка, след като отсече всички дървета и сравни всички хълмове и планини с булдозерите, ще трябва да се завре под земята, за да стори място и да се махне от пътя на автомобилите; засега обаче той приличаше на тунелен надзирател, зад когото трещи все по-гръмко идващият експрес и в последния момент открива, че се намира тъкмо до една от нишите, направени по негов размер в живата и непроницаема скала, шмугва се в нея и остава невредим, докато разрушението прогърми край него и заглъхне, непоколебимо вцепено в релсите на своето местоназначение и съдба; не си струваше и да го продават на Съединените щати заради някакъв финансов заем от държавната хазна, който би имал същата стойност; той вече не представляваше дори пешка, камо ли офицер или топ, върху политическата шахматна дъска на околията. Беше чисто и просто една скромна синекура за мъжа на нечия братовчедка, който пропаднал не толкова като баща, колкото като четвъртостепенен фермер или надничар;

Той преживя, оцеля; имаше своето неизкоренимо място в града и в околията и все още имаше какво да даде, макар и доста скромно да бе този дял, за тяхната история: някъде зад окадената тухлена фасада, между старите, формувани на ръка тухли и напоената със смола мазилка на вътрешните стени (макар вече малцина от града и околията да подозираха това) все още стояха старите греди (това градът помнеше, защото бе част от легендата), пазили някога си може би Уайли Харп; в оная 1864 година, през лятото, федералният бригадир, който бе подпалил площада и съдилището, бе използвал затвора за преден пост на военната полиция; и сега дори учениците помнеха, че в затвора е идвал губернаторът на щата, за да отмени трийсетдневната присъда за неподчинение на съда, издадена срещу отказалия да свидетелства по едно дело за бащинство негов лейтенант. Но все пак изолиран, дори в своите легенди, истински факти и история, уж

неоспорими по своята автентичност, а все пак малко позабравени, разкъсани, леко размити под тънкия безмълвен пласт на апокрифността. Защото сега в града имаше нови хора, чужденци, прищълци, те живееха в нови мънички къщи от стъкло, спретнати, подредени и антисептични като креватчетата в детска болница, разхвърляни из новите жилищни квартали с нови имена, които на времето са били градини или задни дворове на старите резиденции (тези древни, подпрени с колони къщи, все още стоящи посред тях подобно на престарели коне, внезапно пробудени от сън, за да се озоват в стадо овце); и тези хора никога не бяха виждали затвора. Впрочем бяха го поглеждали мимоходом, знаеха къде се намира и когато ги посещаваха техни роднини или приятели от Изтока, от Севера или от Калифорния, минаващи само през Джеферсън на път за Ню Орлеанз или Флорида, те можеха дори да повторят някоя и друга легенда. Но те нямаха нищо общо с него, той не бе част от живота им — те си имаха своите автоматични печки и маслобойни, своите градинки, големи колкото килим, купен на изплащане; те никога нямаше да ходят до него на сутринта след десети юни или Четвърти юли, след деня на благодарността, Коледа или Нова година, ако не и всеки понеделник, за да плащат глобата на своя прислужник или градинар, тъй като същият трябваше час по-скоро да се върне у дома, за да издои кравата, да почисти пещта или да окоси ливадата;

Ето защо само старите все още познаваха затвора — не старите хора изобщо, а старите граждани: мъже и жени стари не на години, а в постоянството на този град или може би против това постоянство, зависи как се придържаха о легендата за спора отпреди сто двайсет и пет години по повод шепата бандити, заловени от една пияна група доброволни отредници, историята, немислима без един огорчен, ироничен и неподкупен пощальон и грамадният катинар от ковано желязо — тази именно постоянна, упорита и небързаща последователност на нещата, върху която или срещу която се размиваха безплътните, чезнещи, но вечно повтарящи се безопасни вълни на празния, лъскав и нетраен напредък, както става е блясъка на неоновия надпис върху къщата, все така известна под името Холстънова и разположена по диагонал отсреща — този блясък избледняваше с всяко утро и не оставяше и следа върху старите

тухлени стени на затвора. Само старите граждани все още го познаваха — тези непроследими и забравени от града хорица, които все така настояваха на печките с дърва, на кравите и зеленчуковите градини с работници, които след всеки празник трябва да освобождаваш под гаранция от затвора — тъкмо те, слугите, градинарите, готвачите — това бяха хората, които в същност прекарваха съботните ноци зад залостените врати и решетките на килиите и карцерите, доведени тук заради пиянство, побоища или хазарт; на другата сутрин те щяха да бъдат освободени от белите си господари. Освен тях имаше и още един вид (градът ги знаеше като Новите негри), независими, отработващи глобите си по улицата, а нощем прибирани тук да спят под бледия рубин на хотелския надпис, разквадратен като шахматна дъска от решетките на прозореца. Познаваше го и околията, защото крадците на говеда и незаконните производители на уиски поемаха към съдебната зала именно от тук, откъдето тръгваха и убийците на път към вечността (с помощта на електричеството — какво нещо е напредъкът!); в действителност затворът може би не беше кой знае какъв фактор, но бе най-малкото едно цяло число в политическата система на околията, нещо като лост за Съвета на инспекторите, нещо като сопа, която ни кости чупи, нито оставя дълготрайни белези;

Тъй че само старите го познаваха, непримиримите жители на Джеферсън и на Йокнапатофа, които са имали лично (и, без съмнение, твърдо възнамеряват и занаят да имат) вземане-даване със затвора в утрините на махмурлучестите понеделници или по време на полугодните околийски или федерални заседания на съда. И тогава внезапно вие, другокрайненецът, човек от, да речем, Изтока, Севера или Далечния запад, минаващ през градеца съвършено случайно или може би заради някое познанство или приятелство е някое от придошлите семейства, настанени в новите чисти и тихи квартали, свърнал от пътя си да се лута сред пътни знаци и бензиностанции от чисто любопитство, от желанието да научите, схванете, разберете какво именно е довело вашия братовчед или приятел тук да живее, тогава внезапно ще усетите, че тук е станало или става нещо странно: че вместо да отмрат с течение на времето, както им се полага, тия стари непримиримци като че в същност се умножават, сякаш всеки погребан се замества от двама нови: докато през 1900-та, само трийсет

и пет години след ония времена, едва ли е имало повече от двама-трима в състояние нещо да ви разкажат било от опит, по спомен или просто от желание, то в 1951-а, осемдесет и шест години по-късно, такива могат да се наброят вече десетици, а в 1965-а, тоест сто години след ония времена — стотици (сега почват да разбирате защо вашите сродници или познати са избрали това място и наричат живот живота си тук); тогава децата на второто нахлуване след последната война вече ще се изживяват като Джеферсънци и Йокнапатофци. И тези хора ще оставят всичката си работа — да седят на последната дървена скамейка под последното дърво сред конусообразните борчета, пъхнати със саксиите си в двора на съда, или на столовете по сенчестия тротоар пред Къщата на Холстън, където винаги подухва ветрец — и ще ви поведат към затвора от татък улицата, любезно и добросъседски ще се извинят на съпругата на тъмничаря, която върти на печката грах, грис и месо, с които ще нахрани затворниците (по една паница на глава) и за които плаща Околията, и това съвсем не е за пренебрегване при синекурата на мъжа ѝ, и ще ви покажат стъкления прозорец, на който в стари времена дъщерята на тогавашния тъмничар, положително руса, е издраскала името си и една дата — датата, в която дошлият с федералните войски лейтенант я грабнал на коня си и препуснал към хълмовете на Алабама;

Но това съвсем не е достатъчно: лицето зад стъклото. То съвсем не е символ на брачния матриархат, а фатален случай с цялата своя неумолима и безсмъртна безплодност, който повече нищо не иска, освен волята, надеждите, мечтите и въображението на всеки човек (вашите също), за да ги вплете в тази светла и крехка мрежа и капан; и не дори да ги хване с едно единствено безпогрешно хвърляне на ласото, а да ги придърпа, за да гледат търпеливо и едно по едно как се усуква златното задушавашо въже — да придърпа със сто години и вас двамата, вас и вашия домакин — вас, чуждия човек, дошъл с научна степен от Харвард или от Станфорд, минаващ през Джеферсън случайно, на път за някъде другаде, и вашия домакин, който от три поколения не е отивал по-далеч от Мемфис или Ню Орлеанз и който е чувал за Джени Линд не защото е чувал за Марк Твен или защото Марк Твен е казал хубави думи за нея, а по същата причина, която е накарала Марк Твен да говори добре за нея: не толкова, че е пеела

песни, а че ги е пеела в стария Запад в старото време; който е чувал, че човекът, комуто обществено е било разрешено да носи на пояса револвер, е бил неделима част от мечтите на Мизури и Йокнапатофа, но нищо не е чувал за Елеонора Дузе, Сара Бернар или Максимилиан Мексикански, да не говорим пък за това, че императорът на Мексико е бил дори женен („Казвате, че бил женен, така ли?“ ще попита вашият чичероне, а вие ще се учудите: „Защо не, нали е била момиче от Джеферсън?“); и ще стоите в тази топла чужда стая, в която се пържи мазнина, сред регистри и хроники, сред безсмъртния шепот на сублимното и безсмъртните имена и лица, всепоглъщащи и неутолими и вечно незадоволени: светици-демони, ангели-вещици, императрици, сирени, Еринии: една Мистингет, непобедимата, притежаваща половин век повече години от трите двайсетици, с които се хвали, за да имате възможност за избор: толкова огромно, толкова необятно по способности е човешкото въображение, че може да разпръсне и да изгори дреболиите на факти и вероятности и да остави само истината и мечтата; а после излизате и отново сте във, под топлото обедно слънце. Късно е, вече сте изгубили твърде много време, сега ви предстои да се измъкнете сред пътните знаци и бензиностанциите обратно до шосето, което познавате и което ще ви върне в Съединените щати; не че това е много важно, и без това знаете, че нямате време, че няма пространство, че няма разстояния: има само една нежна драскотина по едно старо, почти непрозрачно стъкло и ясният не много далечен глас, долитащ сякаш от тънките радиоантени през едно огромно, огромно време: *Чуй ме, чужденце! Това бях аз.*

---

[1] Апоматокс — град във Вирджиния, където на 9 април 1865 г. Конфедерацията слага оръжие пред федералната армия. — Б.пр. ↑

[2] Известни американски пълководци от Гражданската война: първите петима на Конфедерацията (Юга), останалите на федерацията (Севера). — Б.пр. ↑

[3] Испано-американската война (1898). — Б.пр. ↑

[4] По името на двама английски астрономи, прокарали граница между Пенсилвания и Мериленд, разделяща щатите на свободни и робски. — Б.пр. ↑

СЦЕНА ПЪРВА

Интериор. Затворът. 10,30 часът. Дванайсети март. Общата стая. Намира се на втория етаж. Вляво тежка решетъчна врата, през която се влиза и тук, и в целия блок от килии — редица железни врати с малко решетъчно прозорче всяка опасват цялата дясна страна. Тесен проход в дъното води към останалите килии. На задната стена се вижда прозорец, също с решетки, който гледа към улицата. Слънчев ден.

Вратата вляво се отваря с тежкия дрънкат на ключалката. Влиза Темпъл, следвана от Стивънз и Тъмничаря. Темпъл е с друга рокля, но е пак с коженото палто и шапката. Стивънз е облечен досуц както във Второ действие. Тъмничарят е типичен дребен провинциален чиновник, по риза, без вратовръзка, и носи ключовете на голяма халка, както фермер би носил фенер. Влизайки последен, затваря вратата.

Темпъл спира насред сцената. Стивънз също. Тъмничарят заключва отвътре и се обръща.

ТЪМНИЧАРЯТ:

И тая нощ, и с песните ще се свърши, нали? (Към Темпъл) Вас ви нямаше. Нищо не знаете какво става тук...

(Улавя се и млъква. Има опасност да допусне страшна неучтивост, която според разбиранията на неговата класа е нещо повече от гаф и проява на лош вкус, особено в този случай: да говориш за убиеца в присъствието на пострадалия, макар че утре по същото време държавата вече ще е въздала своето обезщетение. Мъчи се да оправи работата.)

Абе то и аз да бях майка на...

(Отново замълчава: ето че пак ще се изпусне. Сега се обръща към Стивънз и говори само на него.)

От миналата неделя всяка вечер с изключение на снощи... Всъщност къде бяхте снощи, адвокат Стивънз? Липсвахте ни... Та всяка вечер Нан... тоест затворничката пее в килията си химни, а отвън ѝ приглася кой мислите? Адвокат Стивънз! Хайде, първия път както и да е — вие на тротоара, тя на прозореца, няма нищо лошо, просто църковни химни. Та нали всички ние тук в Джеферсън и в Йокнапатофа познаваме адвоката, нищо, че някои го мислят малко за...

(Той отново ще изпусне положението; съзнава това, но сега вече нищо не може да стори — като човек, който минава над река по

дънер: остава му само да побърза, та по-скоро да стъпи на твърда земя.)

Да защитавах една черна убийца, още повече когато на собствената ти племенница... Да кажем, че мине някой чужд човек, турист — янки — те и без това се чудят за какво да ни критикуват — и какво? Застанал един бял човек на студа, а негърката, мръсницата, си стои горе в килията на топло... Така се случи, нея вечер не можахме да отидем с мисиз Тъбз на църква, поканихме ви. И право да си кажа, хареса ни. Щото като разбраха, че никой няма нищо против, и другите негри (аз имам още пет души, но ги заключих при възлицата, да сте по-спокойни)... та като разбраха и другите негри, лепнаха се и те и на втората, третата неделя хората взеха да се спират под прозорците и да ги слушат и никой не отива на църква. В другите дни, разбира се, негрите ги пускам, но като пийнат или се сбият в събота и хорчето се събира. Дори по едно време си мислех: я да кажа аз на шерифа да потърси по негърските колиби, ама не пияници и картоиграчи, ами баси и баритони.

(Почва гръмко да се смее, после пак се улавя и поглежда Темпъл с особено мило изражение на лицето, като дете, което са хванали на местопрестъплението.)

Извинете, мисиз Стивънз. Много приказвам. Но исках да кажа, че няма човек, мъж или жена, в околията и в целия щат Мисисипи, който да не... да не чувства... Ето пак, пак се разприказвах. Не искате ли да кажа на мисиз Тъбз да ви приготви по едно кафенце? Или може би кока-кола? Все още има една две бутилки в хладилника.

ТЕМПЪЛ:

Не, благодаря ви, мистър Тъбз. Ако може само да видим Нанси.

ТЪМНИЧАРЯТ:

Може, разбира се. *(Отправя се към дъното и се скрива в прохода.)*

ТЕМПЪЛ:

Отново превръзката на Темида. Само че тоя път от бутилка кока-кола или от чаша държавно кафе.

(Стивънз изважда от палтото си познатия пакет цигари, но Темпъл му отказва още преди да ѝ предложи.)

Не искам. Кожата ми вече закоравя. Не усещам... хората. Те наистина по сърце са мили, състрадателни и любезни. Ето това ме стяга и притиска... ей тук, в червата. Член на сганта, който спира цялата церемония, за да махне буболечките от цепеницата, която ще хвърли в огъня...

(Зад сцената се разнася трясък на друга врата — тъмничарят отключва килията на Нанси. Темпъл млъква, обръща се натам и се ослушва, после продължава.)

И сега трябва да кажа „Прощавам ти, сестро!“ На една чернокожа, която е убила детето ми. Не, още по-лошо! Налага се да стане обратното. Нов живот мога да почна само ако отново ми простят. Как да изкажа това? Помогни ми. Как?

(Отново млъква и се обръща, защото в този миг, следвана от тъмничаря през прохода в дъното влиза Нанси.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Към Стивънз) Готово. Колко време ви трябва! Половин час? Цял час?

СТИВЪНЗ:

Десет минути.

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Крачейки към изхода вляво) Дадено. *(Към Темпъл.)* Наистина ли не искате кафе или кока-кола? Мога да ви донеса и един стол-люлка...

ТЕМПЪЛ:

Благодаря, но няма нужда, мистър Тъбз.

ТЪМНИЧАРЯТ:

Окей. *(Отключва вратата)* Значи, десет минути.

(Отваря вратата, излиза, затваря и заключва от външната страна. Ключалката издрънчава, стъпките му заглъхват. Нанси е спряла там, където тъмничарят е избързал през нея. Лицето ѝ е

спокойно, непроменено. Облечена е както по-рано, без престилката, но със същата шапка.)

НАНСИ:

(Към Темпъл) Казаха ми, че си била в Калифорния. И аз все си мислех, че някой ден ще ида до там. Но много закъснях.

ТЕМПЪЛ:

И аз. Твърде късно. Късно отидох и късно се върнах. Това е, късно не само за тебе, но и за мен. Вече твърде късно. Трябваше да бягаме, да тичаме! Да бягаме като от смъртта, по-далече от диханието на всеки, който се нарича Дрейк или Манигоу.

НАНСИ:

Но не успяхме. И ти се върна. Снощи. Чух и за това. Знам и къде си била снощи с него заедно. (сочи Стивънз) Били сте при кмета.

ТЕМПЪЛ:

О боже, кмета! При губернатора бяхме, при големия човек, чак в Джексън. Ясно, разбрала си веднага щом си установила, че мистър Гейвин Стивънз няма да дойде да ти приглася в песните. Всъщност единственото, което не можеш да знаеш, е какво ни каза губернаторът. Не знаеш, колкото и да си проникателна. Защото изобщо не сме говорили за тебе. Отидох не да го моля, не да го увещавам, а защото бях длъжна. Не ме гледай така, Нанси!

НАНСИ:

Не те гледам. И освен това няма нищо. Знам какво тя е казал губернаторът. Още снощи можех да ти обадя какво ще ти каже, да си спестиш пътуването. Или да бях те предупредила, като научих, че си тук. Но не стана. Нищо.

ТЕМПЪЛ:

А защо? Погледни ме. Би било по-лошо, но другото беше ужасно.

НАНСИ:

Какво защо?

ТЕМПЪЛ:

Защо не ме предупреди?

НАНСИ:

Щеше да означава, че се надявам. Това, което най-трудно се изтръгва и захвърля, последното, което един грешник ще остави да му се изплъзне. Той друго може и да няма, но за това се държи, на него разчита. Да му предложиш спасение и да кажеш: избирай, старият грях все си е по-силен. Махаш с ръка на спасението и се улавяш за надеждата. Но какво пък...

СТИВЪНЗ:

Искаш да кажеш, че получиш ли спасението, изгубваш надеждата?

НАНСИ:

За какво ти е? От нищо няма нужда човек. Само да вярва...

СТИВЪНЗ:

В какво?

НАНСИ:

Да вярва. Затуй добре е било, дето снощи се досетих къде сте отишли. Но сега вече със сигурност знам и знам какво ви е казал големият човек. Хубаво. Аз свърших всичко отдавна, още в съда. Не, преди това! Оная нощ в детската стая, още преди да вдигна ръка...

ТЕМПЪЛ:

(Конвулсивно) Мълчи, мълчи.

НАНСИ:

Добре. Млъквам. Все едно. Готова съм за небето. Вече съм готова.

ТЕМПЪЛ:

Мълчи! Поне не богохулствай! Но коя ли съм аз, да те питам на какъв език разговаряш с бога, когато и сам той не може да те попита? Той друг език не ти е дал.

НАНСИ:

Какво толкова лошо съм казала? Исус също е човек. Той е длъжен. Мъжете го слушат за това, което казва. Но не и жените. Тях думите не ги интересуват. Те слушат, защото говори той!

ТЕМПЪЛ:

Нека и с мен да говори! Може би и аз съм готова за небето, стига той тъкмо това да иска. Всичко бих сторила, само да ми открие какво... А как? Зная какво трябва, зная, че трябва, че съм длъжна. Но как? Ние... аз си мислех, че остава само да отида до губернатора и да му разкажа, че не ти си убила детето ми, а аз, още в оня ден, когато слязох от влака. Мислех, че с това ще свърши. Но сгрешихме. Тогава решихме, че е най-добре да дойда тук, при тебе, да ти кажа, че е трябвало да умреш. Хм! Да пропътувам две хиляди мили от Калифорния, цяла нощ да караме до Джексън за един-два часа разговор и после да се върна пак тук, за да ти кажа, че трябва да умреш. И не само да ти донеса вестта, че трябва да умреш, което би могъл да стори всеки, ами цяла нощ да не спя и два часа да говоря, за да ти съобщя новината. Ти знаеш, отидох не да те спася, а за себе си, заради страданието, да се разплатя със себе си. Просто имах още малко време и след като щях да плащам за него, трябваше и още малко да изстрадам всичко. И какво, мислех, че това е краят. Нищо подобно. За тебе е било. По-лошо нямаше да стане и да не бях се връщала от Калифорния. Не би могла да бъдеш в по-лошо положение. А утре по това време и лошо вече няма да има. Но не и за мен. Защото за мен има още много дни. На теб не ти остава друго, освен да умреш. Нека Исус ми каже аз какво да сторя! Не, аз зная... разбрах това още оная вечер в детската стая. Но защо той нищо не иска да ми каже сега? Нека ми каже как. Как? Утре, вдругиден... Как?

НАНСИ:

Вярвай в него.

ТЕМПЪЛ:

Да вярвам в него? Виж докъде ме доведе! Нищо, може и да заслужавам. Не съм аз тази, която ще му нареждам какво да прави. Но виж с тебе какво направи! И все пак ми казваш да вярвам. Защо? Защото не остава друго ли?

НАНСИ:

Не знам. Но трябва да вярваш. Да платиш за страданието.

СТИВЪНЗ:

За чие страдание? И кой да плати? Всеки за себе си?

НАНСИ:

За общото. За всички. Всички грешници.

СТИВЪНЗ:

Спасението на света е в страданието на човека. Нали така казват?

НАНСИ:

Да, сър.

СТИВЪНЗ:

Но как?

НАНСИ:

Не знам. Когато хората страдат, сигурно не им остава време да вършат злини.

ТЕМПЪЛ:

Но защо именно страдание? Нали той е всемоушен, нали така ни учат? Не може ли той да измисли нещо друго? Или, ако трябва да е страдание, не може ли да бъде само твоего лично? Не може ли човек да изкупи греховете си чрез собствената си агония? Защо ти и детето ми трябва да страдате, когато някога си аз съм решила да отида на бейзболен мач? Нима човек трябва да изстрада болките на другите, за да повярва в бога? Що за бог е това, щом изнудва хората с мъката и падението на целия свят?

НАНСИ:

Той не иска от нас да страдаме. И той не обича страданието. Но какво да стори? Той е като човек, който има много мулета. Една сутрин се оглежда и внезапно вижда, че са толкова много, просто не може да ги преброи, камо ли да им намери работа. Знае, че са негови, защото никой никакви претенции към тях не предявява, знае, че снощи оградата на пасбището ги е държала на едно място и нищо не може да им се случи. На сутринта в понеделник влиза при тях, обяздва едно-две с гръб към останалите, дето не са още обяздени. Сложи ли им юздата, праща ги да се трудят и да вършат добрини, но пак внимава много-много да не им се вре и дори ги храни, не забравя, че някое може да се е промъкнало зад гърба му. И дойде ли събота, прибира ги пак на пасбището, където могат да грешат колкото си искат.

СТИВЪНЗ:

И ти ли трябва да грешиш?

НАНСИ:

Не трябва. Просто не може другояче. И той знае това. Но затова пък можеш да страдаш. Той не ти заповядва да не грешиш, само те моли. И не ти казва Страдай! Но ти дава една последна възможност най-доброто, което може да измисли. И ще те спаси.

СТИВЪНЗ:

И тебе ли? Убийцата? На небето?

НАНСИ:

Мога да работя.

СТИВЪНЗ:

Може би лирата и песните няма засега да подхождат на Нанси Манигоу. Но работа все още има — пране, метене, може и деца да трябва да гледаш да пазиш, да храниш.

(Замълчава за миг. Нанси остава безмълвна, неподвижна никого не гледа.)

А може и точно нашето дете.

(Нанси и сега остава в същото вцепенение.)

Нашето, Нанси. Защото го обичаше дори в момента, когато вдигна ръка. Ти знаеше, че нищо друго не остава, освен да вдигнеш ръка... На небето, където това дете няма за нищо на света да си спомни твоите ръце, а ще знае само любовта, защото Земята за него не е била нищо друго, освен един сън без значение. Така ли е?

ТЕМПЪЛ:

А може и да не е нашето, моето бебе; нали аз всъщност го убих, слизайки тогава от влака? И на мен ще ми е необходимо цялото опрощение, на което е способно едно шестмесечно момиченце. Може да е друго, твоето, за което си ми разправяла, дете като си била в шестия месец и онзи те ритнал в корема. Може и то да е.

СТИВЪНЗ:

(Към Нанси) Какво? Бащата те е ритнал в корема когато си била бременна?

НАНСИ:

Не знам.

СТИВЪНЗ:

Не знаеш кой те е ритнал?

НАНСИ:

Това знам. Мислех, че питате за бащата.

СТИВЪНЗ:

Значи, оня не му е бил и баща?

НАНСИ:

Не знам. Всеки можеше да бъде.

СТИВЪНЗ:

Всеки? И нямаш ли представа кой може да е?

НАНСИ:

(Нетърпеливо) Като си подложите гърба на банцига, ще познаете ли кой зъбец пръв ви е рязнал? *(Към Темпъл)* Ти какво ще кажеш?

ТЕМПЪЛ:

А ще бъде ли и то там да ти прости? Без баща и дори неродено? Ще има ли за него небе, откъдето да ти прости? Нанси има ли небе?

НАНСИ:

Не знам. Вярвам.

ТЕМПЪЛ:

Какво вярваш?

НАНСИ:

Не знам. Но вярвам.

(Всички замълчават, защото вън се чуват приближаващи стъпки. Обръщат се към вратата и в този миг се чува дрънченето на ключовете. Вратата се отваря, за да пропусне тъмничаря, който влиза и притегля вратата подире си.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Заклучвайки) Трийсет минути. Вие си казахте, не аз.

СТИВЪНЗ:

Ще дойда по-късно.

ТЪМНИЧАРЯТ:

(Приближава ги) Стига само да не е много късно. Искам да кажа, ако почакате до довечера, може да имате и компания. Ако отложите за утре, ще останете без клиент. *(Към Нанси)* Намерих оня проповедник, когото искаше. Каза, че ще дойде на съмване. Май няма да е лош баритон. Но повече хора няма да ти трябват, нали, особено утре! Не ми се сърди, Нанси. Извършила си едно от най-тежките престъпления в околията и законът ще трябва да ти плати. И ако майката на детенцето... *(Запъва се)* Ето че пак се разприказвах. Хайде, щом адвокатът си е свършил работата. И утре сутрин добре да се подготвиш, че ти предстои дълъг и труден път.

(Отминава Нанси и енергично се отправя към прохода в дъното. Нанси се обръща да го последва.)

ТЕМПЪЛ:

Нанси! *(Нанси не спира.)* Ами аз? Дори и да има небе и някой ме чака там да ми прости, какво ще стане утре? И в дните, които идват? И ако се окаже, че там, накрая, никой не ме чака?

НАНСИ:

(Обръща се през рамо) Вярвай.

ТЕМПЪЛ:

В какво да вярвам, Нанси? Научи ме!

НАНСИ:

Вярвай.

(Излиза през прохода подир тъмничаря. Стоманената врата някъде зад сцената изгърмява, ключовете издрънчават. След миг тъмничарят се завръща, приближава и се отправя към изхода. Отваря и застава до вратата.)

ТЪМНИЧАРЯТ:

Да, сър. Дълъг и труден път. Да бях такъв глупак, че да извърша убийство и да ме чака бесилка, за нищо на света нямаше да искам проповедник. По ми се ще да вярвам, че след смъртта няма нищо.

(Изчаква, държейки вратата, и ги гледа. Темпъл е неподвижна. Стивънз леко докосва ръката ѝ. Тя понечва да тръгне, почти незабележимо се олюлява и също тъй незабележимо се овладява, че тъмничарят едва има време да реагира. Остава вратата отворена и загрижено се спуска към нея.)

Ето, седнете тук на пейката. Ще ви донеса вода. *(Към Стивънз)* По дяволите, адвокат Стивънз, защо ви трябваше да я водите?...

ТЕМПЪЛ:

Нищо ми няма.

(Тръгва уверено към вратата. Тъмничарят я проследява с поглед.)

ТЪМНИЧАРЯТ:
Сигурна ли сте?

ТЕМПЪЛ:
Да. Напълно.

ТЪМНИЧАРЯТ:
(Отново се обръща към вратата) Добре. Не сте виновна. Тук така вони, че не знам и негрите как го понасят.

(Минава през вратата и излиза, вече невидим, но все така държи вратата и чака да я заключи. Следвана от Стивънз, Темпъл се приближава до вратата.)

ГЛАСЪТ НА ТЪМНИЧАРЯ:
(Отвън, изненадан) Здравейте, Гауън, жена ви е тук.

ТЕМПЪЛ:
(В движение) Някой да я спаси. Някой, който ще поиска душата й. Пък ако няма, загубена съм. Всички. Всички сме осъдени. Проклети.

СТИВЪНЗ:
(В движение) Разбира се. Нима не сме го чували от небето цели две хиляди години?

ГЛАСЪТ НА ГАУЪН:
(Отвън) Темпъл!

ТЕМПЪЛ:
Идвам.
(Излизат. Вратата се затваря с трясък, ключът издрънчава. Трите чифта стъпки заглъхват.)

Завеса

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.